

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΠΟΡΕΙΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΜΕΤΑΒΑΛΟΜΜΕΝΟ
ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ, ΜΕΤΑ
ΤΟ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΟΥ 2016**

Του

Χρίστου Στρατούρη

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ, ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ**

ΕΤΟΣ 2021

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**Η ΠΟΡΕΙΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΜΕΤΑΒΑΛΟΜΜΕΝΟ
ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ, ΜΕΤΑ
ΤΟ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΟΥ 2016**

Του

Χρίστου Στρατούρη

*Υποβληθείσα στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών σε
μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Τίτλου στις
Διεθνείς Σχέσεις, Στρατηγική και Ασφάλεια*

Ιανουάριος 2021

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Χρίστος Στρατούρης, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Η έγκριση της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας (ΜΔΕ) από τη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολης Πάφος δεν υποδηλώνει απαραίτητα και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους της Σχολής και του Πανεπιστημίου.

**Η ΠΟΡΕΙΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΜΕΤΑΒΑΛΟΜΜΕΝΟ
ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ, ΜΕΤΑ
ΤΟ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΟΥ 2016**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Ονοματεπώνυμο Επιβλέποντος Καθηγητή: Σωτήρης Ρούσος

Ονοματεπώνυμο Κοσμήτορα: Γιώργος Γεωργής

*Αφιερώνω την παρούσα εργασία
στη σύζυγό μου Χρυσούλα και στο γιο μου Κωνσταντίνο,
τόσο για την υπομονή που επέδειξαν
όσο και για την αμέριστη συμπαράσταση,
ψυχική στήριξη και συνεχή ενθάρρυνση
που μου παρείχαν καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	xi
ABSTRACT	xiii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 Γενικά	5
1.2 Η έννοια της ισχύος	8
1.3 Η έννοια του διλήμματος ασφαλείας	11
1.4 Το σύγχρονο διεθνές σύστημα	13
1.5 Επιλογές συμπεριφοράς των κρατών στο σύγχρονο διεθνές σύστημα	15
1.6 Μεθοδολογία ανάλυσης των κρατών	16
1.6.1 Γενικά	16
1.6.2 Ανάλυση PEST	17
1.6.3 Ανάλυση SWOT	18
1.6.4 Ανάλυση Stakeholders	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΤΟ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ 15^{ης} ΙΟΥΛΙΟΥ 2016 ΚΑΙ Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ

2.1 Γενικά	23
2.2 Η πορεία προς το πραξικόπημα	24
2.3 Τα γεγονότα του πραξικοπήματος	27
2.4 Η επόμενη μέρα και οι επιπτώσεις του πραξικοπήματος	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (ΑΝΑΛΥΣΗ PEST)

3.1	Γενικά	33
3.2	Εφαρμογή της ανάλυσης PEST	34
3.2.1	Το πολιτικό περιβάλλον	35
3.2.2	Το οικονομικό περιβάλλον	36
3.2.3	Το κοινωνικό περιβάλλον	38
3.2.4	Το τεχνολογικό περιβάλλον	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT)

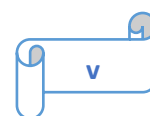
4.1	Γενικά	43
4.2	Εφαρμογή της ανάλυσης SWOT	44
4.2.1	Πλεονεκτήματα (Strengths)	45
4.2.2	Αδυναμίες (Weaknesses)	48
4.2.3	Ευκαιρίες (Opportunities)	51
4.2.4	Απειλές (Threats)	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΩΝ ΜΕΡΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ (STAKEHOLDERS ΑΝΑΛΥΣΗ)

5.1	Γενικά	57
5.2	«Συγκάτοικοι» και «γείτονες» της περιοχής	59
5.2.1	Η περίπτωση του Ισραήλ	59
5.2.2	Η περίπτωση της Αιγύπτου	62
5.2.3	Η περίπτωση της Συρίας	64

5.2.4	Η περίπτωση της Λιβύης	66
5.3	«Παραδοσιακοί δρώντες» και «επίδοξοι επισκέπτες» της περιοχής	69
5.3.1	Η περίπτωση των ΗΠΑ	69
5.3.2	Η περίπτωση της Ρωσίας	72
5.3.3	Η περίπτωση της Κίνας	74
5.3.4	Η περίπτωση της ΕΕ	76
5.3.5	Η περίπτωση του ΝΑΤΟ	78
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ		81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α:		
ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟΥ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ 15^{ης} ΙΟΥΛΙΟΥ 2016		103

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΩΝ (ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ/ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ)

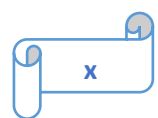
ΑΣΣ	Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο
ΓΕΕΔ	Γενικό Επιτελείο Ενόπλων Δυνάμεων
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΗΑΕ	Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΜΠΒ	Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΤΕΔ	Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις
ΑΚΡ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ΒΟ	Birinci Ordu
ΒΡΙ	Belt Road Initiative
CDΣ	Credit Default Swap
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CNN	Cable News Network
EAST MED	Eastern Mediterranean
ΕC	European Council
FETÖ	Fethullahçı Terör Örgütü
GNA	Government of National Accord
HDP	Halkların Demokratik Partisi
ICI	Istanbul Cooperation Initiative
ISIS	Islamic State of Iraq and Syria
JGK	Jandarma Genel Komutanlığı
LNA	Libyan National Arab Army
MENA	Middle East North Africa
MGK	Milli Güvenlik Kurulu

MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MIT	Millî İstihbarat Teşkilatı
MoU	Memorandum of Understanding
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NRDC – T	NATO Rapid Deployable Corps Turkey
NRF	NATO Response Force
NTC	National Transitional Council of Libya
OKK	Özel Kuvvetler Komutanlığı
OUP	Operation Unified Protector
PEST	Political, Economical, Social, Technological
PKK	Partiya Karkerên Kurdistanê
PRC	People’s Republic of China
PYD/YPG	Partiya Yekîtiya Demokrat/ Yekîneyên Parastina Gel
SNC	Syrian National Coalition
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THK	Türk Hava Kuvvetleri
TKK	Türk Kara Kuvvetleri
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TRT	Turkish Radio and Television
YAŞ	Yüksek Askerî Şûra
YSK	Yurtta Suhl Koseyi

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1	<i>Η φύση της ισχύος</i>	10
Διάγραμμα 2	<i>Επιλογές συμπεριφοράς των κρατών στο διεθνές σύστημα</i>	15
Διάγραμμα 3	<i>Ανάλυση PEST της Τουρκίας</i>	34
Διάγραμμα 4	<i>Ανάλυση SWOT της Τουρκίας</i>	44

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μετά τα γεγονότα της αποτυχημένης απόπειρας πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 στην Τουρκία, συντελέστηκε ένας εν εξελίξει ουσιαστικός μετασχηματισμός και μία αλλαγή στη φυσιογνωμία της χώρας, τόσο στο διεθνές μεταβαλλόμενο τοπίο όσο και στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. Η εργασία επιδιώκει να μελετήσει αυτή την πορεία επαναπροσδιορισμού της χώρας, υποστηρίζοντας πως η Τουρκία επιδιώκει διακαώς να εκπληρώσει τις φιλοδοξίες της και να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη στην ευρύτερη περιοχή, ασκώντας επιρροή και διεκδικώντας έναν παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο στη διεθνή σκακιέρα. Χρησιμοποιώντας μία εκτεταμένη βιβλιογραφία και έρευνα στο Διαδίκτυο, η εργασία αρχικά παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο από τον τομέα των Διεθνών Σχέσεων πάνω στο οποίο θα επικεντρωθεί η περαιτέρω ανάλυση του θέματος. Στη συνέχεια, παραθέτει τα γεγονότα που προηγήθηκαν και οδήγησαν στην απόπειρα του πραξικοπήματος, τα γεγονότα που εκδηλώθηκαν την ημέρα του πραξικοπήματος καθώς επίσης και στις συνέπειές του. Κατόπιν, εξετάζει την περίπτωση της Τουρκίας μέσω των διαθέσιμων μοντέλων ανάλυσης. Από την αξιολόγηση των ευρημάτων της ανάλυσης γίνεται φανερή η προσπάθεια της Τουρκίας αφενός να ανταπεξέλθει στα πολλαπλά μέτωπα, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, και αφετέρου να αναθεωρήσει τον στρατηγικό προσανατολισμό της στα πλαίσια του διεθνούς μεταβαλλόμενου τοπίου ευρύτερα και στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου ειδικότερα.

Λέξεις κλειδιά: *Τουρκία, Διεθνές σύστημα, Μέση Ανατολή, Ανατολική Μεσόγειος, Πραξικόπημα*

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ABSTRACT

Following the events of the failed coup attempt on 15th July 2016 in Turkey, a substantial transformation and a change in the physiognomy of the country took place, both in the internationally changing landscape and in the Middle East and Eastern Mediterranean region. The paper seeks to study this process of redefining the country, arguing that Turkey is eager to fulfill its ambitions and emerge as a regional power in the wider region, exerting influence and claiming a global strategic role on the international chessboard. Using an extensive bibliography and Internet research, the paper first presents the theoretical framework from the field of International Relations on which further analysis of the topic will focus. It then lists the events that preceded and led to the coup attempt, the events that took place on the day of the coup as well as its aftermath. It then examines the case of Turkey through the available analysis models. The evaluation of the findings of the analysis reveals Turkey's attempt on the one hand to cope with the multiple fronts, both at home and abroad, and on the other hand to review its strategic orientation in the context of the changing international landscape and in the region of the Middle East and Eastern Mediterranean.

Keywords: *Turkey, International system, Middle East, Eastern Mediterranean, Coup*

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο σύγχρονο διεθνές σύστημα, που χαρακτηρίζεται από μία πολυπολικότητα, κυρίως λόγω της ανάδυσης νέων δυνάμεων στη διεθνή σκακιέρα, αλλά και από συνεχείς παγκόσμιες προκλήσεις και απρόβλεπτες εξελίξεις, όπως για παράδειγμα η τρέχουσα κατάσταση της πανδημίας του κορωνοϊού, η περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου εξακολουθεί να αποτελεί την κατ' εξοχήν χαρακτηριστική περιοχή του διεθνούς συστήματος, η οποία κατείχε ανέκαθεν τόσο περιφερειακές όσο και διεθνείς διαστάσεις. Αυτό επιβεβαιώνεται κυρίως και από το γεγονός των κάθε είδους συγκρούσεων (πολεμικών και μη) που αναπτύσσονταν σε όλο το εύρος της έκτασής της, εξαιτίας των αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων, τόσο των εκάστοτε μεγάλων δυνάμεων όσο και των υπολοίπων ενδιαφερόμενων μερών.

Την ίδια στιγμή, ο επιστημονικός διάλογος και οι πολιτικοστοχαστικές συζητήσεις στον ευρύτερο τομέα της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων περιστρέφονται ολοένα και περισσότερο γύρω από δύο αντίθετες θεωρήσεις του διεθνούς συστήματος, τον ρόλο των διεθνών θεσμών και του Διεθνούς Δικαίου, των προϋποθέσεων ειρηνικής επίλυσης των διαφορών και των προϋποθέσεων αποτροπής των απειλών και επίτευξης σταθερότητας¹.

Μέσα λοιπόν σε αυτό το εκρηκτικό μείγμα της περιοχής αλλά και του σύγχρονου μεταβαλλόμενου και ταυτοχρόνως πολυπολικού τοπίου, η Τουρκία, ιδιαίτερα την τελευταία εικοσαετία με την ανάδειξη του Ερντογάν ως απόλυτου ηγέτη της χώρας, ακολουθεί συνεχώς μία πορεία επαναπροσδιορισμού της και επανακαθορισμού της εθνικής στρατηγικής της και συνάμα των εθνικών της στόχων. Στην πορεία της αυτή, η Τουρκία επιδιώκει διακαώς να εκπληρώσει τις φιλοδοξίες της και να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη στην ευρύτερη περιοχή. Πέραν τούτου, επιχειρεί να ασκήσει επιρροή και να διεκδικήσει έναν παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο στη διεθνή σκακιέρα.

Εντούτοις, η πορεία αυτή της σύγχρονης Τουρκίας έχει αδιαμφισβήτητα στιγματιστεί αφενός από τα γεγονότα της αποτυχημένης εν τέλει απόπειρας πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 και αφετέρου από τις δραματικές εξελίξεις που ακολούθησαν. Πολλά ερωτήματα τέθηκαν και εξακολουθούν να προκύπτουν από εκείνη την μακριά νύχτα της 15^{ης}

¹ Davutoglu, A., (2010), *Το Στρατηγικό Βάθος (Μετάφραση Ν. Ραφτόπουλος)*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Εισαγωγικό Σημείωμα, σελ. 19.

Ιουλίου 2016 μέχρι και σήμερα σχετικά με πολλά ζητήματα όπως ο βαθμός αξιοπιστίας της Τουρκίας ως μέλους της συμμαχίας του NATO (North Atlantic Treaty Organization, Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου), η εξέλιξη της συνεχιζόμενης διαδικασίας ένταξής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και η αξιοπιστία της ως συμμάχου στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας στην περιοχή.

Θα προσπαθούσε η Τουρκία να δημιουργήσει έναν άξονα με τη Ρωσία, την Κίνα και το Ιράν; Θα προχωρούσε σε καταπάτηση των αξιών της δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου, με πρόσχημα την εκκαθάριση της χώρας; Θα κατέληγε προς τον αυταρχισμό και την αποστασιοποίηση από την ΕΕ και τον υπόλοιπο δυτικό κόσμο; Θα επικεντρωνόταν ακόμη περισσότερο προς τον ισλαμισμό; Τέλος, θα επέλεγε την «πραγματική» πολιτική από την «ιδανική» πολιτική ή αντιστρόφως;

Για να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα, απαιτείται μια ορθολογική ανάλυση των ζωτικών αλλαγών που πραγματοποιούνται στην Τουρκία την περίοδο από το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016 και μετά σε συνάρτηση πάντοτε με τις αλλαγές τόσο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου όσο και στο δυτικό πλαίσιο, καθώς και στη διεθνή τάξη.

Στην παρούσα εργασία, η προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος έχει υλοποιηθεί στα επιμέρους παρακάτω πέντε (5) κεφάλαια, όπως παρακάτω:

❖ Στο Κεφάλαιο 1^ο, παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο που διέπει τόσο τον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων όσο και την μεθοδολογία ανάλυσης των κρατών, προσδιορίζονται εννοιολογικά βασικοί όροι που σχετίζονται με το θέμα, όπως η ισχύς και το δίλημμα ασφαλείας και οι επιλογές συμπεριφοράς των κρατών στο σύγχρονο διεθνές σύστημα.

❖ Στο Κεφάλαιο 2^ο, γίνεται μία περιεκτική αναφορά στα γεγονότα του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 στην Τουρκία, καθώς επίσης και σε αυτά που προηγήθηκαν αυτών αλλά και στις επιπτώσεις τους.

❖ Στο Κεφάλαιο 3^ο, εξετάζεται η περίπτωση της Τουρκίας, μέσω του μοντέλου ανάλυσης PEST.

❖ Ομοίως, στο Κεφάλαιο 4^ο, εξετάζεται η περίπτωση της Τουρκίας μέσω του μοντέλου ανάλυσης SWOT.

❖ Στο Κεφάλαιο 5^ο, επιχειρείται μία περιεκτική ανάλυση των εμπλεκόμενων μερών στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου.

❖ Τέλος, η εργασία καταλήγει σε ορισμένες διαπιστώσεις – συμπεράσματα αλλά και προτάσεις που δύνανται να εξαχθούν, αξιοποιώντας όσο προαναφέρθηκαν στα παραπάνω επιμέρους Κεφάλαια.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 Γενικά

Ανέκαθεν, η ανθρώπινη συμπεριφορά χαρακτηριζόταν από μία διάθεση μελέτης ή προσέγγισης της πολιτικής στο εσωτερικό των εκάστοτε πολιτικών οντοτήτων αλλά και μεταξύ τους. Εδώ και πολλούς αιώνες, ο άνθρωπος προσπαθεί να κατανοήσει την παγκόσμια πολιτική και να ερμηνεύσει τα «γιατί» των διεθνών φαινομένων. Απόρροια αυτής της έμφυτης τάσης της ανθρώπινης ύπαρξης αποτέλεσε η ανάπτυξη, η οργάνωση (μεθοδολογικά και επαγγελματικά) και η εξέλιξη του επιστημονικού κλάδου των Διεθνών Σχέσεων.

Με τον όρο «διεθνείς σχέσεις» νοηματοδοτούνται κυρίως οι σχέσεις μεταξύ των κρατών, αν και λόγω της πολυεπίπεδης εξέλιξης της ανθρώπινης οργάνωσης και δραστηριότητας, πέραν των στενών πλαισίων της κρατικής οντότητας, ο όρος περιλαμβάνει επίσης και τις σχέσεις μεταξύ διεθνών οργανισμών (κυβερνητικών και μη) ή και τις σχέσεις μεταξύ διεθνών οργανισμών και κρατών². Μέσα σε αυτό το ευρύτερο πεδίο των διεθνών σχέσεων, περιλαμβάνεται ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών προσεγγίσεων – θεωρήσεων που διαμόρφωσαν και συνεχίζουν να διαμορφώνουν τις πιο σημαντικές θεωρίες της παγκόσμιας πολιτικής³.

Η πρώτη επιστημονική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων ανήκει στο Θουκυδίδη, ο οποίος εξετάζει τον Πελοποννησιακό Πόλεμο και στο έργο του οποίου *«ανακαλύπτει κανείς επίσης τις απαρχές θεωριών ή και θεωρίες για τον πόλεμο, την ισορροπία της ισχύος, τις συμμαχίες, την ηγεμονία, τη λήψη αποφάσεων, το πολίτευμα και τις διεθνείς σχέσεις»*⁴. Έκτοτε, πολυάριθμοι και εξέχοντες συγγραφείς διαμόρφωσαν το πλαίσιο που διέπει τον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων, ενώ στη νεότερη εποχή, αποτελεί κομβικής σημασίας το γεγονός της διαμόρφωσης ξεχωριστού επιστημονικού κλάδου της Διεθνούς

² Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 1, σελ. 21.

³ Heywood, A., (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή (Μετάφραση & Επιμέλεια: Χρήστος Φραγκονικολόπουλος και Φίλιππος Προέδρου)*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, Κεφ. 3, σελ. 113.

⁴ Βλέπε στο ίδιο, σελ. 37.

Πολιτικής, με την ίδρυση της πρώτης πανεπιστημιακής έδρας Τμήματος Διεθνούς Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο του Aberystwyth της Ουαλίας, με πρωτοβουλία του David Davies (Ουαλός βιομήχανος) το 1919⁵.

Οι δεσπόζουσες – επικρατέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις των Διεθνών Σχέσεων, οι οποίες προέκυψαν τόσο από τις κλασσικές όσο και από τις αντίστοιχες σύγχρονες σχολές σκέψης και πάντοτε κατόπιν των γνωστών στη διεθνή βιβλιογραφία «μεγάλων συζητήσεων» (great debates), είναι ο ρεαλισμός και ο φιλελευθερισμός (συμπεριλαμβανομένων και των επιμέρους εκφάνσεών τους). Πέραν αυτών, υπάρχει και μία διευρυνόμενη γκάμα προσεγγίσεων της παγκόσμιας πολιτικής, οι οποίες αμφισβητούν τις δεσπόζουσες – επικρατέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις των Διεθνών Σχέσεων και τυγχάνουν ολοένα και μεγαλύτερης αποδοχής από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και έπειτα. Οι κύριες κριτικές προσεγγίσεις είναι οι εξής⁶:

- Ο μαρξισμός, ο νεομαρξισμός και η κριτική θεωρία,
- Ο κοινωνικός κονστρουκτιβισμός,
- Ο μεταδομισμός,
- Ο φεμινισμός,
- Η πράσινη πολιτική και
- Η μεταποικιοκρατική προσέγγιση.

Αρχικά, το ρεαλιστικό μοντέλο της πολιτικής της ισχύος βασίζεται στις ιδέες της ανθρώπινης ιδιοτέλειας και του ανθρώπινου εγωισμού και στις δομικές επιπτώσεις της διεθνούς αναρχίας. Αν και αυτό συνεπάγεται μία ισχυρή τάση προς τη σύγκρουση, ωστόσο η αιματοχυσία και η έκρηξη βίας μπορούν να συγκρατηθούν μέσα από την ισορροπία της ισχύος. Η κύρια δυναμική του διεθνούς συστήματος πηγάζει από την κατανομή της ισχύος ή των ικανοτήτων ανάμεσα στα κράτη. Βασικά σημεία της ρεαλιστικής προσέγγισης αποτελούν τα κάτωθι:

⁵ Baylis J., Smith S. & Owens P., (2013), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις (Μετάφραση & Επιμέλεια: Δήμητρα Ασημακοπούλου, Ελένη Ψευτελή και Ελένη Κοτσουφού)*, Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο, Πέμπτη Έκδοση, Εισαγωγή, σελ. 4.

⁶ Heywood, A., (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή (Μετάφραση & Επιμέλεια: Χρήστος Φραγκονικολόπουλος και Φίλιππος Προέδρου)*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, Κεφ. 3, σελ. 137.

✚ Το διεθνές σύστημα είναι άναρχο, δηλαδή δεν υπάρχει μια κεντρική εξουσία που να ελέγχει τη συμπεριφορά των κρατών, οι οποίοι είναι οι κύριοι δρώντες του διεθνούς συστήματος.

✚ Τα κράτη θέλουν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία και κυριαρχία τους, ενώ η επιβίωση είναι η κινητήρια δύναμη της συμπεριφοράς τους.

✚ Η αβεβαιότητα, λόγω έλλειψης εμπιστοσύνης, είναι ενδογενής στο διεθνές σύστημα και τα κράτη πρέπει να είναι συνεχώς σε επιφυλακή διότι δεν γνωρίζουν τις προθέσεις των γειτόνων τους.

✚ Τα κυρίαρχα κράτη αναπτύσσουν επιθετικές στρατιωτικές ικανότητες για να αμύνονται και να επεκτείνουν τη δύναμή τους. Γι' αυτό όλα τα κράτη είναι εν δυνάμει επικίνδυνα.

✚ Αν και τα κράτη είναι ορθολογικοί δρώντες, πάντα υπάρχει περιθώριο για εσφαλμένη εκτίμηση ή παρανόηση. Σ' έναν κόσμο με ατελείς πληροφορίες, οι εν δυνάμει ανταγωνιστές έχουν το κίνητρο να εμφανίζουν στην πραγματική διάστασή τους τις ικανότητές τους αφήνοντας τους αντιπάλους τους στην αβεβαιότητα.

Αντιθέτως, κεντρικό ζήτημα της φιλελεύθερης προσέγγισης είναι η πίστη στην αρμονία και την ισορροπία. Η τάση προς την ειρήνη, τη συνεργασία και τα σχήματα ολοκλήρωσης οφείλεται σε παράγοντες όπως η οικονομική αλληλεξάρτηση, που προκαλείται από το ελεύθερο εμπόριο, την εξάπλωση της δημοκρατίας και τη δημιουργία διεθνών οργανισμών. Ωστόσο, στο πέρασμα του χρόνου, ο φιλελευθερισμός (ή νεοφιλελευθερισμός) διακρίνεται ολοένα και λιγότερο από το ρεαλισμό. Βασικά σημεία της φιλελεύθερης προσέγγισης αποτελούν τα κάτωθι:

✚ Τα κράτη δεν αποτελούν τους κύριους δρώντες του διεθνούς συστήματος.

✚ Οι διεθνείς θεσμοί είναι ένας βασικός μηχανισμός προώθησης της διεθνούς και περιφερειακής ειρήνης και ασφάλειας.

✚ Οι φιλελεύθεροι αναγνωρίζουν τη σημασία της στρατιωτικής ισχύος αλλά ισχυρίζονται ότι οι θεσμοί παρέχουν ένα πλαίσιο επίλυσης προβλημάτων και αντιμετώπισης του διλήμματος ασφάλειας μέσω διαδικασιών συνεργασίας.

✚ Η διάχυση της δημοκρατίας συμβάλλει στην εμπέδωση της διεθνούς ασφάλειας, με τις έννοιες της δημοκρατικής ειρήνης και της συλλογικής ασφάλειας να κατέχουν εξέχουσα θέση.

Όσον αφορά τις κύριες κριτικές προσεγγίσεις στην παγκόσμια πολιτική, σε γενικές γραμμές αμφισβητούν, με διαφορετικούς τρόπους η καθεμία, τις νόρμες, τις αξίες και τις παραδοχές στις οποίες εδράζεται η καθεστηκυία τάξη, κατηγορώντας τις δεσποζουσες – επικρατέστερες προσεγγίσεις ότι αποκρύπτουν ή νομιμοποιούν τις παγκόσμιες ασυμμετρίες ισχύος.

Τέλος, κάποιοι υποστηρίζουν ότι οι προκλήσεις της παγκόσμιας διασύνδεσης διαφεύγουν όλες τις κατεστημένες θεωρίες και στην ουσία απαιτούν την ανάπτυξη ενός εντελώς νέου τρόπου σκέψης. Ένας διασυνδεδεμένος ή αλληλεξαρτώμενος κόσμος απαιτεί να εγκαταλείψουμε τα συγκεκριμένα ακαδημαϊκά πεδία και τα περίκλειστα θεωρητικά σχήματα. Υιοθετούν μία μεταθετικιστική οπτική κατά την οποία η πραγματικότητα θα πρέπει να κατανοείται τουλάχιστον με διυποκειμενικούς όρους. Με αυτόν τον τρόπο, ένα κύμα σκεπτικισμού απλώνεται ολοένα και περισσότερο σε παγκόσμιο επίπεδο, αμφισβητώντας τόσο τις παραδοσιακές όσο και τις κριτικές αντιλήψεις.

1.2 Η έννοια της ισχύος

Μία από τις κύριες και πλέον πολυσυζητημένες έννοιες του επιστημονικού κλάδου των Διεθνών Σχέσεων είναι η έννοια της ισχύος (power, puissance). Η βιβλιογραφία τόσο της Πολιτικής Επιστήμης όσο και των Διεθνών Σχέσεων είναι πλούσια σε ορισμούς της έννοιας της ισχύος, γεγονός που από μόνο του καταδεικνύει και την τεράστια σημασία της. Υπό την ευρύτερη έννοια, ισχύς καλείται η ικανότητα ενός πολιτικού δρώντα να επιτυγχάνει τους στόχους του. *«Πρόκειται γενικώς για τη δυνατότητα να ενεργεί κανείς θετικά ή αρνητικά (με διαταγή ή απαγόρευση) πάνω σε κάποιον ή σε κάτι»*⁷.

Η ισχύς, πέραν του στατικού της χαρακτήρα, ο οποίος και αναφέρεται αποκλειστικά στους συντελεστές ισχύος που κάποιος διαθέτει, είναι δυναμική και μεταλλάσσεται διαρκώς⁸. Αναλόγως των νοημάτων με τα οποία χρησιμοποιείται διακρίνεται στις παρακάτω πέντε (5) κατηγορίες⁹:

⁷ Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 4, σελ. 140.

⁸ Heywood, A., (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή (Μετάφραση & Επιμέλεια: Χρήστος Φραγκονικολόπουλος και Φίλιππος Προέδρου)*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, Κεφ. 9, σελ. 366.

⁹ Ηρακλείδης, Α., (2019), *Διεθνείς Σχέσεις, Θεωρητικές Προσεγγίσεις στα σύγχρονα διεθνή προβλήματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Κεφ. 5, σελ. 103.

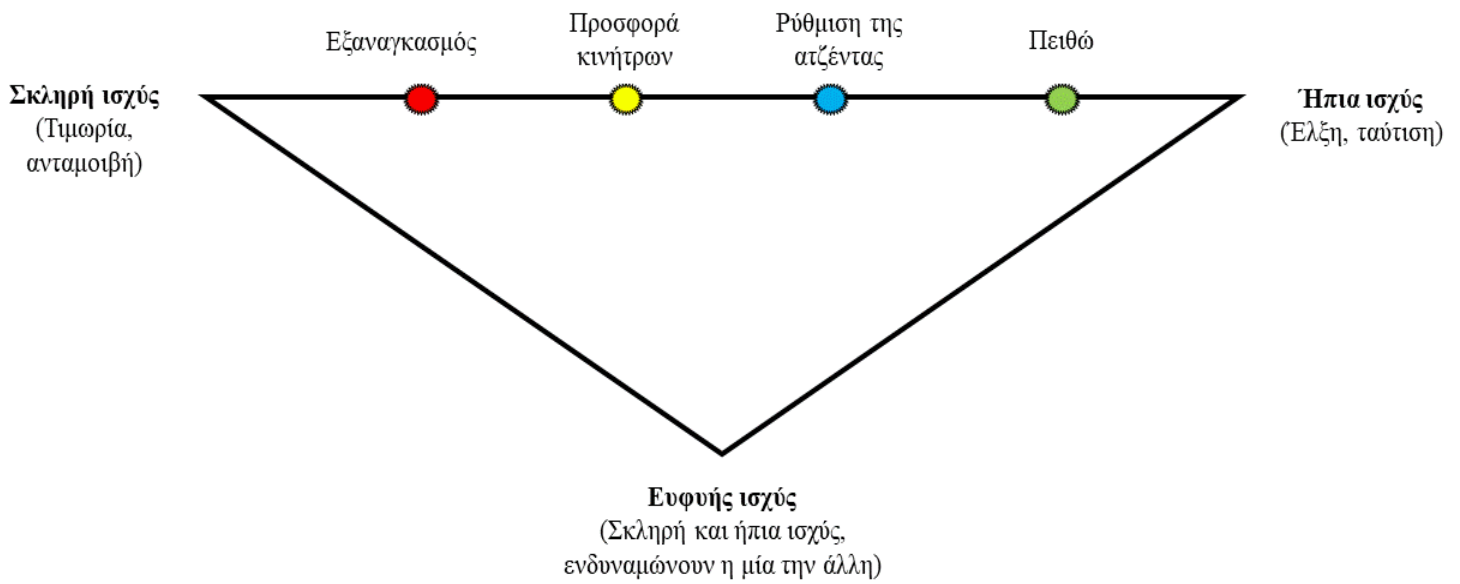
1. Απώτερος στόχος των δρώντων του διεθνούς συστήματος και προπάντων των κρατών,
2. Μέτρο ελέγχου και υπολογισμού του βαθμού επιρροής μεταξύ των δρώντων του διεθνούς συστήματος,
3. Εργαλείο εξασφάλισης της ασφάλειας των δρώντων του διεθνούς συστήματος και της επιτυχούς υλοποίησης των στόχων τους,
4. Μέτρο ελέγχου των πηγών και των δυνατοτήτων των δρώντων του διεθνούς συστήματος και
5. Κατάσταση ή κεκτημένο που ορισμένοι δρώντες ήδη κατέχουν και άλλοι επιδιώκουν ή φιλοδοξούν να αποκτήσουν.

Οι πλέον διαδεδομένες εκφάνσεις της ισχύος είναι αυτές που την εμφανίζουν ως δύναμη, ως εξουσία αλλά και ως επιρροή¹⁰. Τις τελευταίες δεκαετίες βέβαια χρησιμοποιείται ευρέως μία άλλη διάκριση της ισχύος μεταξύ της «σκληρής ισχύος» (hard power) και της «ήπιας ισχύος» (soft power). Η πρώτη, εξ' ορισμού, είναι καταναγκαστική και υποδηλώνει τον εξαναγκασμό, την άσκηση πίεσης (με όλα τα μέσα) και τη χρήση βίας. Αντιθέτως, η δεύτερη είναι πιο ελκυστική και επιθυμητή και υποδηλώνει την συνεχή προσπάθεια πειθούς για υιοθέτηση – μίμηση τρόπων ενεργείας και συμπεριφοράς. *«Ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως παρατηρεί ο Nye, χρειάζεται ένας συνδυασμός σκληρής και ήπιας ισχύος για να υπάρχει το αναμενόμενο αποτέλεσμα»*¹¹. Έτσι, προέκυψε και η έννοια της «ευφυούς ισχύος» (smart power), η οποία κατά τον Chester Crocker *«συνίσταται στη στρατηγική χρήση της διπλωματίας, στην πειθώ, στην ανάπτυξη ικανοτήτων και την προβολή ισχύος και επιρροής με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι αποδοτική και να διαθέτει πολιτική και κοινωνική νομιμοποίηση»*¹².

¹⁰ Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 4, σσ. 141 – 142.

¹¹ Ηρακλείδης, Α., (2019), *Διεθνείς Σχέσεις, Θεωρητικές Προσεγγίσεις στα σύγχρονα διεθνή προβλήματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Κεφ. 5, σελ. 104.

¹² Βλέπε στο ίδιο.

Διάγραμμα 1: Η φύση της ισχύος

Πηγή: Heywood, A., (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή* (Μετάφραση & Επιμέλεια: Χρήστος Φραγκονικολόπουλος και Φίλιππος Προέδρου), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, Κεφ. 9, σελ. 371.

Η έννοια της ισχύος αντιμετωπίζεται και εξετάζεται διαφορετικά τόσο από τη σκοπιά των δεσπόζουσων – επικρατέστερων θεωρητικών προσεγγίσεων των Διεθνών Σχέσεων όσο και από τη σκοπιά των αντίστοιχων κριτικών. Κατά τη ρεαλιστική προσέγγιση, η ύπαρξη της ισχύος ή η δυνατότητα αποκτήσεώς της μπορεί να οδηγήσει σε επιρροή και αποτελεί τον διακαή πόθο των κρατών, ως των κύριων δρώντων του διεθνούς συστήματος. Στην φιλελεύθερη προσέγγιση θεωρείται ότι οι πολιτικές αλληλεπιδράσεις και η αλληλεξάρτηση μεταξύ των δρώντων του διεθνούς συστήματος έχουν αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο αποκτάται η ισχύς και για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να γίνεται σαφής διάκρισής της με την επιρροή. Τέλος, οι κριτικές θεωρητικές προσεγγίσεις θεωρούν την ισχύ ως κάτι το παραγωγικό και ως απόρροια της γνώσης.

Για να καταστεί πιο κατανοητή όμως η έννοια της ισχύος, όπως αυτή εκδηλώνεται υπό το πλαίσιο των διαφόρων πολιτικών καταστάσεων, είναι απαραίτητος ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών της, τα οποία είναι τα παρακάτω¹³:

- Ο κάτοχός της,
- Το μέγεθός της,
- Ο τομέας δραστηριοτήτων και το πεδίο εφαρμογής της,
- Ο βαθμός αποτελεσματικότητάς της,
- Το σημείο ισορροπίας στα πλαίσια του διεθνούς συστήματος και
- Το κόστος απόκτησης και χρήσης της.

Σε κάθε περίπτωση όμως και όπως και να εξετάσει κανείς την έννοια της ισχύος, αυτή απορρέει από κάποιους συντελεστές. «*Η πιο συνηθισμένη όμως κατηγοριοποίηση είναι αυτή των τριών ομάδων που απαντάται σε εισαγωγικά κείμενα των Διεθνών Σχέσεων: υλικοί ή αντικειμενικοί, λειτουργικοί και υποκειμενικοί συντελεστές*»¹⁴:

 Υλικοί ή αντικειμενικοί συντελεστές είναι η γεωγραφία, ο πληθυσμός, οι πηγές πλούτου και οι ένοπλες δυνάμεις.

 Λειτουργικοί συντελεστές είναι το πολιτικό σύστημα ενός κράτους, η διοίκησή του, η ικανότητα στρατιωτικής κινητοποίησης και η θέση του στο διεθνές σύστημα.

 Υποκειμενικοί συντελεστές είναι η ηγεσία και το διεθνές κύρος του κράτους.

1.3 Η έννοια του διλήμματος ασφαλείας¹⁵

Η έννοια του διλήμματος ασφαλείας αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις έννοιες της θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων και κυρίως αυτής της ρεαλιστικής προσέγγισης. Η έννοια αυτή, η οποία αποτυπώνεται στα έργα πολλών ερευνητών και επιστημόνων, αποδίδεται κατά κύριο λόγο στον Γερμανό μελετητή John H. Herz και στο βιβλίο του με τίτλο «*Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities, (1951)*»¹⁶.

¹³ Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 4, σσ. 143 – 147.

¹⁴ Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 4, σελ. 148.

¹⁵ Shiping, T., (2009), *The Security Dilemma: A Conceptual Analysis*, Security Studies, 18:3, pp. 587 – 623.

¹⁶ Herz, J., (1951), *Political Realism and Political Idealism*, Chicago: University of Chicago Press.

Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί της έννοιας στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων. Σε γενικές γραμμές, το δίλημμα ασφαλείας ορίζεται όπως παρακάτω: Κάτω από μια κατάσταση αναρχίας, δύο κράτη είναι αμυντικά ρεαλιστικά κράτη – δηλαδή, δεν σκοπεύουν να απειλήσουν την ασφάλεια του άλλου. Ωστόσο, τα δύο κράτη δεν μπορούν να είναι σίγουρα για το παρόν ή το μέλλον του άλλου και τις προθέσεις του. Ως αποτέλεσμα, ο καθένας τείνει να φοβάται ότι ο άλλος μπορεί να είναι ή να καταστεί επιθετικός. Επειδή και οι δύο πιστεύουν ότι η δύναμη είναι ένα μέσο προς την ασφάλεια, και οι δύο επιδιώκουν να συσσωρεύουν όλο και περισσότερη δύναμη, αυξάνοντας την ισχύ τους σε όλα τα επίπεδα. Επειδή ακόμη και πρωτίστως η αμυντική ικανότητα θα περιέχει αναπόφευκτα κάποια επιθετική ικανότητα, πολλά από τα μέτρα που λαμβάνονται από τη μία πλευρά για τη δική τους ασφάλεια μπορούν συχνά να απειλήσουν (ή να θεωρηθούν απειλητικά) την ασφάλεια της άλλης πλευράς ακόμη και αν και οι δύο πλευρές θέλουν απλώς να υπερασπιστούν την ασφάλειά τους. Κατά συνέπεια, η άλλη πλευρά είναι πιθανό να λάβει αντίμετρα κατά αυτών των αμυντικών μέτρων. Η αλληλεπίδραση αυτών των μέτρων και των αντιμέτρων τείνει να ενισχύσει τους φόβους και τις αβεβαιότητές τους σχετικά με τις προθέσεις του άλλου, οδηγώντας σε έναν φαύλο κύκλο στον οποίο ο καθένας συσσωρεύει περισσότερη δύναμη χωρίς απαραίτητα να γίνει πιο ασφαλής, μέσω ενός αυτο-ενισχυμένου ή θετικού μηχανισμού ανατροφοδότησης. Αυτός ο φαύλος κύκλος μπορεί επίσης να οδηγήσει σε περιττές τραγικές συγκρούσεις – απειλές πολέμου ή πόλεμο.

Ο πρώτος θεωρητικός της θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων, ο οποίος προσέγγισε την έννοια του διλήμματος ασφαλείας, θεωρείται αδιαμφισβήτητα ο Θουκυδίδης. Στο έργο του *«Θουκυδίδου, Ιστορίαι»*, το οποίο αποτελεί μία μελέτη του Πελοποννησιακού Πολέμου, τον πόλεμο δηλαδή μεταξύ των δύο (2) κύριων υπερδυνάμεων της εποχής του στον τότε Ελλαδικό χώρο, της Αθήνας και της Σπάρτης, χρησιμοποιείται ως κύριο αναλυτικό εργαλείο η θεωρία του ανταγωνισμού και της άνισης κατανομής και ανάπτυξης της ισχύος ανάμεσα στα δύο κράτη. Ο ίδιος, καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως *«η πραγματική και ανομολόγητη αιτία του πολέμου ήταν η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας η οποία φόβισε τους Λακεδαιμόνιους και τους ανάγκασε να πολεμήσουν»¹⁷*, αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της ίδιας της έννοιας του διλήμματος ασφαλείας.

¹⁷ Θουκυδίδης, *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, μτφ: Άγγελος Βλάχος, τόμ. Α 23, Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2008.

Από την εποχή του Θουκυδίδη και μετά, υπήρξαν και μεταγενέστεροι σύγχρονοι θεωρητικοί, οι οποίοι επιχείρησαν να εξετάσουν την έννοια του διλήμματος ασφαλείας, προσδίδοντας περαιτέρω στοιχεία, οι σημαντικότεροι εκ των οποίων είναι οι παρακάτω:

✚ Ο John Herz¹⁸ (Γερμανός μελετητής), ο οποίος κατά πολλούς θεωρείται ως ο «πατέρας» της έννοιας, συμπέρανε πως οι ενέργειες που υιοθετεί ένα κράτος για να αυξήσει την ισχύ του, με σκοπό να προστατέψει την εθνική του ασφάλεια, επιδρά ταυτόχρονα και σε άλλα κράτη, μειώνοντας ενδεχομένως το βαθμό ασφάλειά τους.

✚ Ο Herbert Butterfield (Βρετανός ιστορικός) επικεντρώθηκε κυρίως στις φυσιογνωμίες των ηγετών των κρατών, στις αποφάσεις τους αλλά και στην ικανότητά τους στο γεγονός της πρόβλεψης και ερμηνίας των αποφάσεων των επίδοξων ανταγωνιστών τους.

✚ Τέλος, ο Robert Jervis (Αμερικανός επιστήμονας), χρησιμοποιώντας στοιχεία από τον ορισμό και την ανάλυση του Herz, προσέδωσε περισσότερο βάρος στο γεγονός του άναρχου χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος.

1.4 Το σύγχρονο διεθνές σύστημα

Με τον όρο διεθνές σύστημα νοείται ένα σύνολο δρώντων (κρατικών και μη) που τελεί σε αλληλεπίδραση και αναπτύσσει ένα πλέγμα σχέσεων, το οποίο διαμορφώνει, επηρεάζει και εξελίσσει την παγκόσμια πολιτική¹⁹. «Το σημαντικότερο στοιχείο όμως της έννοιας του διεθνούς συστήματος είναι ότι αυτό επιβάλλει περιορισμούς στα κράτη που το απαρτίζουν, επηρεάζει τη συμπεριφορά τους και διαμορφώνει την τύχη τους»²⁰.

Ο Kenneth Neal Waltz, Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας και ένας από τους σημαντικότερους μελετητές των Διεθνών Σχέσεων, προσεγγίζει την έννοια του διεθνούς συστήματος εντοπίζοντας τρία (3) βασικά στοιχεία:

1. Τις αρχές διάρθρωσής του,
2. Τον χαρακτήρα των μονάδων που το απαρτίζουν και
3. Την κατανομή της ισχύος μέσα σε αυτό.

¹⁸ Herz, J. (1950), *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, World Politics, Vol. 2, pp. 157 – 180 και Herz, J., (1951), *Political Realism and Political Idealism*, Chicago: University of Chicago Press.

¹⁹ Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 6, σσ. 225 – 226.

²⁰ Βλέπε στο ίδιο, σελ. 228.

Το σύγχρονο διεθνές σύστημα «διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο που τερματίστηκε ο Ψυχρός Πόλεμος και από τα πολλά προβλήματα και τις ευκαιρίες που άφησε πίσω του»²¹. Εντούτοις, η πορεία των γεγονότων από τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου (1991) μέχρι και σήμερα τέθηκε στο πλαίσιο που όρισαν ορισμένες δραματικές και καθοριστικές ως προς την επίδρασή τους περιφερειακές και παγκόσμιες εξελίξεις:

✚ Η ιρακινή εισβολή στο Κουβέιτ στις 2 Αυγούστου 1990, που είχε ως άμεσο επακόλουθο τον Πόλεμο του Κόλπου,

✚ Τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, με τις τρομοκρατικές επιθέσεις της Al-Qaeda στις ΗΠΑ, που είχαν ως άμεσο επακόλουθο την ανάπτυξη ενός νέου δόγματος, του λεγόμενου «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», βάσει του οποίου διεξήχθησαν ο Πόλεμος στο Αφγανιστάν και μετέπειτα (2003) ο Πόλεμος του Ιράκ,

✚ Η αρχικά φαινομενική στρατηγική υποχώρηση της Ρωσίας, η μείωση της επιρροής της σε περιοχές όπως η Μέση Ανατολή και η Νοτιοανατολική Ασία και η μετέπειτα αναζωπυρωμένη ισχύς και διεκδικητικότητα της,

✚ Η διαμόρφωση ενός συνόλου πολυπολικών τάσεων με την ενίσχυση των αποκαλούμενων «αναδυόμενων δυνάμεων», όπως η Κίνα και η Ινδία,

✚ Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008, η οποία επήλθε μετά την κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού ιδρύματος Lehman Brothers στις ΗΠΑ και που συνεχίζει να «ταλαιπωρεί» την παγκόσμια οικονομία μέχρι και σήμερα και

✚ Η πανδημία του κορωνοϊού, όπου έχει επιφέρει τεράστιο πλήγμα στην παγκόσμια οικονομία και έχει οδηγήσει σε πλήρη παράλυση το δημόσιο βίο.

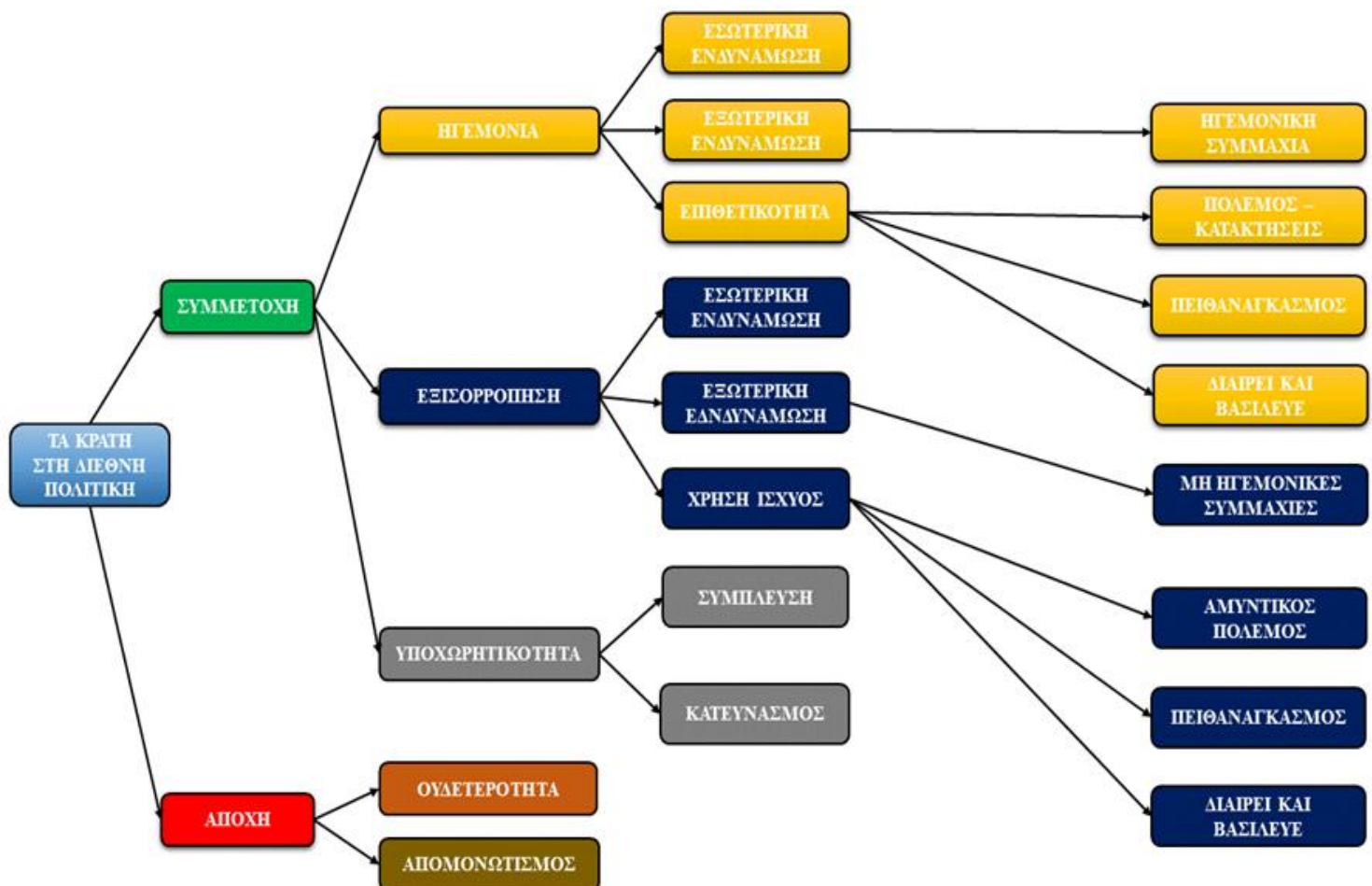
Συμπερασματικά, το σύγχρονο διεθνές σύστημα «παρουσιάζει λοιπόν μία σύμφωνα με όλα τα κριτήρια υπερδύναμη, τις ΗΠΑ, μία στρατιωτική λόγω πυρηνικών υπερδύναμη, τη Ρωσία, δύο πιθανώς αναδυόμενες μεγάλες δυνάμεις, την Κίνα και την Ινδία, και μία οικονομική υπερδύναμη, την Ευρωπαϊκή Ένωση»²².

²¹ Baylis J., Smith S. & Owens P., (2013), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις (Μετάφραση & Επιμέλεια: Δήμητρα Ασημακοπούλου, Ελένη Ψευτελή και Ελένη Κοτσυφού)*, Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο, Πέμπτη Έκδοση, Κεφ. 4, σελ. 94.

²² Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 6, σελ. 253.

1.5 Επιλογές συμπεριφοράς των κρατών στο σύγχρονο διεθνές σύστημα

Σύμφωνα με αυτά που διατυπώνει ο Kenneth Neal Waltz στο έργο του με τίτλο *Theory of International Politics*, τα κράτη, ως δρώντες του διεθνούς συστήματος, συμμετέχουν ή απέχουν από τη διεθνή πολιτική, επιδιώκοντας κατ' ελάχιστον την επιβίωσή τους και κατά μέγιστον την παγκόσμια κυριαρχία τους²³. Ως απόρροια αυτού, ακολουθούν συγκεκριμένες επιλογές συμπεριφοράς – στρατηγικές, οι οποίες και περιγράφονται στο διάγραμμα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 2: Επιλογές συμπεριφοράς των κρατών στο διεθνές σύστημα

Πηγή: Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 5, σελ. 191.

²³ Βλέπε στο ίδιο, Κεφ. 5, σελ. 187.

Στην περίπτωση που τα κράτη λειτουργούν ως ενεργά μέλη του διεθνούς συστήματος και συμμετέχουν, λαμβάνοντας υπόψη την κατανομή ισχύος μέσα σε αυτό, τότε έχουν τρεις (3) επιλογές:

1. Την ηγεμονία,
2. Την εξισορρόπηση και
3. Την υποχωρητικότητα.

Αντιθέτως, στην περίπτωση που τα κράτη επιλέγουν να απέχουν από το διεθνές σύστημα και να λειτουργούν πλήρως ανεξάρτητα ή αυτόνομα, τότε έχουν δύο (2) επιλογές:

1. Την ουδετερότητα και
2. Τον απομονωτισμό.

1.6 Μεθοδολογία ανάλυσης των κρατών

1.6.1 Γενικά

Για να κατανοήσουμε και να αναλύσουμε πλήρως τη συμπεριφορά των κρατών στο σύγχρονο διεθνές σύστημα, θα πρέπει αρχικά να είμαστε σε θέση να μπορέσουμε να κατατάξουμε τα κράτη με βάση την ισχύ τους κυρίως και να διακρίνουμε τη θέση τους και τη συμμετοχή τους μέσα στο σύστημα αυτό. Η προσέγγιση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την κατηγοριοποίηση και την ιεραρχική διαβάθμιση των κρατών, γεγονός που διευκολύνει την ανάλυσή τους. Έτσι, προκύπτουν οι έννοιες «μικρά κράτη», «μεσαίες δυνάμεις», «περιφερειακές δυνάμεις», «μεγάλες δυνάμεις» και «υπερδυνάμεις ή ηγεμόνες».

Σημαντικά εργαλεία – μοντέλα ανάλυσης, προερχόμενα από τον τομέα των Οικονομικών Επιστημών, που χρησιμοποιούνται όμως και από τον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων κατά τη διαδικασία ανάλυσης ενός κράτους είναι τα κάτωθι:

- Το μοντέλο ανάλυσης PEST,
- Το μοντέλο ανάλυσης SWOT και
- Το μοντέλο ανάλυσης Stakeholders.

1.6.2 Ανάλυση PEST

Η ανάλυση PEST αποτελεί ένα πλαίσιο ή εργαλείο που χρησιμοποιείται από τις επιχειρήσεις για την ανάλυση και την παρακολούθηση των μακροπεριβαλλοντικών παραγόντων (εξωτερικό περιβάλλον μάρκετινγκ) που έχουν αντίκτυπο σε αυτές. Το αποτέλεσμα αυτής της ανάλυσης χρησιμοποιείται για τον εντοπισμό απειλών και αδυναμιών. Εντούτοις, το μοντέλο αυτό ανάλυσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων κατά την διαδικασία ανάλυσης ενός δρώντα του διεθνούς συστήματος και κυρίως των κρατών, περιβάλλον των οποίων αποτελούν τα συστήματα και οι λοιπές δομές που τα περιβάλλουν. Η εφαρμογή αυτή της ανάλυσης PEST στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων επικεντρώνεται στα κάτωθι:

✚ Στους πολιτικούς παράγοντες ή πολιτικό περιβάλλον (Political Factors), οι οποίοι σχετίζονται με την πολιτική σταθερότητα, τους νόμους, το πολιτικό καθεστώς και την μορφή διακυβέρνησης μίας χώρας. Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι οι πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν συχνά τα κράτη καθώς επίσης και τον τρόπο με τον οποίο αυτά δραστηριοποιούνται στα πλαίσια του διεθνούς συστήματος.

✚ Στους οικονομικούς παράγοντες ή οικονομικό περιβάλλον (Economical Factors), όπου περιλαμβάνονται τόσο μικροοικονομικοί όσο και μακροοικονομικοί παράγοντες. παρουσιάζεται η οικονομική ζωή μίας χώρας ή κοινωνίας. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν στοιχεία και δείκτες της οικονομικής ζωής μίας χώρας, η οποία έχει σημαντικό αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο αυτή δραστηριοποιείται καθώς επίσης και στο αν και κατά πόσο ο τρόπος αυτός καθίσταται κερδοφόρος για τα εθνικά συμφέροντά της.

✚ Στους κοινωνικούς παράγοντες ή κοινωνικό περιβάλλον (Social Factors), όπου εξετάζονται η δομή της κοινωνίας και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της, οι αντιλήψεις των κατοίκων μίας συγκεκριμένης κοινότητας ή περιοχής, καθώς επίσης και διάφορα άλλα πολιτιστικά και άλλα κριτήρια. Οι παράγοντες αυτοί είναι σαφές ότι επηρεάζουν τον τρόπο προσέγγισης της πολιτικής μίας χώρας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, και το βαθμό κατανόησης των αντιλήψεων, των ιδεών, των αξιών και των στάσεων των πολιτών της.

✚ Στους τεχνολογικούς παράγοντες ή τεχνολογικό περιβάλλον (Technological Factors), όπου αφορούν το τεχνολογικό τοπίο μίας χώρας, τις καινοτομίες, τα εμπόδια εισόδου που σχετίζονται με νέα τεχνολογικά επιτεύγματα καθώς επίσης και τη διαδικασία μεταφοράς των τεχνολογικών ιδεών. Οι παράγοντες αυτοί επηρεάζουν τις επιλογές συμπεριφοράς μίας χώρας στο διεθνές σύστημα με τους νέους τρόποι παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, τους νέους τρόπους διανομής αγαθών και υπηρεσιών και τους νέους τρόπους επικοινωνίας με τους υπόλοιπους δρώντες.

1.6.3 Ανάλυση SWOT

Σε κάθε στρατηγικό και επιχειρηματικό σχέδιο, η ανάλυση SWOT αποτελεί αναπόσπαστο και βασικό μέρος. Έτσι, και στον επιστημονικό τομέα των Διεθνών Σχέσεων και κυρίως στην διαδικασία ανάλυσης μίας χώρας, το μοντέλο αυτό ανάλυσης βρίσκει εφαρμογή. Το ακρωνύμιο SWOT σημαίνει πλεονεκτήματα (Strengths), αδυναμίες (Weaknesses), ευκαιρίες (Opportunities) και απειλές (Threats). Τα πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες αποτελούν τους εσωτερικούς παράγοντες (Internal Factors), ενώ οι ευκαιρίες και οι απειλές τους εξωτερικούς παράγοντες (External Factors). Το διάγραμμα του μοντέλου ανάλυσης SWOT, το οποίο συνήθως αποτελείται από τέσσερα (4) κουτιά, ένα (1) για κάθε περιοχή, παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά και τις επιλογές συμπεριφοράς μίας χώρας. Τα διαγράμματα αυτά μπορεί να αποδειχθούν ιδιαίτερος χρήσιμα κατά τη διαδικασία χάραξης της εθνικής στρατηγικής μίας χώρας, με την προβολή των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων και την σαφή περιγραφή όλων των θετικών και αρνητικών στοιχείων από το ενδεχόμενο υιοθέτησης συγκεκριμένων ενεργειών.

Κατά το πρώτο στάδιο, προσδιορίζεται ο ιδανικός τρόπος με τον οποίο δύνανται να αξιοποιηθούν τα δυνατά σημεία μίας χώρας. Έτσι, εντοπίζονται τα στοιχεία και οι τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας μίας χώρας που λειτουργούν καλά, τα οποία αποτελούν τους κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας μίας χώρας, τις ισχυρές πτυχές της, και που δύνανται να προσφέρουν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, έναντι των ξένων επιβουλών. Με τον εντοπισμό αυτών των στοιχείων, δίνεται η δυνατότητα στη χώρα για επιτυχή συνέχιση της πορείας της σε υψηλό επίπεδο, για αξιοποίηση αυτών των πλεονεκτημάτων για

περαιτέρω ανάπτυξή της σε όλους τους τομείς και για την αντιμετώπιση των ξένων επιβουλών.

Κατά το δεύτερο στάδιο, αναζητούνται οι τρόποι με τους οποίους θα βελτιωθούν ή θα παρακαμφθούν οι αδυναμίες μίας χώρας, οι παράγοντες δηλαδή εκείνοι που μπορούν να θέσουν σε μειονεκτική θέση μία χώρα σε σχέση με τους ανταγωνιστές της. Η διαδικασία αυτή του εντοπισμού αυτών των αδυναμιών καθώς επίσης και της λήψης ανάλογων μέτρων για την μείωση ή εξάλειψή τους, προτού βλάψουν την χώρα, είναι ουσιαστικής σημασίας και προϋποθέτει μία λεπτομερή και ειλικρινή ανάλυση του τί συμβαίνει πραγματικά σε μία χώρα.

Κατά το τρίτο στάδιο, προσδιορίζονται και εντοπίζονται εκείνα τα στοιχεία, στα πλαίσια του διεθνούς συστήματος πάντοτε, που έχουν την προοπτική ευκαιριών για μία χώρα, μέσω της εκμετάλλευσης των οποίων προωθείται η εν συνόλω ανάπτυξή της και η εξυπηρέτηση των εθνικών της στόχων. Τέτοιες ευκαιρίες προκύπτουν από εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι διακυμάνσεις του συστήματος και οι παγκόσμιες τάσεις και πάντοτε θα πρέπει να επιδιώκεται η αξιολόγησή τους, με ταυτόχρονη εξέταση των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών της χώρας.

Τέλος, κατά το τέταρτο στάδιο, αποτυπώνονται οι απειλές που προκύπτουν για μία χώρα και αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο αυτή μπορεί να ανταποκριθεί έναντι αυτών. Ορισμένοι τέτοιοι εξωτερικοί παράγοντες που δύνανται να επηρεάσουν αρνητικά την πορεία και την εξέλιξη μίας χώρας αποτελούν προϊόντα των διακυμάνσεων του πολυπολικού διεθνούς συστήματος, του διεθνούς μεταβαλλόμενου τοπίου, των αλληλοσυγκρουόμενων συμφερόντων αλλά και της δημόσιας αντίληψης για ορισμένα παγκόσμια θέματα. Με το στάδιο αυτό, επιδιώκεται, αν όχι η πλήρης εξάλειψη, η μείωση των απειλών και επιτυγχάνεται η αποκατάσταση της ομαλότητας στην πορεία της χώρας για επίτευξη των εθνικών της στόχων.

Αξιοσημείωτο βέβαια είναι να αναφερθεί το γεγονός πως είναι πολύ πιθανόν οι ίδιοι παράγοντες να περιλαμβάνονται και να εντοπίζονται σε περισσότερες από μία από αυτές τις κατηγορίες του μοντέλου ανάλυσης. Για παράδειγμα, ένα δυνατό στοιχείο μίας χώρας και ένα πλεονέκτημά της μπορεί να αποτελεί ταυτόχρονα και μία αδυναμία της, ενώ αντιστοίχως, μία ευκαιρία, λόγω ορισμένων λανθασμένων χειρισμών της χώρας στον τρόπο αξιοποίησής της, να εξελιχθεί σε απειλή.

1.6.4 Ανάλυση Stakeholders

Μία άλλη μέθοδος ανάλυσης που χρησιμοποιείται ευρέως στον επιχειρηματικό τομέα, αλλά που μπορεί να εφαρμοστεί και στον τομέα των Διεθνών Σχέσεων κατά την ανάλυση μίας περιοχής του διεθνούς συστήματος, αποτελεί η ανάλυση Stakeholders. Με το μοντέλο αυτό ανάλυσης, επιτυγχάνεται η αναφορά στα ενδιαφερόμενα μέρη μιας περιοχής. Το περιβάλλον, άμεσο και έμμεσο, μίας χώρας συναποτελείται από τα εν λόγω ενδιαφερόμενα μέρη. Οι αποφάσεις των ενδιαφερόμενων μερών, στο πλαίσιο εφαρμογής της πολιτικής τους γενικότερα, μπορούν να επηρεάσουν την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τόσο των υπολοίπων «μετόχων» της περιοχής (shareholders) όσο και των λοιπών «συμμετεχόντων» (stakeholders), δίχως βέβαια να αποκλείουν τα συμφέροντα των ενδιαφερομένων να υπερισχύουν έναντι των συμφερόντων των άλλων.

Με τον όρο «stakeholder» νοείται οποιαδήποτε μεμονωμένη χώρα ή διεθνής οργανισμός που ενδιαφέρονται για τα τεκταινόμενα σε μία περιοχή ή σε μία χώρα του διεθνούς συστήματος και που η στάση τους απέναντι σε αυτή μπορεί να επηρεάσει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η ανάλυση Stakeholders είναι μια διαδικασία συστηματικής συλλογής και ανάλυσης της ποιότητας των πληροφοριών, για να προσδιοριστεί ποια συμφέροντα των εμπλεκόμενων μερών πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την ανάπτυξη ή/και την εφαρμογή μιας πολιτικής ή ενός προγράμματος. Χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό των βασικών ενδιαφερομένων μερών με βάση τα χαρακτηριστικά τους, σε σχέση πάντοτε με τα ενδιαφέροντα που σχετίζονται με μία συγκεκριμένη περιοχή ή χώρα του διεθνούς συστήματος, και υλοποιείται με τα παρακάτω τέσσερα (4) επιμέρους στάδια:

1. Προσδιορισμός των ενδιαφερόμενων μερών: Σε αυτό το στάδιο θα πρέπει να εντοπιστούν όλοι εκείνοι οι δρώντες που επηρεάζονται από τα τεκταινόμενα σε μία περιοχή ή μία χώρα. Τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν να είναι εσωτερικά, όπως ιδιωτικές επιχειρήσεις, συνδικαλιστικές και λοιπές οργανώσεις – σωματεία ή εξωτερικά, όπως έτερα κράτη και περιφερειακοί – διεθνείς οργανισμοί. Τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν επίσης να διακριθούν σε πρωτεύοντα και δευτερεύοντα. Αφενός τα πρωτεύοντα ενδιαφερόμενα μέρη ορίζουν σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη των γεγονότων σε μία χώρα ή περιοχή και η συμβολή τους στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων είναι καθοριστικής

σημασίας. Αφετέρου, τα δευτερεύοντα ενδιαφερόμενα μέρη είναι αυτοί, που μέσω του ανταγωνισμού, θα μπορούσαν να καταστρέψουν τη σχέση με τους κύριους ενδιαφερόμενους.

2. Κατηγοριοποίηση και ιεράρχηση των ενδιαφερόμενων μερών: Σε αυτό το στάδιο επιχειρείται μία ταξινόμηση των ενδιαφερόμενων μερών, μέσω ενός πλέγματος ενδιαφέροντος και ισχύος, προκειμένου να δοθεί άμεση προτεραιότητα και έμφαση σε αυτούς που έχουν την δύναμη να επηρεάσουν ή να επηρεαστούν περισσότερο από κάποιους άλλους. Η θέση κάποιου στο πλέγμα αυτό δείχνει τις ενέργειες που πρέπει να υιοθετηθούν και τη στρατηγική που πρέπει να εφαρμοστεί. Έτσι, τα ενδιαφερόμενα μέρη δύνανται να ταξινομηθούν στις παρακάτω κατηγορίες:

- Υψηλής ισχύος και υψηλού ενδιαφέροντος,
- Υψηλής ισχύος και χαμηλού ενδιαφέροντος,
- Χαμηλής ισχύος και υψηλού ενδιαφέροντος και
- Χαμηλής ισχύος και χαμηλού ενδιαφέροντος.

3. Κατανόηση των ενδιαφερόμενων μερών: Σε αυτό το στάδιο προσεγγίζονται εις βάθος τα ενδιαφερόμενα μέρη, σύμφωνα με τις απαιτήσεις, τις ανάγκες και τις προσδοκίες τους, καθώς επίσης και το βαθμό επιρροής τους στην εξέλιξη των γεγονότων, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη το επίπεδο του ενδιαφέροντος και της ισχύος τους.

4. Διαχείριση των ενδιαφερόμενων μερών: Σε αυτό το στάδιο, και κατόπιν της ανάλυσης των ενδιαφερόμενων μερών, καταρτίζεται ένα σχέδιο δράσης απέναντί τους, το οποίο έχει δυναμικό χαρακτήρα και τροποποιείται σε κάθε μεταβολή κατάστασης και με σύμφωνα με τις πληροφορίες που συνεχώς συλλέγονται.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΤΟ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΗΣ 15^{ης} ΙΟΥΛΙΟΥ 2016 ΚΑΙ Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ

2.1 Γενικά

Το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016 στην Τουρκία αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα από τα κρίσιμα σημεία καμπής στην ιστορία της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας. Αν και λεπτομέρειες για την απόπειρα πραξικοπήματος εξακολουθούν να εμφανίζονται τόσο μέσω των ερευνών της εξεταστικής επιτροπής της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης όσο και από τις συνεχείς καταθέσεις μαρτύρων και λοιπών συλληφθέντων, εντούτοις σημαντικές πληροφορίες προέκυψαν ήδη από τις πρώτες ημέρες μετά την απόπειρα του πραξικοπήματος.

Ακόμα και κατά την διάρκεια που αυτό εξελισσόταν, η όλη αυτή προσπάθεια ανατροπής της νόμιμα εκλεγμένης Κυβέρνησης του Προέδρου Ερντογάν αποδείχθηκε διαφορετική από τις προηγούμενες στρατιωτικές παρεμβάσεις στην Τουρκία, τόσο στην οργάνωση όσο και στην εφαρμογή. Επιπλέον, ο χρόνος και το μήνυμά του είχαν επίσης διαφορετικό τόνο σε σύγκριση με τις προηγούμενες προσπάθειες παρεμβάσεως του στρατού στην τουρκική πολιτική. Αν και αργότερα αποκαλύφθηκε ότι ο προγραμματισμός ήταν σε εξέλιξη για μεγάλο χρονικό διάστημα, το πραγματικό γεγονός δεν εφαρμόστηκε σωστά και βασίστηκε σε μια σειρά εσφαλμένων υπολογισμών πριν και κατά τη διάρκεια της οργάνωσης του πραξικοπήματος.

Οι αλλαγές στην τουρκική κοινωνία τις τελευταίες δύο δεκαετίες και η πιθανή αντίδραση του λαού στο πραξικόπημα δεν ελήφθησαν ποτέ υπόψη. Μετά την αποτυχία του πραξικοπήματος, η Τουρκία γνώρισε ένα σπάνιο παράδειγμα εθνικής ενότητας παρά την ακραία πολιτική πόλωση αμέσως πριν. Σε αντίθεση με τις προσδοκίες των συνωμοτών του πραξικοπήματος, αυτή η πόλωση μεταφράστηκε σε δημόσια υποστήριξη και πολιτική νομιμότητα. Στην πραγματικότητα, μεγάλα τμήματα του τουρκικού λαού από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα και διαφορετικές ιδεολογίες ενώθηκαν με προσκόλληση στις

δημοκρατικές αξίες και απόρριψη της εκ νέου εφαρμογής ενός καθεστώτος κηδεμονίας στην Τουρκία. Επιπλέον, από τις πρώτες στιγμές της απόπειρας πραξικοπήματος, πολλοί άνθρωποι στην Τουρκία πίστευαν ότι υπήρχε πιθανός σύνδεσμος με την αντιπολίτευση που δημιουργήθηκε από τον Μοχάμεντ Φετουλάχ Γκιουλέν (Muhammed Fethullah Gülen), πρώην ιμάμη και μουσουλμάνου κληρικού, μεταξύ οριακών τμημάτων της κοινωνίας που θα ήταν αρκετά ικανοποιημένοι με την ανατροπή της κυβέρνησης. Πώς φτάσαμε όμως σε αυτήν την «*πιο μακριά νύχτα του Ταγίπ Ερντογάν*»²⁴;

2.2 Η πορεία προς το πραξικόπημα

Η αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 στην Τουρκία δεν ήταν απλά μία συνέχεια της «παράδοσης» του τουρκικού στρατού, στα πλαίσια της κατάληψης εξουσίας, στο όνομα της αποκατάστασης της τάξης, της ασφάλειας και της εθνικής ενότητας²⁵. Αντιθέτως, ήταν «*το αποκορύφωμα, και ίσως η τελευταία πράξη του έργου, τουλάχιστον στην εσωτερική σκηνή, στη σύγκρουση Ερντογάν – Γκιουλέν*»²⁶. Ήταν η προδιαγεγραμμένη κατάληξη μιας σειράς γεγονότων αλλά και αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο πρώην συμμαχικών ομαδοποιήσεων του «μετριοπαθούς» πολιτικού Ισλάμ, της κυβέρνησης Ερντογάν και του κόμματος AKP (Adalet ve Kalkinma Partisi, Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης) και του επονομαζόμενου Κινήματος Γκιουλέν {Gülen hareketi ή Fethullahci Terör Örgütü (FETÖ)}.

Τα γεγονότα που προηγήθηκαν και οδήγησαν τελικά στο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016 μπορούν να συνοψιστούν όπως παρακάτω: Η κατάρρευση των παραδοσιακά κοσμικών κομμάτων της Τουρκίας κατά τη διάρκεια της καταστροφικής οικονομικής κρίσης της χώρας την περίοδο 2000 – 2001 και η ανάδειξη του Ερντογάν, ο οποίος ήρθε στην εξουσία μέσω του κόμματός του AKP, το οποίο αναδείχθηκε ως το ηγετικό κόμμα της

²⁴ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Νίκος Ευσταθίου, *15η Ιουλίου 2016, η πιο μακριά νύχτα του Ταγίπ Ερντογάν*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/1088361/15i-ioylioy-2016-i-pio-makria-nychta-toy-tagip-erntogan/> (δημοσιεύτηκε στις 20/07/2020).

²⁵ Siyaves, A., (2016), *The July 15 Coup Attempt in Turkey: The Erdogan–Gülen Confrontation and the Fall of Moderate Political Islam*, Critique, Journal of Socialist Theory, 44:4, pp. 465 – 478.

²⁶ Φίλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Κεφ. 1, σελ. 10.

Τουρκίας στις κοινοβουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου 2002²⁷. Η ίδια η προσωπικότητα του Ερντογάν ως ευσεβούς και ως εκ τούτου πολιτικά καθαρού τύπου, εν αντιθέσει σε μία εποχή που πολλά από τα κοσμικά κόμματα που νίκησε στις εκλογές του 2002 ήταν διαβρωτικά διεφθαρμένα, αποτέλεσαν στοιχεία που έπαιξαν βασικό ρόλο στη νίκη του στις εκλογές. Έγινε Πρωθυπουργός τον Μάρτιο του 2003 και από τότε έχει κερδίσει πολλές εκλογές, κυρίως επειδή κατάφερε να επιτύχει εκπληκτική οικονομική ανάπτυξη, ειδικά κατά την πρώτη του δεκαετία στην εξουσία. Αυτό το γεγονός του προσέφερε τη δυνατότητα να έχει χτίσει μια βάση πιστών και κυρίως συντηρητικών υποστηρικτών μέχρι και σήμερα. Έχει κερδίσει συνολικά πάνω από δώδεκα εκλογικές αναμετρήσεις από το 2002 και έχει συγκεντρώσει τεράστια δύναμη στα χέρια του, ειδικότερα μετά και την μετατροπή του πολιτεύματος σε προεδρικό.

Κατόπιν, η δεύτερη εκλογική νίκη του Ερντογάν στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 2007 και η αποτίμηση της αυξανόμενης δημοτικότητάς του (το 46% του εκλογικού σώματος ψήφισε το κόμμα του, το AKP, από 34% το 2002, αποτελώντας μία από τις μεγαλύτερες εκλογικές νίκες της Τουρκίας μέχρι τότε)²⁸. Μετά από την νίκη του αυτή, ο Ερντογάν άρχισε να συγκεντρώνει δύναμη και εξουσία, διαβρώνοντας τους δημοκρατικούς ελέγχους και τις λοιπές ισορροπίες στην κρατική μηχανή, ενώ παράλληλα μπόρεσε να αναλάβει τον έλεγχο πολλών μέσων, χρησιμοποιώντας τις κρατικές αρχές.

Στη συνέχεια, η εκλογή του ισλαμοσυντηρητικού πολιτικού Abdullah Gül (Αμπντουλάχ Γκιουλ) στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας της Τουρκίας το 2007 και η αδυναμία της στρατιωτικής ηγεσίας να την αποτρέψει, εδραίωσε την πολιτική ηγεμονία του AKP και σηματοδότησε την αρχή του απόλυτου αυταρχισμού²⁹.

Επιπλέον, ο πλήρης και απόλυτος έλεγχος των δικαστικών αρχών, μετά από το δημοψήφισμα του 2010, το οποίο έδωσε το προνόμιο στον Ερντογάν να διορίζει την πλειοψηφία των ανώτατων δικαστών, χωρίς καμία περαιτέρω διαδικασία ελέγχου και έγκρισης³⁰. Ο Ερντογάν άρχισε επίσης να επιτίθεται ανηλεώς στην αντιπολίτευση,

²⁷ Cagaptay, S., (2020), *Erdogan's Empire, Turkey and the Politics of the Middle East*, Great Britain: I.B. Tauris, Introduction, p. 3.

²⁸ Cagaptay, S., (2020), *Erdogan's Empire, Turkey and the Politics of the Middle East*, Great Britain: I.B. Tauris, Introduction, p. 5.

²⁹ Haugom, L. (2019), «*The Turkish Armed Forces and Civil-military Relations in Turkey after the 15 July 2016 Coup Attempt*», *Scandinavian Journal of Military Studies*, 2(1), p 4.

³⁰ Cagaptay, S., (2020), *Erdogan's Empire, Turkey and the Politics of the Middle East*, Great Britain: I.B. Tauris, Introduction, pp. 5 – 6.

ξεκινώντας από τους κεμαλιστές, οι οποίοι ήθελαν την Τουρκία να παραμείνει στη δυτική και κοσμική πορεία που οραματίστηκε ο ιδρυτής της, Mustafa Kemal Atatürk (Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ).

Ένα άλλο σημαντικό γεγονός αποτελούν και οι υποθέσεις της Ergenekon örgüt (Οργάνωση ή Δίκτυο Εργκένεκον) και της Balyoz Harekâtı (Επιχείρηση ή Σχέδιο Βαριοπούλα), οι οποίες και σήμαναν την αρχή μίας εκ των εντονότερων φάσεων εξουδετέρωσης του κοσμικού κατεστημένου και του λεγόμενου παρακράτους της χώρας (μέχρι τότε)³¹, με τη φυλάκιση αρκετών εξεχουσών προσωπικοτήτων και διανοούμενων της κοσμικής κοινωνίας, δημοσιογράφων, ακτιβιστών και λοιπών αντιφρονούντων, με το πρόσχημα ότι αυτές οι ομάδες πληθυσμού ήταν μέρος πραξικοπηματικών κινήσεων εναντίον του Ερντογάν. Την ίδια στιγμή, επιχειρήθηκε μία ξεκάθαρη τιθάσευση του στρατεύματος, με εκδιώξεις, φυλακίσεις και εκκαθαρίσεις, κυρίως υψηλόβαθμων στελεχών.

Έπειτα, η μικρή απήχηση υποστηρικτών του Γκιουλέν, οι οποίοι συμπεριλήφθηκαν στα ψηφοδέλτια του AKP στις εθνικές εκλογές του 2011 και η αντιπαράθεση του Κινήματος Γκιουλέν με τον Ερντογάν, σχετικά με την κλήτευση σε απολογία τον Φεβρουάριο του 2012 του τότε Διοικητή της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών της Τουρκίας (MIT, Millî İstihbarat Teşkilatı), Hakan Fidan (Χακάν Φιντάν), για μυστικές συνομιλίες του με το PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê, Κουρδικό Εργατικό Κόμμα)³².

Επιπροσθέτως, η ολοένα και εντονότερη χρησιμοποίηση τόσο των δικαστικών όσο και των διωκτικών αρχών της χώρας από το δίκτυο υποστήριξης του Κινήματος Γκιουλέν το 2013 εναντίον των πολιτικών επιλογών του Ερντογάν αλλά και προσώπων του στενού οικογενειακού του κύκλου {ακόμα και ενός εκ των υιών του, Necmettin Bilal Erdoğan (Νεχμετίν Μπιλάλ Ερντογάν)} οδήγησε σε ακόμη ένα κύμα εκδιώξεων και εκκαθαρίσεων πλήθους αστυνομικών και δικαστικών, με το πρόσχημα και πάλι ενός πραξικοπήματος και στην ρήξη του Ερντογάν με το Κίνημα Γκιουλέν³³.

Την ίδια περίοδο, τα γεγονότα με τις διαδηλώσεις χιλιάδων πολιτών στην Taksim Meydanı (Πλατεία Ταξίμ) και στο πάρκο Γκεζί της Κωνσταντινούπολης εναντίον των πολιτικών επιλογών του Ερντογάν και του AKP στις 28 Μαΐου 2013, τα οποία και κατέληξαν

³¹ Φίλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Κεφ. 1, σελ. 7.

³² Φίλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Κεφ. 1, σελ. 8.

³³ Βλέπε στο ίδιο, σελ. 9.

σε βίαιη και αιματηρή καταστολή από τις αστυνομικές αρχές, με τον απολογισμό να καταγράφει πέντε νεκρούς και πάνω από 8000 τραυματίες³⁴.

Τέλος, το σκάνδαλο για την εμπλοκή της MIT στην παράνομη μεταφορά οπλισμού στα εδάφη της Συρίας για τις αντιπολιτευτικές δυνάμεις εναντίον του καθεστώτος Άσαντ που ξέσπασε τον Ιανουάριο του 2014 και οι κατηγορίες για παράνομες δραστηριότητες της Τουρκίας στο λαθρεμπόριο πετρελαίου με την τρομοκρατική οργάνωση ISIS {Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) ή Daesh Dā'ish (αραβικό ακρωνύμιο για το ISIS)} στη Συρία.

2.3 Τα γεγονότα του πραξικοπήματος

Αργά το απόγευμα της 15^{ης} Ιουλίου 2016 μονάδες από τον τουρκικό στρατό, το σχέδιο δράσης των οποίων σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από την οργάνωση YSK (Yurtta Suhl Koseyi, Συμβούλιο για την Ειρήνη στην Πατρίδα) με την κωδική ονομασία «Yildirim» («Αστραπή»), επιχείρησαν να αναλάβουν τον έλεγχο από την νόμιμα εκλεγμένη Κυβέρνηση της χώρας, των κρατικών θεσμών, των εθνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης (MME) και των βασικών και κομβικών σημείων επικοινωνίας και μεταφορών.

Οι πραξικοπηματίες δήλωσαν στο δίκτυο της κρατικής τηλεόρασης TRT ότι ο τουρκικός στρατός είχε καταλάβει τον έλεγχο και κυβερνούσε τώρα την Τουρκία, με σκοπό την αποκατάσταση της συνταγματικής τάξης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ελευθεριών, των νόμων και της γενικής ασφάλειας. Ωστόσο, μέσα σε λίγες ώρες κατέστη σαφές ότι ο Αρχηγός του ΓΕΕΔ και άλλοι ανώτατοι Διοικητές δεν υποστήριζαν την απόπειρα πραξικοπήματος και ότι η Κυβέρνηση δεν είχε εντελώς παραγκωνιστεί.

Τόσο ο Πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν όσο και ο Πρωθυπουργός Binali Yildirim (Μπινάλι Γιλντιρίμ) καταδίκασαν το πραξικόπημα και διαβεβαίωσαν τον λαό ότι πρόκειται να αποτύχει. Ο Ερντογάν ενθάρρυνε επίσης τους πολίτες να βγουν στους δρόμους και να αντισταθούν στην απόπειρα πραξικοπήματος – κάτι που σύντομα πέτυχε σε σημαντικό

³⁴ Deutsche Welle, Γιούλια Χαν / Μαρία Ρηγούτσου, *Πέντε χρόνια από τις διαμαρτυρίες στο Γκεζί*, στο: <https://www.dw.com/el/%CF%80%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B3%CE%BA%CE%B5%CE%B6%CE%AF/a-43958199> (δημοσιεύτηκε στις 28/05/2018).

βαθμό. Πλήθος αμάχων κατάφερε να εξαναγκάσει τους στρατιώτες να παραδώσουν τα όπλα τους και να εγκαταλείψουν τα μέσα και τα οχήματα. Στη συνέχεια, οι αστυνομικές δυνάμεις και οι λοιπές δυνάμεις ασφαλείας της χώρας ανέλαβαν δράση και άρχισαν να συλλαμβάνουν στρατιωτικούς αξιωματούχους που ήταν ύποπτοι για συμμετοχή στην απόπειρα πραξικοπήματος.

Παρόλο που η απόπειρα πραξικοπήματος ήταν σύντομη, ήταν πιο βίαια από οποιαδήποτε άλλη στρατιωτική απόπειρα για ανάληψη της εξουσίας στην σύγχρονη ιστορία της χώρας. Τα προηγούμενα στρατιωτικά πραξικοπήματα περιελάμβαναν λίγες αντιπαραθέσεις μεταξύ στρατιωτικού προσωπικού και απλών πολιτών. Αυτή τη φορά, οι αιματηρές και σφοδρές συγκρούσεις μεταξύ στρατιωτών και αμάχων άφησαν 271 νεκρούς και 2.240 τραυματίες. Επιπλέον, οι πραξικοπηματίες χρησιμοποίησαν μαχητικά αεροσκάφη και ελικόπτερα για να επιτεθούν σε βασικούς πυλώνες και θεσμούς της χώρας, όπως το κτίριο του Κοινοβουλίου της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης και το Προεδρικό Μέγαρο.

Οι πραξικοπηματίες ενήργησαν αυτοβούλως και πέρα από την αλυσίδα διοίκησης του στρατεύματος, ενώ η ανώτερη στρατιωτική ηγεσία αντιστάθηκε στην απόπειρα πραξικοπήματος, παραμένοντας πιστή στον Πρόεδρο Ερντογάν και την Κυβέρνηση καθ' όλη τη διάρκεια των γεγονότων. Κρίνοντας από τις συλλήψεις και τις κρατήσεις μετά την αποτυχημένη απόπειρα του πραξικοπήματος, οι οργανωτές και σχεδιαστές ήταν αξιωματικοί σε υψηλά κλιμάκια διοίκησης, αμέσως κάτω από τους ανώτερους Διοικητές – δηλαδή στις τάξεις των Στρατηγών και των Συνταγματαρχών.

2.4 Η επόμενη μέρα και οι επιπτώσεις του πραξικοπήματος

Το ξημέρωμα της 16^{ης} Ιουλίου 2016 βρίσκει την Τουρκία να θρηνεί τους νεκρούς της, με 271 άτομα να έχουν χάσει τη ζωή τους και περίπου 2.240 άτομα να έχουν τραυματιστεί. Από την επόμενη μέρα κιόλας του πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016, σύσσωμοι οι κυβερνητικοί παράγοντες και φορείς ξεκίνησαν μια μεγάλη εκστρατεία για να εδραιώσουν μόνιμα στην εθνική συλλογική μνήμη τα γεγονότα που προηγήθηκαν. Σε λιγότερο από μία εβδομάδα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα, ο Ερντογάν κήρυξε την 15^η Ιουλίου ως νέα εθνική εορτή, αποδίδοντάς της την ονομασία «Ημέρα Δημοκρατίας και Εθνικής Ενότητας

της 15^{ης} Ιουλίου»³⁵. Πέντε ημέρες αργότερα, η γέφυρα του Βοσπόρου, όπου οι διαδηλωτές κατά του πραξικοπήματος δολοφονήθηκαν βάνασα από τους πραξικοπηματίες, μετονομάστηκε με Υπουργικό Διάταγμα σε «Γέφυρα των Μαρτύρων της 15^{ης} Ιουλίου»³⁶. Ομοίως, ο Μητροπολιτικός Δήμος της Άγκυρας ανακοίνωσε ότι μία από τις πιο κεντρικές δημόσιες πλατείες και σπουδαίος κόμβος της πρωτεύουσας, η πλατεία Kızılay (Kızılay Meydanı) μετονομάζεται σε «Εθνική Πλατεία Δημοκρατίας Kızılay της 15^{ης} Ιουλίου» (15 Temmuz Kızılay Demokrasi Meydanı), ενώ πλήθος εκδηλώσεων τόσο στην επικράτεια της χώρας όσο και στο εξωτερικό διοργανώνονται έκτοτε προς τιμήν της επετείου μνήμης. Η ολοκληρωμένη μεταρρύθμιση του προγράμματος σπουδών που πρότεινε το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας τον Ιανουάριο του 2017 ενσωμάτωσε την 15^η Ιουλίου 2016 στα μαθήματα και τα σχολικά βιβλία όλων των επιπέδων του συστήματος εκπαίδευσης.

Πέρα από αυτές τις παρεμβάσεις στη συλλογική μνήμη και την επίσημη Ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας, άνοιξε επίσης και ο δρόμος για σημαντικές πολιτικές και οικονομικές αλλαγές. Το αφήγημα που προέκυψε από το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, με έμφαση σε έναν εχθρό που είχε διεισδύσει σε όλους τους κρατικούς θεσμούς, χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογήσει την κατάληψη έκτακτων εξουσιών από τον ίδιο τον Πρόεδρο Ερντογάν αλλά και από το Υπουργικό Συμβούλιο. Αρχικά, η χώρα κηρύχθηκε σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης για περίοδο τριών μηνών, η οποία στη συνέχεια ανανεωνόταν συνεχώς κατά το δοκούν με το πρόσχημα της προστασίας της δημοκρατίας και της αντιμετώπισης της τρομοκρατίας. Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης επέτρεψε στην Κυβέρνηση και στον ίδιο τον Πρόεδρο Ερντογάν να εκδίδουν διατάγματα με σκοπό να περιορίσουν τον δικαστικό έλεγχο, να απαλλάξουν τις δημόσιες αρχές από νομική ευθύνη και να περιορίσουν σημαντικά τα δικαιώματα των κρατουμένων και των συλληφθέντων ένεκα του πραξικοπήματος³⁷.

³⁵ TRT, *Τέταρτη επέτειος της καταστολής της απόπειρας πραξικοπήματος της FETÖ*, στο: <https://www.trt.net.tr/greek/tourkia/2020/07/15/tetarte-epeteios-tes-katastoles-tes-apopeiras-praxikopematos-tes-feto-1455153> (δημοσιεύτηκε στις 15/07/2020).

³⁶ İefimerida, Newsroom, *Ο Ερντογάν αλλάζει το όνομα της γέφυρας του Βοσπόρου -Θα λέγεται «Μαρτύρων της 15ης Ιουλίου»*, στο: <https://www.iefimerida.gr/news/280232/o-erntogan-allazei-onoma-tis-gefyra-toy-yosporoy-tha-legetai-martyron-tis-15is-iyolyoy> (δημοσιεύτηκε στις 26/07/2020).

³⁷ Altınordu, A., (2019), *«A Midsummer Night's Coup: Performance and Power in Turkey's 15 July Coup Attempt»*, στο: Feride Çiçekoğlu and Ömer Turan (επιμ.), *The Dubious Case of a Failed Coup, Militarism, Masculinities, and 15 July in Turkey*, Singapore: Palgrave Macmillan, pp. 32 – 34.

Αυτό που ακολούθησε ήταν η μεγαλύτερη εκκαθάριση στην ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας. Μέχρι τα μέσα Φεβρουαρίου 2017, περίπου 125.000 στρατιωτικοί, δημόσιοι υπάλληλοι, δικαστές, εισαγγελείς, αστυνομικοί, δάσκαλοι και ακαδημαϊκοί είχαν απομακρυνθεί ή είχαν ανασταλεί από τα καθήκοντά τους ενώ 40.000 άτομα συνελήφθησαν³⁸. Την ίδια στιγμή, δεκάδες σχολεία, φοιτητικές λέσχες, ιατρικά ιδρύματα, λοιπά ιδρύματα, συνδικάτα, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, μέσα μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ) και 15 πανεπιστήμια έκλεισαν με συνοπτικές διαδικασίες³⁹. Οι εν λόγω εκκαθαρίσεις δεν στόχευαν μόνο στους πραξικοπηματίες αλλά και σε πολλούς Κουρδούς, κεμαλιστές, αριστερούς και φιλελεύθερους ηθοποιούς και λοιπούς οργανισμούς που δεν είχαν καμία σχέση με το επονομαζόμενο Κίνημα Γκιουλέν.

Σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από αναστολή των νομικών δικαιωμάτων, τα δικαστήρια, δεχόμενα την αυστηρή κυβερνητική επιρροή, διέταξαν τη σύλληψη βουλευτών και δημάρχων από το φιλοκουρδικό Λαϊκό Δημοκρατικό Κόμμα {Halkların Demokratik Partisi (HDP)}, συμπεριλαμβανομένων των δύο ηγετών και συναρχηγών του κόμματος, Selahattin Demirtaş (Σελαχατίν Ντεμιρτάς) και Figen Yüksekdağ Şenoğlu (Φιγκέν Γιουκσεκντάγκ Σενογλού)⁴⁰. Μέσα στους πρώτους έξι μήνες της κατάστασης έκτακτης ανάγκης στην οποία περιήλθε η χώρα, σχεδόν 100 δημοσιογράφοι φυλακίστηκαν χωρίς δίκη και 775 κάρτες διαπίστευσης εκπροσώπων τύπου ακυρώθηκαν⁴¹. Τέλος, με το δημοψήφισμα του Απριλίου 2017, όπως θα δούμε και παρακάτω στο Κεφάλαιο 3, το πολίτευμα της χώρας μετατράπηκε σε προεδρικό.

Η απόπειρα πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 είχε αντίκτυπο και στον οικονομικό τομέα της χώρας, οδηγώντας σε σημαντική μεταφορά πλούτου. Κυβερνητικό διάταγμα που εκδόθηκε μια εβδομάδα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα έκλεισε 196 επιχειρηματικές ενώσεις λόγω των δεσμών τους με το δίκτυο Gülen⁴². Μέχρι τον Νοέμβριο του 2016, η κυβέρνηση είχε καταλάβει σχεδόν 500 εταιρείες, με εκτιμώμενη συνολική αξία 8 δισεκατομμύρια δολάρια, λόγω της οικονομικής στήριξης που φέρεται να έδωσαν στην οργάνωση FETÖ⁴³. Το εκτεταμένο επιχειρηματικό δίκτυο που συνδεόταν με το κίνημα

³⁸ Βλέπε στο ίδιο.

³⁹ Βλέπε στο ίδιο.

⁴⁰ Βλέπε στο ίδιο.

⁴¹ Βλέπε στο ίδιο.

⁴² Βλέπε στο ίδιο.

⁴³ Βλέπε στο ίδιο.

Gülen αντικαταστάθηκε έτσι από μια άλλη ομάδα της μουσουλμανικής επιχειρηματικής τάξης με στενούς δεσμούς με τον Ερντογάν και το κόμμα του ΑΚΡ.

Παρόλα αυτά, η λεπτομερής εξέταση της συμπεριφοράς και της μακροπρόθεσμης τάσης και προοπτικής τεσσάρων βασικών δεικτών για τη διερεύνηση της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος στην Τουρκία (δείκτες χρηματιστηρίου, επιτόκια, αξία του εθνικού νομίσματος και το επίπεδο των CDS), καθώς επίσης και η σύγκρισή τους με εκείνες άλλων αναδύομενων οικονομιών της παγκόσμιας αγοράς τη χρονική περίοδο πριν και μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, έδειξαν τα δυνατά σημεία της τουρκικής οικονομίας καθώς και του χρηματοπιστωτικού της συστήματος⁴⁴. Οι κύριοι δείκτες της χρηματοπιστωτικής αγοράς στη χώρα επιδεινώθηκαν βραχυπρόθεσμα, όπως αναμενόταν θεωρητικά, σε αντίθεση με τη θεωρία, ωστόσο, η ανάκαμψη της χρηματοπιστωτικής αγοράς ήταν εξίσου γρήγορη⁴⁵. Ένας από τους κύριους λόγους για την ταχεία οικονομική ανάκαμψη είναι ότι η τουρκική οικονομία είναι στενά συνδεδεμένη με το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα, το οποίο βοηθά στην αποφυγή εξωτερικών και εσωτερικών κραδασμών, στο πλαίσιο της θεωρίας του τέλει ανταγωνισμού⁴⁶.

Στον αμυντικό τομέα, η απόπειρα πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 ήταν μια μεγάλη εθνική ταπείνωση για τις ΤΕΔ. Η αναδιάρθρωση των ΤΕΔ πραγματοποιήθηκε με ταχύ ρυθμό μετά την απόπειρα πραξικοπήματος⁴⁷. Ο Αρχηγός του ΓΕΕΔ διορίζεται πλέον απευθείας από τον Πρόεδρο, ο οποίος μπορεί επιπλέον να δίνει εντολές απευθείας στους Διοικητές των χερσαίων, αεροπορικών και θαλάσσιων δυνάμεων της χώρας, χωρίς να απαιτείται η μεσολάβηση κανενός άλλου.

Το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο {ΑΣΣ, Yüksek Askerî Şûra, (YAS)} απαλλάχθηκε επίσης από πολλές από τις προηγούμενες λειτουργίες και αρμοδιότητές του, αφήνοντας στον Πρόεδρο όλες τις σημαντικές αποφάσεις σχετικά με τις ΤΕΔ, συμπεριλαμβανομένων των προαγωγών ανωτέρων και ανωτάτων αξιωματικών.

⁴⁴ Selim Kayhan & Muhsin Kar, (Autumn 2016), «*Resilience of the Turkish Financial System to Failed Coup Attempt*», Bilig (Journal of Social Sciences of the Turkish World), No. 79, pp. 275 – 291.

⁴⁵ Kayhan S. & Kar M., (Autumn 2016), «*Resilience of the Turkish Financial System to Failed Coup Attempt*», Bilig (Journal of Social Sciences of the Turkish World), No. 79, pp. 275 – 291.

⁴⁶ Βλέπε στο ίδιο.

⁴⁷ Haugom, L. (2019), «*The Turkish Armed Forces and Civil-military Relations in Turkey after the 15 July 2016 Coup Attempt*», Scandinavian Journal of Military Studies, 2(1), pp. 1 – 8.

Ταυτοχρόνως, το νέο Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας και Εξωτερικής Πολιτικής {Milli Güvenlik Kurulu (MGK)}, ένα από τα εννέα συμβουλευτικά όργανα που είναι συνδεδεμένα απευθείας με τον Πρόεδρο, ανέλαβε σε μεγάλο βαθμό τις λειτουργίες καθοδήγησης της πολιτικής άμυνας.

Στον νέο και ενισχυμένο ρόλο του, ο Υπουργός Εθνικής Άμυνας θα είναι τώρα βασικός υπεύθυνος λήψης αποφάσεων σχετικά με τις στρατιωτικές υποθέσεις. Το Υπουργείο Άμυνας θα είναι υπεύθυνο για την εκπαίδευση, τα οικονομικά και τον προϋπολογισμό των ΤΕΔ, καθώς και για την αμυντική βιομηχανία της Τουρκίας, τα ναυπηγεία, τις στρατιωτικές υπηρεσίες υγείας και τις υποδομές.

Τέλος, το στρατιωτικό εκπαιδευτικό σύστημα υπέστη σημαντικές αλλαγές. Τα στρατιωτικά γυμνάσια έχουν ήδη κλείσει και οι υπάρχουσες στρατιωτικές ακαδημίες έχουν ενσωματωθεί σε ένα νέο Πανεπιστήμιο Εθνικής Άμυνας, υπό την αυστηρή εποπτεία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (ΑΝΑΛΥΣΗ PEST)

3.1 Γενικά

Εξετάζοντας την περίπτωση της Τουρκίας μέσω της μεθόδου ανάλυσης PEST, θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην περίοδο από το 2016 μέχρι και σήμερα και κυρίως στην επίδραση του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 σε κάθε έναν από τους επιμέρους τομείς ανάλυσης. Επίκεντρο της ανάλυσης αποτελεί επίσης και το ιδεολογικό υπόβαθρο του κυβερνώντος Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi – AKP), με αδιαμφισβήτητο ηγέτη, πρωταγωνιστή και κύριο διαμορφωτή των εξελίξεων τον σημερινό Πρόεδρο της Τουρκίας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Recep Tayyip Erdoğan).

Η επικράτηση και η ισχυρή εδραίωση του AKP στο πολιτικό γίνεσθαι της χώρας από το 2002 μέχρι και σήμερα άφησε (κι εξακολουθεί να αφήνει) ανεξίτηλη τη σφραγίδα του στη σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας. Επίσης, τα έξι (6) συνολικά πραξικοπήματα (1960, 1971, 1980, 1993, 1997 και 2016) σε λιγότερο από 60 χρόνια, *«έπαιξαν σημαντικό ρόλο ως προς την επιβολή συγκεκριμένων πολιτικών και οικονομικών ισορροπιών, οι οποίες τελικά αντικατοπτρίζονταν στο εκάστοτε Σύνταγμα»*⁴⁸. Τέλος, η αδιαμφισβήτητα ηγετική και συνάμα ιδιόρρυθμη φυσιογνωμία του ίδιου του σημερινού Προέδρου της Τουρκίας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, εξακολουθεί να καθορίζει την πορεία επαναπροσδιορισμού της χώρας μέσα στο σύγχρονο διεθνές μεταβαλλόμενο τοπίο, προσδίδοντας μία ισχυρή θρησκευτική και συντηρητική κατεύθυνση, η οποία μπορεί να συνοψιστεί στα εξής παρακάτω στοιχεία:

- Στο εσωτερικό περιβάλλον, όπου διαμορφώνεται ένα μοντέλο αυταρχικού κράτους υπό τον Ερντογάν, μέσω της κατάλυσης όλων των θεσμικών αντίβαρων και της προσπάθειας συγκερασμού του θρησκευτικού στοιχείου με το εθνικιστικό.
- Στην ίδια την οικονομία της χώρας, η οποία, αν και μία από τις μεγαλύτερες παγκοσμίως, παρουσιάζει αρρυθμίες.

⁴⁸ Μουδούρος, Ν., (2014), *Τουρκικό πολιτικό Ισλάμ και προεδρικό σύστημα: Μια «μελλοντική» συζήτηση*, Λευκωσία: Ινστιτούτο Ερευνών ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ (ΙΝΕΠ), Κείμενο Εργασίας 3, σελ. 6.

➤ Στο επίπεδο των διπλωματικών / πολιτικών σχέσεων της χώρας, κυρίως με τις χώρες της Δύσης, οι οποίες και χαρακτηρίζονται από σημαντικές διακυμάνσεις.

3.2 Εφαρμογή της ανάλυσης PEST

Εφαρμόζοντας όλες τις παραπάνω παρατηρήσεις στην περίπτωση της Τουρκίας και λαμβάνοντας υπ' όψιν αυτόν τον διαρκή πόλεμο ανάμεσα στο «εκδυτικισμένο» κράτος και τις λαϊκές μάζες που υπερασπίζονται την παράδοση και τη θρησκεία, προκύπτουν τα παρακάτω στοιχεία, τα οποία μπορούν να συνοψιστούν όπως στο Διάγραμμα 3 και θα αναλυθούν περαιτέρω στις επόμενες παραγράφους του παρόντος Κεφαλαίου.

Διάγραμμα 3: Ανάλυση PEST της Τουρκίας.

3.2.1 Το πολιτικό περιβάλλον

Από την ίδρυσή του το 2001, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Adalet ve Kalkinma Partisi – AKP) κατάφερε να εδραιωθεί και να ισχυροποιηθεί στην πολιτική κατάσταση της Τουρκίας, με αδιαφιλονίκητο ηγέτη του τον σημερινό Πρόεδρο της χώρας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν (Recep Tayyip Erdoğan). Η αποκαλούμενη κατά πολλούς «Δεύτερη Μεταπολίτευση / Δημοκρατία» ή «Δημοκρατία των Δεύτερων» έχει ως έτος ορόσημο το 2002, με την ανάδειξη στην εξουσία της Τουρκίας του εν λόγω κόμματος. Με τον όρο «Δεύτεροι» καλούνται «οι μη προνομιούχες δυνάμεις, οι δυνάμεις εκείνες που είχαν μπει στο περιθώριο από την ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας και μετά»⁴⁹, αποτελώντας την ραχοκοκαλιά πάνω στην οποία στηρίχθηκε και εξελίχθηκε το AKP.

Κι ενώ αρχικά η ηγεσία του AKP χρησιμοποίησε μία εναλλακτική ρητορική εκσυγχρονισμού και εκδυτικισμού της πολιτικής ζωής της Τουρκίας, με σαφή και ξεκάθαρο προσανατολισμό προς την προοπτική ένταξής της στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και μία γενικότερη ροπή προς τη Δύση, με τις αξίες που αυτή αντιπροσωπεύει, εντούτοις στην πορεία των εξελίξεων και κυρίως την τελευταία δεκαετία, πόσω δε μάλλον και μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, μετεξελίχθηκε σε μία απολύτως αυταρχική μορφή ηγεσίας. Η μετεξέλιξη αυτή, με απώτερο σκοπό την προσπάθεια παλινόρθωσης ενός ιδιότυπου εθνικού ισλαμισμού, εξακολουθεί να αφήνει έντονο το αποτύπωμά της στην πολιτική κατάσταση της χώρας και να διαμορφώνει τον ρου των εξελίξεων.

Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν, διαμόρφωσαν και συνεχίζουν να διαμορφώνουν το πολιτικό περιβάλλον της Τουρκίας, ειδικότερα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, είναι τα παρακάτω:

➤ Η μετατροπή του πολιτεύματος από κοινοβουλευτική σε προεδρική δημοκρατία. Με το δημοψήφισμα της 16^{ης} Απριλίου 2017 εγκρίθηκε οριακά (με ποσοστό 51,4% επί του συνόλου των ψηφισάντων) το κείμενο των 18 προτεινόμενων τροποποιήσεων του Συντάγματος του 1982, με το οποίο στην ουσία μετατράπηκε το πολίτευμα σε προεδρικό.

⁴⁹ Τεάζης, Χ., (2013), *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση στην Τουρκία – Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν: Η άνοδος των «μη προνομιούχων»*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, Πρόλογος για την ελληνική έκδοση, σελ. 14.

➤ Η ενίσχυση των εκτελεστικών εξουσιών του Προέδρου, με ταυτόχρονη μείωση αυτών του Κοινοβουλίου. Το σύνολο των τροποποιήσεων του Συντάγματος ενίσχυσε ξεκάθαρα τη θέση του Προέδρου και τις εξουσίες του έναντι της Εθνοσυνέλευσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αλόγιστης και ανεξέλεγκτης «προεδρικοποίησης» αποτελεί το κείμενο της 12^{ης} τροποποίησης του Άρθρου 119 του Συντάγματος, με το οποίο *«η κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης επιτρέπει στον Τούρκο Πρόεδρο να παρακάμπτει την Εθνοσυνέλευση κατά τη δημιουργία νέων νόμων, αναστέλλοντας εν τοις πράγμασι τη λειτουργία του κράτους δικαίου»*⁵⁰.

➤ Η κατάργηση της θέσεως του Πρωθυπουργού συγκέντρωσε ουσιαστικά όλη την εξουσία στο πρόσωπο του Προέδρου Ερντογάν, καθιστώντας τον αυτομάτως τον μοναδικό φορέα της εκτελεστικής εξουσίας, χωρίς να μπορεί η αντίστοιχη νομοθετική εξουσία να τον περιορίσει και να τον ελέγξει. Τέλος, η Κυβέρνηση, η οποία διορίζεται από τον ίδιο, δεν χρειάζεται πλέον την ψήφο εμπιστοσύνης της Εθνοσυνέλευσης, ενώ ο ορισμός των ανώτατων δικαστών γίνεται επίσης από τον ίδιο.

3.2.2 Το οικονομικό περιβάλλον

Αν και τα τελευταία 15 χρόνια, η τουρκική οικονομία παρουσίασε σχετικά υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης (3 – 4%) ετησίως, εκτοξεύοντας το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της χώρας σε ιστορικά υψηλό επίπεδο μέχρι και το 2013, εντούτοις τα τελευταία χρόνια και ειδικότερα μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, η τουρκική οικονομία παρουσιάζει ιδιαίτερες αρρυθμίες, δεχόμενη ισχυρό πλήγμα.

Ο δημογραφικός δυναμισμός του πληθυσμού της χώρας, αν και θα μπορούσε να συνδράμει και στην επίτευξη σημαντικού αναπτυξιακού δυναμισμού παράλληλα, δείχνει να αποτελεί τροχοπέδη για τις προοπτικές ανάπτυξης της οικονομίας της. Στοιχεία που χαρακτηρίζουν και ταλαιπωρούν την τουρκική οικονομία, μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016 και ιδιαιτέρως μετά τις «αυθαιρεσίες» του Προέδρου

⁵⁰ Βλέπε στο ίδιο, Κεφάλαιο 1, σελ. 12.

Ερντογάν, κατόπιν του δημοψηφίσματος για την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2017, αποτελούν τα παρακάτω⁵¹:

- Ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο, παρά τον τεράστιο όγκο εξαγωγών τόσο αγροτικών όσο και βιομηχανικών προϊόντων σε διάφορες χώρες του κόσμου,
- Ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της τάξεως του 3% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας,
- Ανεργία σε ποσοστό 12 – 13% επί του ενεργού πληθυσμού της χώρας,
- Υψηλά ποσοστά πληθωρισμού (10 – 12%), κυρίως λόγω της υψηλής ζήτησης αλλά και της χαλαρής νομισματικής πολιτικής που εφαρμόστηκε (ιδιαίτερα χαμηλά επιτόκια για τη διατήρηση υψηλών ρυθμών ανάπτυξης και την αποφυγή εκτροχιασμού των δημοσιονομικών μεγεθών της οικονομίας),
- Σημαντική υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, της τουρκικής λίρας, έναντι του δολαρίου⁵², γεγονός «το οποίο σηματοδοτεί το μεγαλύτερο sell off από το μακρινό... 1999»⁵³,
- Μείωση των αποθεματικών συναλλάγματος, ως απόρροια τόσο της σημαντικής υποτίμησης του εθνικού νομίσματος όσο και της επιτακτικής ανάγκης στήριξής του,
- Ανοδική τάση του επιτοκίου των τουρκικών ομολόγων, γεγονός βέβαιο το οποίο δεν επηρεάζει ιδιαίτερα το κόστος δανεισμού της χώρας από το εξωτερικό, κυρίως ελέω του εξαιρετικά χαμηλού ποσοστού του δημόσιου χρέους της (περίπου 30% επί του ΑΕΠ),
- Συγκράτηση των ελλειμμάτων του Κρατικού Προϋπολογισμού προς αποφυγή αυστηρής δημοσιονομικής προσαρμογής και επιτήρησης της χώρας.

Παράλληλα, οι συνέπειες της εν εξελίξει πανδημίας του κορωνοϊού είναι αναπόφευκτο πως θα «χτυπήσουν» και την πολύπαθη τουρκική οικονομία, η οποία ήδη

⁵¹ ΤΟ ΒΗΜΑ, Μαραβέγιας Ναπολέον, *Είναι η τουρκική οικονομία υπό κατάρρευση;*, στο: <https://www.tovima.gr/2020/09/09/opinions/einai-i-tourkiki-oikonomia-ypo-katarreysi/> (δημοσιεύτηκε στις 09/09/2020).

⁵² OECD, *Exchange rates (indicator)*, στο: <https://data.oecd.org/conversion/exchange-rates.htm>. (πρόσβαση στις 20/11/2020).

⁵³ insider.gr, *Βουτιά 20ετίας για την τουρκική λίρα*, στο: <https://www.insider.gr/agores/nomismata/147917/sto-megalytero-sell-apo-1999-ehei-epidothei-i-toyrkiki-lira> (δημοσιεύτηκε στις 27/10/2020).

ασθενεί. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) αναμένεται:

- Υψηλό ποσοστό ύφεσης της τάξεως του 5 – 8% για το έτος 2020,
- Συρρίκνωση του όγκου εξαγωγών της χώρας, λόγω των συνεπειών της πανδημίας τόσο στις μεταφορές όσο και στην εφαρμογή περιοριστικών μέτρων,
- Σημαντική αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος της χώρας και του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών,
- Αύξηση των κρατικών ενισχύσεων και των κονδυλίων για την στήριξη επιχειρήσεων και εργαζομένων που πλήττονται από την πανδημία,
- Αύξηση των λεγόμενων «κόκκινων δανείων» (μη εξυπηρετούμενα δάνεια) τόσο των φυσικών προσώπων όσο κυρίως των νομικών προσώπων⁵⁴.

Τέλος, η προκλητική ρητορική και στάση της Τουρκίας, η οποία εκφράζεται τόσο με τις μεγαλομανείς διεκδικήσεις της όσο και με την εξωτερίκευση των εσωτερικών της προβλημάτων με την μορφή των στρατιωτικών κρίσεων (και γενικότερα των κάθε είδους κρίσεων), οδηγούν στο άνοιγμα πολλών μετώπων, τα οποία αναπόφευκτα πλήττουν την οικονομία της και θα εξακολουθούν να την ταλανίζουν.

3.2.3 Το κοινωνικό περιβάλλον

Η χαρτογράφηση της σύγχρονης κοινωνίας της Τουρκίας, σύμφωνα με τον εκδότη, ακαδημαϊκό και αρθρογράφο της Cumhuriyet, Αχμέτ Ινσέλ (Ahmet Insel) εστιάζεται στα τρία (3) κυρίαρχα ρήγματα – άξονες διαίρεσης που την διαπερνούν⁵⁵:

1. Στο εθνοτικογλωσσικό ρήγμα, το οποίο εντοπίζεται κυρίως μεταξύ Τούρκων και Κούρδων,
2. Στο δογματικό – θρησκευτικό ρήγμα, το οποίο εντοπίζεται μεταξύ Σουνιτών και Αλεβιτών και
3. Στο κοινωνικοπολιτισμικό ρήγμα, το οποίο εστιάζεται ανάμεσα στους συντηρητικούς Μουσουλμάνους και στους εκσυγχρονιστές ευρωπαϊστές.

⁵⁴ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Μπροστά σε «τσουνάμι» κόκκινων δανείων οι τουρκικές τράπεζες*, στο: <https://www.kathimerini.gr/economy/international/561113779/mprosta-se-tsoynami-kokkinon-daneion-oi-tourkikes-trapezes/> (δημοσιεύτηκε στις 12/10/2020).

⁵⁵ Φίλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Κεφάλαιο 1, σελ. 15.

Εάν στα παραπάνω τρία (3) ρήγματα προστεθούν ένα μορφωτικό και ένα οικονομικό / ταξικό ρήγμα, τότε αυτή η πολυεπίπεδη επιρροή των 3 + 2 ρωγμών, που τέμνουν την τουρκική κοινωνία και η μεταξύ τους αλληλοεπικάλυψη, αποτυπώνουν ξεκάθαρα την μετεξέλιξη της ταυτότητας της τουρκικής κοινωνίας που ακόμα εξελίσσεται, με κύριο διαμεσολαβητή και εκφραστή τον ίδιο τον Πρόεδρο Ερντογάν.

Την ίδια στιγμή, μία άλλη «γεωγραφική» χαρτογράφηση της σύγχρονης κοινωνίας της Τουρκίας, σύμφωνα με συνέντευξη του έγκριτου Τούρκου δημοσκόπου Bekir Ağırdır (Μπεκίρ Αγιρντίρ) στην εφημερίδα Cumhuriyet (Τζουμχουριέτ), συνοψίζει την Τουρκία (και κατ' επέκταση την κοινωνία) σε τρεις κατηγορίες⁵⁶:

1. Στην περιοχή που αποτελείται από τις όχθες της δυτικής και νοτιοδυτικής Τουρκίας, ξεκινώντας από την Κωνσταντινούπολη και καταλήγοντας μέχρι την Αλεξανδρέττα και στην οποία περιλαμβάνεται η αστική, πιο εκσυγχρονισμένη, πιο εκδυτικισμένη, με οικονομική ανάπτυξη κοινωνική τάξη.

2. Στην περιοχή που αποτελείται από την κεντρική και νότια Ανατολία και τις όχθες προς τη Μαύρη Θάλασσα και στην οποία περιλαμβάνεται η παραδοσιακά συντηρητική, με πολύ έντονες θρησκευτικές ευαισθησίες και μεγάλη οικονομική εξάρτηση από το κράτος κοινωνική τάξη.

3. Και τέλος, στην περιοχή που αποτελείται από τις κουρδικές περιοχές και στην οποία περιλαμβάνεται η αισθητά λιγότερο αναπτυγμένη οικονομικά και αστικά κοινωνική τάξη της χώρας.

3.2.4 Το τεχνολογικό περιβάλλον

Η ραγδαία ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας κατά την τελευταία 15ετία, όπως τονίστηκε και παραπάνω, δεν αποτέλεσε προϊόν παρθενογένεσης, αλλά το αποτέλεσμα του συνδυασμού πολλών παραγόντων. Ένας από αυτούς, και ίσως και ο σημαντικότερος, είναι ο κατασκευαστικός τομέας. Μεγάλος αριθμός εμπορικών κέντρων, ουρανοξυστών και έργων υποδομής αποτελούν αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της αξιοποίησης της τεχνογνωσίας και των καινοτόμων τεχνολογικών ιδεών από κρατικούς και μη φορείς, ενώ οι

⁵⁶ Αγγελετόπουλος Γ. και Αρεταίος Ε., (2019), *Τουρκία – Το τρένο του μεγάλου εκσυγχρονισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, σελ. 91.

τουρκικές κατασκευαστικές εταιρείες δραστηριοποιούνται σε πάνω από 80 χώρες, ανταγωνιζόμενες άλλες πολυεθνικές κατασκευαστικές εταιρείες⁵⁷.

Αυτή η ξεκάθαρη στροφή της Τουρκίας προς την τεχνολογία επιβεβαιώνεται και από τις πρόσφατες δηλώσεις του ίδιου του Ερντογάν, στην τελετή έναρξης του MESS Technology Center στην Κωνσταντινούπολη, ο οποίος ανέπτυξε το όραμά του στο να καταστεί η Τουρκία «το κέντρο τριών ηπείρων, ένα παγκόσμιο παραγωγικό και τεχνολογικό κέντρο, είτε το θέλουν ορισμένοι είτε όχι»⁵⁸.

Πέραν αυτών, σημαντική πρόοδο έχει να επιδείξει η Τουρκία και στο πεδίο της εφαρμογής καινοτόμων τεχνολογιών τόσο στον αμυντικό όσο και στον ενεργειακό τομέα. Αφενός, στον αμυντικό τομέα, η τουρκική πολεμική βιομηχανία συγκροτείται από τρεις (3) ομάδες επιχειρήσεων⁵⁹:

1. Την Turkish Armed Forces Foundation (TSKGV, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı), η οποία συναποτελείται από έναν όμιλο επιχειρήσεων, τεχνολογικά προοδευμένων και πρωτοπόρων στα επιμέρους αντικείμενά τους και βρίσκεται υπό τον έλεγχο του ίδιου του Ερντογάν,

2. Τις επιχειρήσεις joint ventures, ως άμεσους συνεργάτες (partners) αντίστοιχων ξένων επιχειρήσεων και

3. Τις λοιπές ανερχόμενες επιχειρήσεις, οι οποίες διοικούνται από το στενό περιβάλλον του Τούρκου Προέδρου.

Επιπλέον, η Τουρκία έχει να επιδείξει σημαντικό έργο και στην κατασκευή των οπλισμένων με βόμβες μη επανδρωμένων αεροσκαφών (Bayraktar TB2), καθιστώντας την μία παγκοσμίως αναδυόμενη δύναμη στον τομέα αυτό⁶⁰. Αφετέρου, στον ενεργειακό τομέα, η Τουρκία, ως μία από τις σημαντικότερες διαμετακομιστικές χώρες παγκοσμίως και ένας από

⁵⁷ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Associated Press, *Παγκόσμια δύναμη στις κατασκευές η Τουρκία*, στο: <https://www.kathimerini.com.cy/gr/afierwmata/1-oikonomia/23413/?ctype=ar> (δημοσιεύτηκε στις 15/07/2010).

⁵⁸ Capital.gr, *Ερντογάν: Αποφασισμένη η Τουρκία να γίνει παγκόσμιο κέντρο τεχνολογίας*, στο: <https://www.capital.gr/diethni/3477217/erntogan-apofasismeni-i-tourkia-na-ginei-pagkosmio-kentro-technologias> (δημοσιεύτηκε στις 29/08/2020).

⁵⁹ SLpress.GR, *Μελάς Κώστας, Τουρκική πολεμική βιομηχανία: success story ή απατηλό όραμα;*, στο: <https://slpress.gr/oikonomia/toyrkiki-polemiki-viomichania-success-story-i-apatilo-orama/> (δημοσιεύτηκε στις 20/07/2020).

⁶⁰ iefimerida.gr, Newsroom, *Πώς η Τουρκία έγινε «υπερδύναμη» στα βομβαρδιστικά drones -Ο Guardian αποκαλύπτει*, στο: <https://www.iefimerida.gr/kosmos/h-toyrkia-yperdynami-sta-drones-me-bretaniki-tehnologia> (δημοσιεύτηκε στις 28/11/2019).

τους κύριους ενεργειακούς κόμβους ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή⁶¹, διαθέτει ερευνητικά - σειсмоγραφικά σκάφη (όπως το Oruc Reis και το Barbaros) και πλωτά γεωτρήματα (Kanuni, Yavuz και Fatih).

Τέλος, από άποψης μεγέθους κι επιδόσεων ξεχωρίζει και ο κλάδος της αυτοκινητοβιομηχανίας, ο οποίος αποτελεί σημαντικό πυλώνα της τουρκικής οικονομίας (ο σημαντικότερος εξαγωγικός κλάδος, με ποσοστό 15% επί των συνολικών εξαγωγών της χώρας⁶²) και αναπτύσσεται συνεχώς, με όλο και περισσότερες εταιρείες να δραστηριοποιούνται, όπως η Ford, η Honda, η Hyundai, η Renault και η Toyota⁶³. Την ίδια στιγμή, σχεδόν το 1/5 της οικονομικής δραστηριότητας στην Τουρκία εξαρτάται από τις ξένες αγορές και επενδύσεις, με τις κορυφαίες μεταποιητικές βιομηχανίες στην Τουρκία να αποτελούν τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα και τα μηχανοκίνητα οχήματα⁶⁴.

⁶¹ Power Politics, Γιάννης Παγάνης, *Η Ενεργειακή Στρατηγική – Πολιτική Της Τουρκίας*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82/> (δημοσιεύτηκε στις 22/06/2017).

⁶² insider.gr, *Η αυτοκινητοβιομηχανία της Τουρκίας σε 8 αριθμούς*, στο: <https://www.insider.gr/epiheiriseis/aytokinito/67013/i-aytokinitoviomihania-tis-toyrkias-se-8-arithmoys> (δημοσιεύτηκε στις 12/11/2017).

⁶³ autogreeknews.gr, *Ποια αυτοκίνητα φτιάχνονται στην Τουρκία*, στο: <https://www.autogreeknews.gr/nea/biomihania-nea-paragwgi-autokinitwn/poia-aytokinita-ftiachnontai-stin-toyrkia> (δημοσιεύτηκε στις 13/08/2020).

⁶⁴ OECD, International trade, foreign direct investment and global value chains, *Turkey Trade and Investment Statistical Note*, στο: <http://www.oecd.org/investment/TURKEY-trade-investment-statistical-country-note.pdf> (πρόσβαση στις 20/11/2020).

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ (ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT)

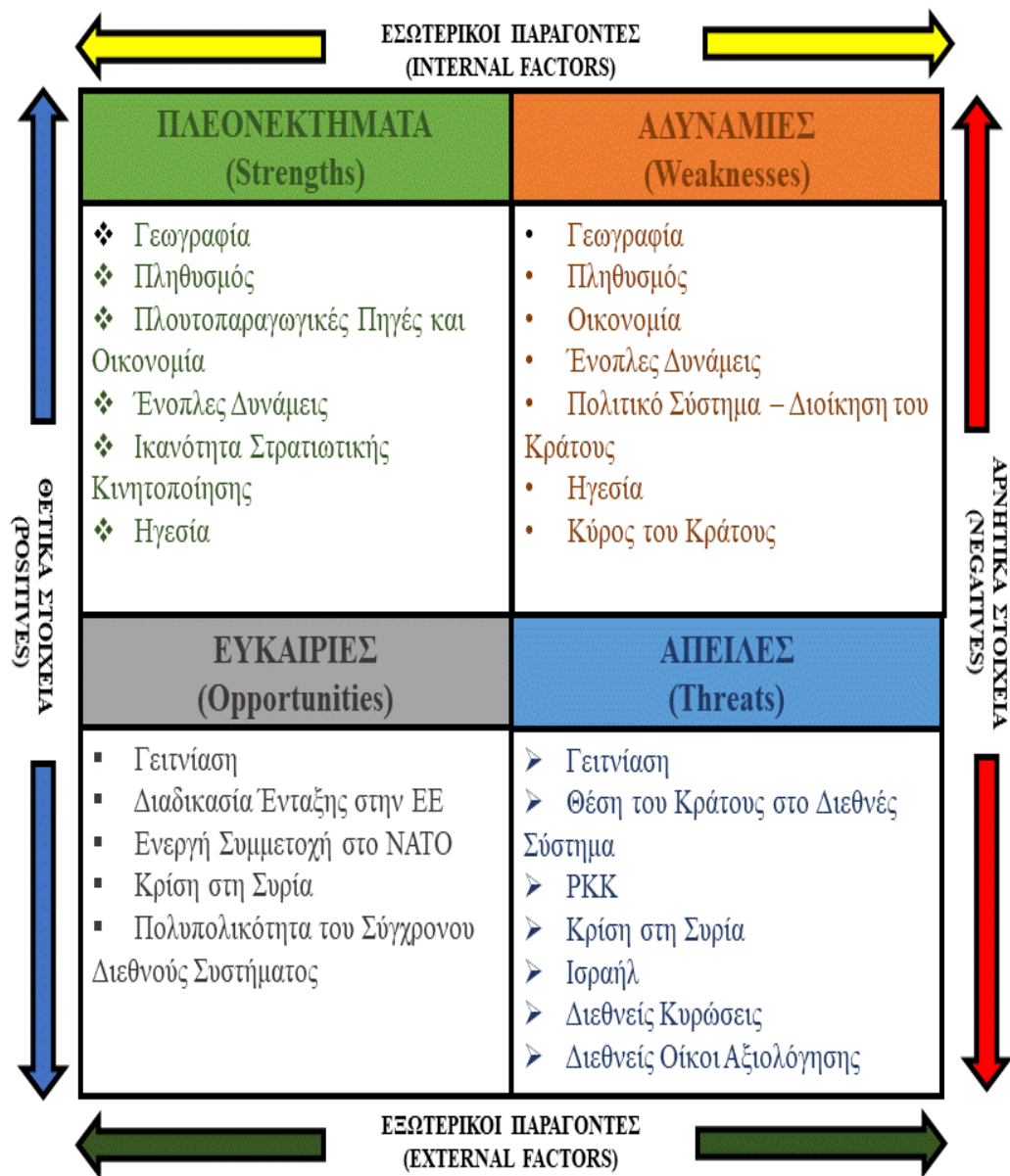
4.1 Γενικά

Για την περίπτωση της ανάλυσης της Τουρκίας με την μέθοδο SWOT καθώς επίσης και για τη σύνταξη του παρακάτω σχετικού διαγράμματος χρησιμοποιήθηκαν, πέραν των γενικών στοιχείων που αφορούν στο μοντέλο της ανάλυσης SWOT και τα οποία παρουσιάστηκαν προηγουμένως στο 1^ο Κεφάλαιο, στοιχεία και από την διεθνή βιβλιογραφία της Πολιτικής Επιστήμης και των Διεθνών Σχέσεων, όσον αφορά την έννοια της ισχύος μίας χώρας.

Σε κάθε περίπτωση, η ισχύς, η οποία απορρέει από κάποιους συντελεστές, αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα και την κεντρική έννοια των δύο επιστημών. Αυτοί οι συντελεστές ισχύος, με βάση την ισχύουσα βιβλιογραφία⁶⁵, δύναται να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις (3) βασικές κατηγορίες: στους υλικούς ή αντικειμενικούς συντελεστές (όπως η γεωγραφία, ο πληθυσμός, οι πλουτοπαραγωγικές πηγές και οι Ένοπλες Δυνάμεις), στους λειτουργικούς συντελεστές (όπως το πολιτικό σύστημα, η διοίκηση του κράτους, η στρατιωτική κινητοποίηση και η θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα) και στους υποκειμενικούς συντελεστές (όπως η ηγεσία και το κύρος του κράτους).

⁶⁵ Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Κεφ. 4.

4.2 Εφαρμογή της ανάλυσης SWOT

Διάγραμμα 4: Ανάλυση SWOT της Τουρκίας.

4.2.1 Πλεονεκτήματα (Strengths)

◆ Γεωγραφία

Με τον όρο γεωγραφία συναρτάται η έκταση της χώρας, η μορφολογία του εδάφους της, το κλίμα της και η θέση της στο άμεσο περιβάλλον της αλλά και στο ευρύτερο διεθνές σύστημα (γειτνίαση). Η Τουρκία, με σχεδόν έξι (6) φορές μεγαλύτερη έκταση σε σχέση με την Ελλάδα⁶⁶, διαθέτει ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματά της, το στρατηγικό βάθος, το οποίο συνδυαζόμενο και με τις υπόλοιπες δυνατότητες της χώρας, της προσδίδουν σημαντική γεωπολιτική και γεωστρατηγική αξία.

◆ Πληθυσμός

Ο πληθυσμός μίας χώρας είναι ένας από τους πιο σημαντικούς συντελεστές ισχύος, όχι μόνο ποσοτικά αλλά και ποιοτικά. Η Τουρκία διαθέτει πολυάριθμο πληθυσμό, με τις εκτιμήσεις να ανέρχονται σε 84.339.067 άτομα κατά τα μέσα του έτους 2020, σύμφωνα με τα στοιχεία του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)⁶⁷. Επίσης, σύμφωνα με προβλέψεις και εκτιμήσεις, μέχρι το 2050, ο πληθυσμός της χώρας αναμένεται να ανέλθει σε 97.139.570 άτομα⁶⁸.

Ο μέσος όρος ηλικίας του πληθυσμού ανέρχεται σε 31,5 έτη, ενώ το μέσο προσδόκιμο ζωής ανέρχεται σε 78,45 έτη. Εντούτοις, «αν και η Τουρκία εξακολουθεί να διατηρεί έναν νεαρό πληθυσμό, το ποσοστό των ηλικιωμένων συνεχίζει να αυξάνεται»⁶⁹, ενώ την ίδια στιγμή οι Κούρδοι αυξάνονται κατά 70% περισσότερο από τους Τούρκους⁷⁰.

⁶⁶ The World Bank, World Development Indicators database, *Country Profile of Turkey*, στο: https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tab=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=TUR (πρόσβαση στις 07/12/2020).

⁶⁷ Worldometer, *Turkey Population (2020)*, στο: <https://www.worldometers.info/world-population/turkey-population/> (πρόσβαση στις 07/12/2020).

⁶⁸ Βλέπε στο ίδιο.

⁶⁹ Economy Today, *Ο πληθυσμός της Τουρκίας αυξάνεται συνεχώς*, στο: https://economytoday.sigmalive.com/oikonomia/kosmos/15222_o-plithysmos-tis-toyrkias-ayxanetai-synehos (δημοσιεύτηκε στις 05/02/2020).

⁷⁰ BESA Center, Burak Bekdil, *Are the Kurds the Next Kingmakers in Turkey?*, στο: <https://besacenter.org/perspectives-papers/turkey-kurds-kingmakers/> (δημοσιεύτηκε στις 11/05/2020).

◆ Πλουτοπαραγωγικές Πηγές και Οικονομία

Η Τουρκία επιδεικνύει σημαντική πρόοδο και στον τομέα των υποδομών. Διαθέτει σημαντικές υποδομές (όπως αυτοκινητόδρομους, μέσα μαζικής μεταφοράς, σιδηροδρομικό δίκτυο, λιμενικές εγκαταστάσεις, αγωγούς κλπ.), ενώ επιδιώκει συνεχώς τον εκσυγχρονισμό τους⁷¹. Επίσης, έχει στο έδαφός της σημαντικό και αξιόλογο ορυκτό πλούτο «περιλαμβάνοντας κυρίως βιομηχανικά ορυκτά, πχ. βόριο, αλλά και λιγνίτες, πετρέλαιο σε περιορισμένες ποσότητες, φυσικό αέριο, σιδηρομεταλλεύματα, μεταλλεύματα χρωμίου (χρωμίτες), χαλκού, μόλυβδου, ψευδάργυρου, αντιμόνιου, μαγγάνιου, χρυσού κ.ά.». ⁷² Ταυτοχρόνως, στον ενεργειακό τομέα, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες διαμετακομιστικές χώρες παγκοσμίως και έναν από τους κύριους ενεργειακούς κόμβους ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή.⁷³ Πέραν αυτών, στον τομέα των μέσων παραγωγής και των παραγόμενων προϊόντων – υπηρεσιών αξιοσημείωτο παράδειγμα αποτελεί ο τομέας της αυτοκινητοβιομηχανίας, που την έχει καταστήσει ως τον 15ο κατασκευαστή αυτοκινήτων παγκοσμίως αλλά και τον μεγαλύτερο εξαγωγέα οχημάτων στην Ευρώπη.⁷⁴

Στο πεδίο της οικονομίας, «η Τουρκία αποτελεί μία από τις πιο ισχυρές δυνάμεις, σε οικονομικό επίπεδο, παγκοσμίως. Η χώρα κατατάσσεται 17^η στη σχετική λίστα με τις χώρες που έχουν τα υψηλότερα ονομαστικά ΑΕΠ σε ολόκληρο τον κόσμο»⁷⁵ ενώ παρά τις

⁷¹ Tornos News, Σοφία Κοντογιάννη, *Οι δημόσιες υποδομές της Τουρκίας εκσυγχρονίζονται – Όλα τα σημαντικά έργα*, στο: <https://www.tornosnews.gr/tornos/kosmos/40688-oi-dhmosies-ypodomes-ths-toyrkias-eksygchronizontai-ola-ta-shmantika-erga.html> (δημοσιεύτηκε στις 25/11/19).

⁷² Stone News, Πέτρος Τζεφέρης, *Ο ορυκτός πλούτος της Τουρκίας*, στο: <https://stonenews.eu/el/o-oryktos-ploutos-tis-tourkias/> (δημοσιεύτηκε στις 08/12/2017).

⁷³ Power Politics, Γιάννης Παγάνης, *Η Ενεργειακή Στρατηγική – Πολιτική Της Τουρκίας*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82/> (δημοσιεύτηκε στις 22/06/2017).

⁷⁴ 4 Τροχοί, Χρήστος Αποστολόπουλος, *Η ανατομία της αυτοκινητοβιομηχανίας στην Τουρκία*, στο: <https://www.4troxoi.gr/epikairota/kosmos/i-anatomia-tis-aytokinitobiomihania-stin-toyrkia> (δημοσιεύτηκε στις 29/12/2019).

⁷⁵ Power Politics, Γιάννης Παγάνης, *Η Ενεργειακή Στρατηγική – Πολιτική Της Τουρκίας*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82/> (δημοσιεύτηκε στις 22/06/2017).

καταγεγραμμένες σημαντικές της τουρκικής λίρας μετά το 2018, ορισμένα στοιχεία της δείχνουν μια απότομη μεταστροφή στην ανάπτυξή της.⁷⁶

◆ Ένοπλες Δυνάμεις

Η καθαρά στρατιωτική ισχύς μίας χώρας εκφράζεται κυρίως από το σύνολο των Ενόπλων Δυνάμεών της, το μέγεθος και η οργάνωση των οποίων την επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό. Η ενεργή δύναμη των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΤΕΔ) ανέρχεται σε περίπου 355.000 άτομα και 407.000 άτομα ως εφεδρεία⁷⁷, ενώ καταλαμβάνουν την 11^η θέση ανάμεσα σε 138 χώρες παγκοσμίως στη λίστα του Global Fire Power Index για το έτος 2020.⁷⁸ Τέλος, σημαντικό στοιχείο, πέραν των συνεχόμενων εξοπλιστικών της προγραμμάτων για ανανέωση του πολεμικού της υλικού, αποτελεί η εγχώρια αμυντική της βιομηχανία.

◆ Ικανότητα Στρατιωτικής Κινητοποίησης

Με τον συγκεκριμένο συντελεστή ισχύος υποδηλώνεται η επιχειρησιακή διαθεσιμότητα όλου του προσωπικού, μέσων και υλικών, τα οποία δεν αφορούν μόνο στις Ένοπλες Δυνάμεις μίας χώρας αλλά και στον υπόλοιπο κρατικό μηχανισμό στο σύνολό του. Η Τουρκία, από το σύνολο του ανδρικού πληθυσμού της (51,5% του συνολικού πληθυσμού της), έχει διαθέσιμο το 43,3% σε περίπτωση επιστράτευσης.⁷⁹

⁷⁶ Η Καθημερινή, *Ισχυρή ανάκαμψη καταγράφει η τουρκική οικονομία*, στο: <https://www.kathimerini.gr/1066888/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/isxyrh-anakamyh-katagrafei-h-toyrkikh-oikonomia> (δημοσιεύτηκε στις 28/02/2020).

⁷⁷ Global Analysis, *Turkey vs Greece military power comparison 2020*, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=Mta03-BAqvg&t=1s> (δημοσιεύτηκε στις 15/02/2020).

⁷⁸ Global Fire Power Index, *Turkey Military Strength (2020)*, στο: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=turkey (πρόσβαση στις 07/12/2020).

⁷⁹ Βλέπε στο ίδιο.

◆ Ηγεσία

Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν αποτελεί αδιαμφισβήτητα τον μακροβιότερο ηγέτη, μετά τον Κεμάλ Ατατούρκ, στο πολιτικό σκηνικό της Τουρκίας την τελευταία εικοσαετία. Διετέλεσε Πρωθυπουργός της χώρας αρχικά την περίοδο 2003 – 2014, ενώ τον Αύγουστο του 2014 έγινε ο πρώτος Τούρκος Πρόεδρος, εκλεγμένος από τον λαό, θέση την οποία κατέχει μέχρι και σήμερα. Με την Συνταγματική Αναθεώρηση, ελέω του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016, η θέση του Πρωθυπουργού καταργήθηκε και οι εξουσίες του Προέδρου επεκτάθηκαν. Έτσι, μετά την επανεκλογή του στη θέση του Προέδρου το 2018, ο Ερντογάν έγινε ο απόλυτος κυρίαρχος στο εσωτερικό σκηνικό της χώρας. Παρά τις διακυμάνσεις της δημοτικότητάς του παραμένει υψηλά σε ποσοστά δημοτικότητας, τόσο εντός όσο και εκτός των τειχών της χώρας (στις χώρες του μουσουλμανικού κόσμου).

4.2.2 Αδυναμίες (Weaknesses)

● Γεωγραφία

Η μεγάλη έκταση της Τουρκίας και η δύσκολη μορφολογία του εδάφους της, που είναι σε μεγάλο ποσοστό ορεινή, συνθέτουν μία ογκώδη χερσαία επικράτεια. Επίσης, η Τουρκία, λόγω και της έκτασής της, γειτνιάζει με πολλές χώρες, όπου σχεδόν με όλες είτε είχε ανέκαθεν προβλήματα είτε η ίδια τα δημιουργήσε.

● Πληθυσμός

Αν και η Τουρκία αποτελείται από έναν μεγάλο σε αριθμό πληθυσμό και με σημαντικές προοπτικές ανάπτυξής του, εντούτοις το μεγαλύτερο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της είναι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου⁸⁰. Ενδεικτικά, «το 63% του

⁸⁰ News Break, Νίκος Κιτσάκος, «Ερντογανισμός»: Η πολιτική του τρόμου, στο: <https://www.newsbreak.gr/amynta/77667/erntoganismos-i-politiki-toy-tromoy/> (δημοσιεύτηκε στις 17/02/2020).

πληθυσμού ηλικίας μεταξύ 25 και 64 ετών δεν έχει λάβει ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ μόνο το 18% της ίδιας ηλικιακής ομάδας έχει λάβει κάποιου είδους τριτοβάθμια εκπαίδευση»⁸¹.

● Οικονομία

Η Τουρκία είχε ήδη μια προβληματική οικονομία, κυρίως μετά τα γεγονότα του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016. Η συνεχής υποτίμηση της τουρκικής λίρας προκάλεσε σοβαρές ρωγμές στην τουρκική οικονομία, ενώ η εν εξελίξει πανδημία του κορωνοϊού δείχνει να έχει αρνητικό αντίκτυπο στις προοπτικές ανάπτυξης της⁸².

● Ένοπλες Δυνάμεις

Ο επεμβατικός ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων της Τουρκίας στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό της χώρας αποτελούσε ανέκαθεν και συνεχίζει να αποτελεί μελανό σημείο στην πορεία της χώρας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα έξι (6) στρατιωτικά πραξικοπήματα που έχει υποστεί η Τουρκία κατά την περίοδο 1960 μέχρι και σήμερα⁸³.

● Πολιτικό Σύστημα – Διοίκηση του Κράτους

Το πολιτικό σύστημα της Τουρκίας, αν και φαινομενικά σταθερό λόγω της αδιαμφισβήτητης ηγεσίας του Ερντογάν, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί από απόλυτη εσωτερική γαλήνη και ενότητα των πολιτών της. Οι τεράστιες κοινωνικές ανισότητες του πληθυσμού της και τα υπόλοιπα προβλήματα μπορούν μακροπρόθεσμα να θέσουν σε κίνδυνο το ίδιο το πολιτικό σύστημα που τα δημιουργήσε. Επίσης, αν και δημοκρατικό

⁸¹ Φίλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Κεφ. 1, σσ. 20 – 21.

⁸² Taskinsoy, J., (2020), *COVID-19 Could Cause Bigger Cracks in Turkey's Fragile Crisis Prone Economy*, Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS), p. 9.

⁸³ Reporter, *Τα πραξικοπήματα στην Τουρκία. Έξι πραξικοπήματα σε λιγότερο από 60 χρόνια*, στο: <http://www.reporter.com.cy/international/article/85467/> (δημοσιεύτηκε στις 16/07/2016).

πολιτικό σύστημα, στην πράξη λειτουργεί ως απόλυτα συγκεντρωτικό, λόγω της συσσώρευσης υπερεξουσιών στον Πρόεδρο Ερντογάν, ενώ ο έλεγχος των ΜΜΕ από το πολιτικό σύστημα αποτελεί ένα άλλο στοιχείο που το χαρακτηρίζει. Τέλος, το σύστημα διοίκησης του κράτους στην Τουρκία ταλανίζεται για χρόνια από τα συνεχόμενα φαινόμενα διαφθοράς και την έλλειψη της έννοιας του κράτους δικαίου⁸⁴.

● **Ηγεσία**

Αν και η ηγεσία Ερντογάν προώθησε στον υπέρτατο βαθμό το όραμα της Τουρκίας για την ανάδειξή της σε μία περιφερειακή και όχι μόνο δύναμη, εντούτοις, λόγω της χειραγώγησης και διαμόρφωσης της πολιτικής ατζέντας αλλά και της ολοένα και αυξανόμενης επιθετικής στάσης και προκλητικής ρητορικής που εφαρμόζει, προκαλεί πολλά προβλήματα και δυσχεραίνει την πορεία της χώρας.

● **Κύρος του Κράτους**

Η Τουρκία δεν διαθέτει και την καλύτερη φήμη παγκοσμίως ως χώρα. Η αξία που αποδίδεται παράλληλα στην χώρα για το πώς εκμεταλλεύεται τις ικανότητές της και την ισχύ της δεν βρίσκεται και σε ικανοποιητικό βαθμό. Πολλές ενέργειές της, κυρίως στον τομέα της εξωτερικής της πολιτικής, πλήττουν σε πολύ μεγάλο βαθμό το κύρος της. Επιπλέον, πολλά από τα μέτρα που εφαρμόστηκαν μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του 2016 έπληξαν επίσης κατά πολύ το κύρος της χώρας, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό.

⁸⁴ Euractiv, *Η βοήθεια της ΕΕ «μετά βίας» έχει χτυπήσει τη διαφθορά στην Τουρκία*, στο: <https://www.euractiv.gr/section/i-eyropi-kai-o-kosmos/news/i-voitheia-tis-ee-meta-vias-echei-htypisei-ti-diafthora-stin-toyrkia/> (δημοσιεύτηκε στις 15/03/2018).

4.2.3 Ευκαιρίες (Opportunities)

■ Γειτνίαση

Η αποδυνάμωση χωρών που γειτνιάζουν με την Τουρκία ελέω οικονομικής κρίσης, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της Ελλάδας, δίνει την ευκαιρία στην Τουρκία να εκμεταλλευτεί το χάσμα που ίσως δημιουργείται για να προωθήσει το όραμά της και της επιδιώξεις της, όπως με το δόγμα «Γαλάζια Πατρίδα». Επίσης, η γειτνίασή της και με κράτη σε κρίση, όπως η Συρία, αποτελούν την ιδανική αφορμή για να εφαρμόσει τα επεκτατικά της σχέδια και πρόσχημα για εξάλειψη απειλών, όπως με την επέμβαση Πηγή Ειρήνης.

■ Διαδικασία Ένταξης στην ΕΕ

Η απορρόφηση μεγάλων ποσών χρηματοδοτικών κονδυλίων μέσω του Μηχανισμού Προενταξιακής Βοήθειας (ΜΠΒ)⁸⁵ για σημαντικά έργα σε συγκεκριμένους άξονες παρέμβασης, η ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, η ελεύθερη διακίνηση αγαθών μέσω της τελωνειακής ένωσης καθώς επίσης και η ισχυροποίηση της Τουρκίας στα θεσμικά όργανα της ΕΕ αποτελούν ορισμένες από τις ευκαιρίες που δύναται να εκμεταλλευτεί η χώρα σε ενδεχόμενο ένταξής της. Ενδεικτικά, *«σημειώνεται ότι την περίοδο 2014 - 2018, η Τουρκία είχε λάβει συνολικά περίπου 3,6 δισ., το 2019 τα χρήματα αυτά μειώθηκαν σημαντικά, ενώ το 2020 περιορίστηκαν μόλις στα 160 εκατομμύρια, ποσό που ισχύει και για το 2021»*⁸⁶.

⁸⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Περιφερειακή και Αστική Ανάπτυξη στην ΕΕ, Περιφερειακή Πολιτική, Χρηματοδότηση, *Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας (ΜΠΒ)*, στο: https://ec.europa.eu/regional_policy/el/funding/ipa/ (πρόσβαση στις 10/12/2020).

⁸⁶ <https://www.naftemporiki.gr/story/1658291/freno-sta-proentaksiaka-kondulia-tis-ee-pros-tin-tourkia> (δημοσιεύτηκε στις 13/11/2020).

■ Ενεργή Συμμετοχή στο North Atlantic Treaty Organization (NATO)

Οι Ένοπλες Δυνάμεις της Τουρκίας αποτελούν την δεύτερη μεγαλύτερη δύναμη στους κόλπους της Συμμαχίας του NATO μετά την Αμερική. Με την συμμετοχή της σε διάφορες επιχειρήσεις της Συμμαχίας αλλά και λόγω της εξέχουσας γεωστρατηγικής της θέσης στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, η Τουρκία μπορεί να εκμεταλλευτεί στο έπακρο όλα τα θετικά στοιχεία αυτής της δράσης.

■ Κρίση στη Συρία

Σε αυτό το ασταμάτητο επικίνδυνο «παιχνίδι» της Συριακής σκακιάρας, η Τουρκία τον Οκτώβριο του 2019 εισέβαλε στην ΒΑ Συρία, με το πρόσχημα της δημιουργίας μίας «ζώνης ασφαλείας» στην παραμεθόριο περιοχή της, έναντι των Κουρδικών Δυνάμεων του PYD/YPG και την εκδίωξη αυτών, με την επονομαζόμενη επιχείρηση «Πηγή Ειρήνης». Με αυτόν τον τρόπο εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο το «παράθυρο» ευκαιρίας που της ανοίχτηκε ούτως ώστε να αντιμετωπίσει μία διαχρονική απειλή ασφαλείας της. Παράλληλα, εκμεταλλεύεται εργαλειοποιώντας το προσφυγικό ζήτημα και χρησιμοποιώντας το ως μοχλό πίεσης προς την ΕΕ και την Ελλάδα⁸⁷.

■ Πολυπολικότητα του Σύγχρονου Διεθνούς Συστήματος

Σε αυτό το ασαφές σύγχρονο πολυπολικό διεθνές σύστημα, όπου οι «κλασσικοί παίκτες» {Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) και Ρωσία} αλλά και άλλοι αναδυόμενοι (όπως η Κίνα) διεκδικούν την μερίδα του λέοντος στη διεθνή σκακιάρα, η Τουρκία επιτυγχάνει να εκμεταλλεύεται στο έπακρο όλες τις ευκαιρίες που τις παρουσιάζονται και να αντλεί συνεχώς από όλους αυτό που η ίδια θεωρεί εποικοδομητικό

⁸⁷ Η Καθημερινή, Βασίλης Νέδος, *Εργαλειοποίηση του προσφυγικού από την Άγκυρα*, στο: <https://www.kathimerini.gr/1052950/article/epikairothta/politikh/ergaleiopihshtoy-prosfygikoy-apo-thn-agkyra> (δημοσιεύτηκε στις 22/11/2019).

και καίριο, στην προσπάθειά της για να αναδειχθεί σε απόλυτη περιφερειακή δύναμη και όχι μόνο. Η συνεργασία με τις ΗΠΑ στα πλαίσια του NATO, η προμήθεια ρωσικών πυραυλικών συστημάτων S – 400 αλλά και η προσπάθεια ενσωμάτωσης της Τουρκίας στους στόχους της Κίνας για την εφαρμογή του Belt Road Initiative (BRI)⁸⁸ αποτελούν απτά παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο ξεδιπλώνονται οι προθέσεις της Τουρκίας σε πολλά επίπεδα.

4.2.4 Απειλές (Threats)

❖ Γειτνίαση

Όπως ήδη τονίστηκε και στον τομέα των αδυναμιών της χώρας, η Τουρκία γειτνιάζει με πάρα πολλές χώρες με τις οποίες είτε είχε ανέκαθεν προβλήματα είτε η ίδια τα δημιούργησε. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν κυρίως η Ελλάδα, η Κύπρος και η Συρία. Το γεγονός αυτό μπορεί να εξελιχθεί μακροπρόθεσμα σε σοβαρή απειλή, ίσως και για την ίδια την ύπαρξή της.

❖ Θέση του Κράτους στο Διεθνές Σύστημα

Η θέση του κράτους στο διεθνές σύστημα συνίσταται στην στρατηγική, οικονομική και πολιτική του τοποθέτηση σε αυτό και κυρίως εκφράζεται μέσα από την ένταξή του σε διεθνείς οργανισμούς και συμμαχίες. Η συμμετοχή αυτή όμως έχει ως επακόλουθο τις δεσμεύσεις έναντι των υπολοίπων κρατών – μελών, οι οποίες ενδεχομένως να αυξάνονται όσο απαιτητικός και ηγεμονικός είναι ο φορέας. Η Τουρκία ανέκαθεν παρουσίαζε μία δυσκολία στην εκπλήρωση των υποχρεώσεών της έναντι των υπολοίπων, γεγονός που μπορεί να αποδειχθεί τροχοπέδη στην πορεία της χώρας.

⁸⁸ Πολίτης, Πάνος Ιγνατίου, *Τι θέλει η Τουρκία από την Κίνα;*, στο: <https://politis.com.cy/apopseis/ti-thelei-i-tourkia-apo-tin-kina/> (δημοσιεύτηκε στις 08/07/2019).

❖ **PKK**

Το κουρδικό ζήτημα αποτελεί για την Τουρκία μία από τις μεγαλύτερες απειλές για την εθνική ασφάλεια. Ένας από τους κύριους και διαχρονικούς εκφραστές αυτής της απειλής για την εκάστοτε τουρκική ηγεσία αποτελεί το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα (Partiya Karkerên Kurdistanê, PKK). Η συνεχής προσπάθεια των Κούρδων να δημιουργήσουν ένα ενιαίο και ανεξάρτητο σοσιαλιστικό κράτος του Κουρδιστάν αποτελεί «κόκκινο πανί» για την Τουρκία, εκλαμβάνοντάς την ως την κορυφαία απειλή και προσπάθεια διαμελισμού της.

❖ **Κρίση στη Συρία**

Η πολυετής κρίση στη Συρία και η αντιπαλότητα της Τουρκίας με το καθεστώς Άσαντ, η οποία κορυφώθηκε με την εισβολή τουρκικών στρατευμάτων στα ΝΑ σύνορά της με την Συρία, αποτελεί μία συνεχόμενη απειλή για την Τουρκία και δυσχεραίνει και τις σχέσεις της χώρας με τα υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μέρη στην περιοχή (όπως ΗΠΑ και Ρωσία)⁸⁹. Επίσης, το προσφυγικό ζήτημα ελέω της Συριακής κρίσης, αν και χρησιμοποιείται από την Τουρκία ως μοχλός πίεσης κυρίως προς την ΕΕ για να αποκομίσει οφέλη, εντούτοις έχει δυναμική να εξελιχθεί σε δούρειο ίππο τόσο για την εσωτερική της κατάσταση όσο όμως και για την εξωτερική της εικόνα.

❖ **Ισραήλ**

Την τελευταία δεκαετία έχει επέλθει μία σοβαρή ρήξη στις σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ, με επίκεντρο την εκρηκτική σχέση μεταξύ των δύο ηγετών της. Αυτό καταδεικνύεται και από το γεγονός πως οι πολίτες της Τουρκίας θεωρούν το Ισραήλ ως την δεύτερη μεγαλύτερη απειλή για την χώρα μετά τις ΗΠΑ.⁹⁰

⁸⁹ Hinnebusch, R., (2015), *Back to enmity : Turkey-Syria relations since the Syrian Uprising*, Orient, Journal of German Orient Institute, vol. 56, no. 1, pp. 14 – 22.

⁹⁰ In.gr, Κωνσταντίνος Φύλης, *Η ρήξη Ισραήλ – Τουρκίας και η Ελλάδα*, στο: <https://www.in.gr/2018/12/31/apopsi/riksi-israil-tourkias-kai-ellada/> (δημοσιεύτηκε στις 31/12/2018).

❖ Διεθνείς κυρώσεις

Οι διεθνείς κυρώσεις που έχουν επιβληθεί στην Τουρκία τόσο από τις ΗΠΑ όσο και από την ΕΕ, λόγω της αγοράς των ρωσικών πυραυλικών συστημάτων S – 400 και της προκλητικής της συμπεριφοράς στη Συρία, αν και δεν έχουν πλήρως αποτυπωθεί και εφαρμοσθεί, εντούτοις δείχνουν να πλήττουν σημαντικά τόσο την οικονομία της όσο και την διεθνή της εικόνα. Παράλληλα, έχουν επιφέρει καίριο πλήγμα και στον αμυντικό της τομέα, λόγω της αποπομπής της Τουρκίας από το πρόγραμμα απόκτησης των αμερικανικών μαχητικών αεροσκαφών πέμπτης γενιάς F – 35.

❖ Διεθνείς οίκοι αξιολόγησης

Η συνεχής υποτίμηση της πιστοληπτικής ικανότητας και του αξιόχρεου της Τουρκίας από τους γνωστούς διεθνείς οίκους αξιολόγησης⁹¹ οδηγεί σε μία επικίνδυνη περιδίνηση την οικονομία της χώρας, γεγονός που μπορεί μακροπρόθεσμα να αποτελέσει σημαντική απειλή, εάν και εφόσον συνεχιστεί.

⁹¹ Το Ποντίκι, Στη μέγγενη των διεθνών οίκων αξιολόγησης η Τουρκία - Διαδοχικά «χαστούκια» από Moody's, S&P και Fitch, στο: <http://www.topontiki.gr/article/286112/sti-meggeni-ton-diethnon-oikon-axiologisis-i-tourkia-diadohika-hastoykia-apo-moodys> (δημοσιεύτηκε στις 18/08/2018).

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΩΝ ΜΕΡΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ (STAKEHOLDERS ΑΝΑΛΥΣΗ)

5.1 Γενικά

Είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός πως η περιοχή της Μέσης Ανατολής «παραμένει μία από τις πιο επικίνδυνες περιοχές του κόσμου»⁹². Οι σχέσεις μεταξύ των κρατών που την συναποτελούν παραμένουν όπως πάντα σε αναταραχή, ενώ κυρίαρχο ρόλο στην διαμόρφωση των συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή διαδραματίζει ομολογουμένως και το θρησκευτικό στοιχείο. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ορισμένοι υποστηρίζουν πως «δεν είναι το μέλλον της Μέσης Ανατολής αλλά το παρελθόν της που θέτει τη μεγαλύτερη πρόκληση»⁹³.

Την ίδια στιγμή, και στο πλαίσιο των εξελίξεων της διεθνούς σκακιέρας, η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου, αν και «αποτελεί το ιστορικό σταυροδρόμι της Ευρώπης, της Μέσης Ανατολής, της Αφρικής και της Ασίας, όπου οι περιφερειακοί κρατικοί δρώντες έχουν εμφανίσει ποικίλες πολιτικές ταυτότητες παράλληλα με τις διαφορετικές γεωγραφικές τους θέσεις»⁹⁴, εντούτοις παραμένει επίσης μία εξαιρετικά ταραγμένη και ασταθής γειτονιά.

Μέσα λοιπόν σε αυτό το εκρηκτικό μείγμα της περιοχής αλλά και του σύγχρονου μεταβαλλόμενου και ταυτοχρόνως πολυπολικού τοπίου, η Τουρκία, ιδιαίτερα την τελευταία εικοσαετία με την ανάδειξη του Ερντογάν ως απόλυτου ηγέτη της χώρας, πόσο δε μάλλον

⁹² Halliday, F., (2011), *Η Μέση Ανατολή στις Διεθνείς Σχέσεις, Ισχύς, Πολιτική και Ιδεολογία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ξεφάρς, Κεφάλαιο 10, σελ. 434.

⁹³ Βλέπε στο ίδιο, Εισαγωγή, σελ. 15.

⁹⁴ ΕΛΙΑΜΕΠ, Δρ. Δημήτρης Τριανταφύλλου, *Επανεξετάζοντας την Ανατολική Μεσόγειο*, στο: <https://www.eliamep.gr/%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CF%84%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BC%CE%B5%CF%83%CF%8C%CE%B3/>. (πρόσβαση στις 15/12/2020).

και μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, ακολουθεί συνεχώς μία πορεία επαναπροσδιορισμού της και επανακαθορισμού της εθνικής στρατηγικής της και συνάμα των εθνικών της στόχων. Στην πορεία της αυτή, η Τουρκία επιδιώκει διακαώς να εκπληρώσει τις φιλοδοξίες της και να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη στην ευρύτερη περιοχή. Πέραν τούτου, επιχειρεί να ασκήσει επιρροή και να διεκδικήσει έναν παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο στη διεθνή σκακιέρα.

Την ίδια στιγμή, δρώντες της περιοχής αλλά και διάφοροι άλλοι εξωτερικοί παράγοντες δραστηριοποιούνται, έχοντας ως κύριο μέλημά τους και απώτερο σκοπό τους να επιβάλλουν τα θέλω τους και την στρατηγική τους, προκειμένου να αποκομίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα οφέλη γι' αυτούς και να κερδίσουν την μερίδα του λέοντος.

Μία απλή κατηγοριοποίηση που ακολουθείται στη συγκεκριμένη ανάλυση, λαμβάνοντας υπόψη τη σχέση των ενδιαφερόμενων μερών με την Τουρκία, είναι αυτή που διακρίνει τους κύριους δρώντες της περιοχής της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου σε δύο (2) κατηγορίες, όπως παρακάτω:

- ❖ Σε «συγκάτοικους», «γείτονες»: σε αυτούς δηλαδή που αποτελούν τους βασικούς παίκτες της σκακιέρας στην περιοχή και οι οποίοι είναι το Ισραήλ, η Αίγυπτος, η Συρία και η Λιβύη και

- ❖ Σε επίδοξους «επισκέπτες»: σε εκείνους δηλαδή που επιδιώκουν να αποκομίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα οφέλη από τις εξελίξεις στην περιοχή, εφαρμόζοντας τις στρατηγικές τους, όπως είναι οι ΗΠΑ, η Ρωσία, η Κίνα αλλά και διεθνείς οργανισμοί, όπως η ΕΕ και το ΝΑΤΟ.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί το γεγονός πως κρίθηκε σκόπιμο να παραβλεφθούν τόσο η περίπτωση της Ελλάδος όσο και η περίπτωση της Κύπρου από την εν λόγω ανάλυση, κυρίως λόγω του πολύπλοκου και ιδιόμορφου χαρακτήρα των σχέσεων των δύο αυτών κρατών με την Τουρκία, οι οποίες ανέκαθεν κατείχαν έναν δυναμικό και ταχέως εξελισσόμενο τόνο.

Τέλος, η όλη ανάλυση επικεντρώνεται και περιορίζεται στην περίοδο από το 2002 και μετά, όπου εδραιώνεται η απόλυτη κυριαρχία του ΑΚΡ και του Ερντογάν στα τεκταινόμενα της Τουρκίας, καθώς επίσης και στις σχέσεις της χώρας με τους υπόλοιπους δρώντες της περιοχής της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου.

5.2 «Συγκάτοικοι» και «γείτονες» της περιοχής

5.2.1 Η περίπτωση του Ισραήλ

Αδιαμφισβήτητα, το Ισραήλ αποτελεί έναν από τους βασικούς παίκτες στο τραπέζι της σκακιέρας που έχει στηθεί εδώ και δεκαετίες (από την ίδρυσή του το 1948) στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. Παράλληλα, δύναται και μπορεί να διαδραματίσει κομβικό και καθοριστικό ρόλο στην προσπάθεια για συνεργασία και εξασφάλιση της σταθερότητας τόσο στη λεκάνη της ΝΑ Μεσογείου όσο και της ευρύτερης Μέσης Ανατολής. Πέραν τούτου, επιχειρεί να ασκήσει επιρροή και να διεκδικήσει έναν παγκόσμιο στρατηγικό ρόλο στη διεθνή σκακιέρα, στοιχεία τα οποία σύμφωνα με πολλούς αναλυτές εφαρμόζει ανέκαθεν.

Στοιχεία που επιβεβαιώνουν αυτόν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της χώρας του Ισραήλ αποτελούν τα παρακάτω:

- ❖ Η τοποθέτησή του σε κομβικό σημείο στη λεκάνη της ΝΑ Μεσογείου, αποτελώντας κρίσιμο σταυροδρόμι και σπουδαίο εμπορικό και ενεργειακό κόμβο.
- ❖ Η διάθεση σημαντικών κοιτασμάτων υδρογονανθράκων (φυσικού αερίου κυρίως) στη Λεκάνη της Λεβαντίνης⁹⁵ και στα πεδία Karish και Tanin⁹⁶, καθώς επίσης και άλλων πλουτοπαραγωγικών πηγών⁹⁷, καθιστώντας την οικονομία της ως μία από τις πιο τεχνολογικά προηγμένες και ισχυρές παγκοσμίως, στηριζόμενη κυρίως στο καθεστώς της ελεύθερης αγοράς, με πολλούς εταίρους, τόσο στον τομέα των εξαγωγών όσο και των εισαγωγών⁹⁸.
- ❖ Η διάθεση μίας από τις πιο αξιόλογες στρατιωτικές δυνάμεις τόσο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου όσο και παγκοσμίως,

⁹⁵ Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Χρύσα Λιάγγου, *Τα αποθέματα, ο Λεβιάθαν και οι αγωγοί EastMed και «Ποσειδών»*, στο: <https://www.kathimerini.gr/808428/article/epikairothta/kosmos/ta-apothemata-o-levia8an-kai-oi-agwgoi-eastmed-kai-poseidwn> (δημοσιεύτηκε στις 22/03/2015).

⁹⁶ Offshore Technology, *Karish and Tanin Field Development, Mediterranean Sea*, στο: <https://www.offshore-technology.com/projects/karish-tanin-field-development-mediterranean-sea/> (πρόσβαση στις 15/12/2020).

⁹⁷ CIA, *The World Factbook, Turkey*, στο: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/turkey/> (πρόσβαση στις 15/12/2020).

⁹⁸ Βλέπε στο ίδιο.

λόγω των πυρηνικών του δυνατοτήτων, των ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεών του⁹⁹, με υψηλό ποσοστό συμμετοχής του ΑΕΠ στον τομέα των αμυντικών δαπανών (περίπου το 5,33%¹⁰⁰) και της Mossad, επισήμως Ινστιτούτο Πληροφοριών και Ειδικών Αποστολών, η οποία αποτελεί αδιαμφισβήτητα την ισχυρότερη υπηρεσία πληροφοριών παγκοσμίως¹⁰¹.

❖ Το γεγονός της επιρροής του ισραηλινού λόμπι στην αμερικανική εξωτερική και εσωτερική πολιτική¹⁰².

❖ Η συμμετοχή της χώρας σε Διεθνείς Οργανισμούς (όπως ο ΟΗΕ) αλλά και οι σχέσεις που αναπτύσσει με άλλους οργανισμούς, όπως το ΝΑΤΟ¹⁰³, καθώς επίσης και η σύναψη συμφωνιών με έτερα κράτη, όπως η Ελλάδα και η Κύπρος, μέσω της λεγόμενης Συμμαχίας 3+1, που εμπλέκει και τις ΗΠΑ¹⁰⁴, στο έργο του διασυνδετήριου αγωγού φυσικού αερίου Eastern Mediterranean (EastMed), αποτελώντας την ιδανική ευκαιρία για το Ισραήλ στο να καταστεί ηγέτιδα δύναμη στην περιοχή.

Την τελευταία δεκαετία έχει επέλθει μία σοβαρή ρήξη στις σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ, με έντονες εχθρικές διαστάσεις και με επίκεντρο την εκρηκτική σχέση μεταξύ των δύο ηγετών της, του Πρωθυπουργού του Ισραήλ Μπέντζαμιν Νετανιάχου (Benjamin Netanyahu) και του Προέδρου της Τουρκίας Ερντογάν. Αυτό καταδεικνύεται και από το γεγονός πως οι πολίτες της Τουρκίας θεωρούν το Ισραήλ ως την δεύτερη μεγαλύτερη απειλή για την χώρα μετά τις ΗΠΑ¹⁰⁵. Αυτή η προφανέστατη απότομη κλιμάκωση στις σχέσεις Τουρκίας – Ισραήλ προέκυψε από τα παρακάτω γεγονότα:

⁹⁹ Signalive, ΚΥΠΕ, *Η στρατιωτική δύναμη των χωρών της Μεσογείου σε αριθμούς*, στο: <https://www.signalive.com/news/international/505361/i-stratiotiki-dynami-ton-xoron-tis-mesogeiou-se-arithmous> (δημοσιεύτηκε στις 02/05/2018).

¹⁰⁰ Βλέπε στο ίδιο.

¹⁰¹ Dinfo.gr, *Οι 10 ισχυρότερες μυστικές υπηρεσίες*, στο: <https://www.dinfo.gr/%CE%BF%CE%B9-10-%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%85%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%82-%CE%BC%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%85%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82/>. (πρόσβαση στις 15/12/2020).

¹⁰² Huffington Post, Αργύριος Χατζηηλίας, *Η επιρροή του ισραηλινού λόμπι στην αμερικανική εξωτερική και εσωτερική πολιτική*, στο: <https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-epirroe-toe-israelinoe-lompi-sten-amerikanike-exoterike-kai-esoterike-politike-gr-5dfc93ebe4b0b2520d08e786> (δημοσιεύτηκε στις 20/12/2019).

¹⁰³ NATO, Martin van Creveld, *Το ΝΑΤΟ, το Ισραήλ και η ειρήνη στη Μέση Ανατολή*, στο: <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue4/greek/art4.html> (πρόσβαση στις 15/12/2020).

¹⁰⁴ CNN Greece, Newsroom, *Μήνυμα στην Τουρκία το κοινό ανακοινωθέν της Τριμερούς στο Ισραήλ*, στο: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169927/minyma-stin-toyrkia-to-koino-anakoinothen-tis-trimeroyis-sto-israil> (δημοσιεύτηκε στις 20/03/2019)

¹⁰⁵ In.gr, Κωνσταντίνος Φύλης, *Η ρήξη Ισραήλ – Τουρκίας και η Ελλάδα*, στο: <https://www.in.gr/2018/12/31/apopsi/riksi-israil-tourkias-kai-ellada/> (δημοσιεύτηκε στις 31/12/2018).

❖ Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ισραήλ στη Λωρίδα της Γάζας το 2004 και η αποτυχία διαμεσολάβησης της Τουρκίας στη διαμάχη Ισραήλ – Συρίας για τον έλεγχο των υψηλής γεωστρατηγικής σημασίας Υψιπέδων του Γκολάν¹⁰⁶.

❖ Η έντονη φραστική αντιπαράθεση και επεισοδιακή σκηνή του Προέδρου της Τουρκίας Ερντογάν με τον τότε ομόλογό του του Ισραήλ, Σιμόν Πέρες (Shimon Peres), στα πλαίσια του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (World Economic Forum) στο Νταβός (Davos) της Ελβετίας τον Ιανουάριο του 2009, η οποία και κατέληξε σε αιφνίδια αποχώρηση του πρώτου¹⁰⁷.

❖ Η δολοφονία από Ισραηλινούς κομάντο 10 Τούρκων ακτιβιστών στο πλοίο Mavi Marmara, που ήταν μέρος ενός στολίσκου βοήθειας που προσπαθούσε να παραβιάσει τον αποκλεισμό της Γάζας στις 31 Μαΐου 2010¹⁰⁸.

❖ Η ακύρωση της προγραμματισμένης συμμετοχής του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών Μεβλούτ Τσαβούσογλου (Mevlüt Çavuşoğlu) σε ετήσια διεθνή διάσκεψη για θέματα ασφαλείας στο Μόναχο το 2015, ο οποίος αρνήθηκε να παρευρεθεί μαζί με εκπροσώπους του Ισραήλ¹⁰⁹.

❖ Οι βαρύτατοι χαρακτηρισμοί και οι έντονες αλληλοκατηγορίες των Ερντογάν και Νετανιάχου¹¹⁰, μετά την απόφαση του Προέδρου των ΗΠΑ Ντόναλντ Τραμπ

¹⁰⁶ BBC Greek.com, Πάνος Χαρίτος, *Συνεχίζονται οι ισραηλινές επιχειρήσεις*, στο: http://www.bbc.co.uk/greek/worldnews/story/2004/10/041004_gaza1.shtml (δημοσιεύτηκε στις 04/10/2004) και CNN.gr, Κατερίνα Αग्रιμανάκη, *Υψίπεδα του Γκολάν: Η γεωστρατηγική σημασία της περιοχής και οι συνέπειες της απόφασης Τραμπ*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/170248/ypsipeda-toy-gkolan-h-geostratigiki-simasia-tis-perioxis-kai-oi-synepeies-tis-apofasis-tramp> (δημοσιεύτηκε στις 23/03/2019).

¹⁰⁷ DW.com, Κώστας Συμεωνίδης, *"Θερμό επεισόδιο" Τουρκίας – Ισραήλ στο Νταβός*, στο: <https://www.dw.com/el/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BC%CF%8C-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%8C%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B2%CF%8C%CF%82/a-3989955> (δημοσιεύτηκε στις 30/01/2009).

¹⁰⁸ BBC News, *Mavi Marmara: Why did Israel stop the Gaza flotilla?*, στο: <https://www.bbc.com/news/10203726> (δημοσιεύτηκε στις 27/06/2016).

¹⁰⁹ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, AFP, HURRIYET, *Διπλωματικό επεισόδιο Τουρκίας – Ισραήλ*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/802657/diplomatiko-epeisodio-toyrkias-israil/> (δημοσιεύτηκε στις 07/02/2015).

¹¹⁰ CNN.gr, Newsroom, *Ερντογάν: Ο Νετανιάχου είναι ένας τύραννος που σφαγιάζει παιδιά*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/169016/erntogan-o-netaniachoy-einai-enas-tyrannos-poy-sfagiazei-paidia> (δημοσιεύτηκε στις 13/03/2019).

(Donald Trump) να αναγνωρίσει ως πρωτεύουσα του Ισραήλ, την πόλη της Ιερουσαλήμ, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την απέλαση του Ισραηλινού Πρέσβη από την Άγκυρα¹¹¹.

5.2.2 Η περίπτωση της Αιγύπτου

Η Αίγυπτος αποτελεί αδιαμφισβήτητα μία από τις σημαντικότερες χώρες (αν όχι την σημαντικότερη) του λεγόμενου Αραβικού κόσμου και της περιοχής MENA (Middle East North Africa) ή αλλιώς της λεγόμενης Ευρύτερης Μέσης Ανατολής. Εντούτοις, για πολλά χρόνια ταλανίζεται κυρίως ελέω των σοβαρών οικονομικών της προβλημάτων αλλά και των συνεχόμενων πολιτικών εξεγέρσεων.

Την εξέχουσα σημασία της Αιγύπτου για την περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου υποδηλώνουν και τα παρακάτω στοιχεία:

- ❖ Η γεωστρατηγική της θέση, ως το κομβικό σταυροδρόμι ανάμεσα σε τρεις ηπείρους (Ευρώπη, Ασία και Αφρική).
- ❖ Ο έλεγχος της Διώρυγας του Σουέζ, η οποία και αποτελεί κομβικό σημείο με τεράστια παγκόσμια σημασία.
- ❖ Οι Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας, οι οποίες και καταλαμβάνουν την 9^η θέση παγκοσμίως ανάμεσα σε 138 χώρες¹¹².
- ❖ Το γεγονός πως αποτελεί τη δεύτερη μεγαλύτερη χώρα παραγωγής φυσικού αερίου στην Αφρική, με αποδεδειγμένα αποθέματα 77 τρισεκατομμυρίων κυβικών ποδών (Tcf)¹¹³, αν και χαρακτηρίζεται από ένα ασταθές περιβάλλον ενεργειακής ασφάλειας. Η ανακάλυψη ωστόσο του κοιτάσματος φυσικού αερίου στα ανοικτά των ακτών της Αιγύπτου (στο πεδίο Zohr) από την ιταλική εταιρεία ενέργειας Eni, η οποία το ανακοίνωσε στις 30 Αυγούστου 2015, το κατέστησε μία από τις μεγαλύτερες ανακαλύψεις φυσικού αερίου στην Μεσόγειο¹¹⁴, ενισχύοντας «σημαντικά την ενεργειακή ασφάλεια της

¹¹¹ [naftemporiki.gr](https://m.naftemporiki.gr/story/1601569/tourkia-israil-se-diadikasia-apokatastasis-ton-dimeron-sxeseon), ΑΜΠΕ, *Τουρκία - Ισραήλ σε διαδικασία αποκατάστασης των διμερών σχέσεων*, στο: <https://m.naftemporiki.gr/story/1601569/tourkia-israil-se-diadikasia-apokatastasis-ton-dimeron-sxeseon> (δημοσιεύτηκε στις 22/05/2020).

¹¹² Global Firepower – World Military Strength, Global Firepower Index, *2020 Military Strength Ranking*, στο: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (πρόσβαση στις 07/12/2020).

¹¹³ Δημοσιογραφικό ενημερωτικό portal για την ενέργεια, energypress.gr, Yuri M. Zhukov, *Το θεόσταλτο δόρο στην Αίγυπτο*, στο: <https://energypress.gr/news/theostalto-doro-stin-aigypto> (δημοσιεύτηκε στις 29/09/2015).

¹¹⁴ Βλέπε στο ίδιο.

Αιγύπτου και την ικανότητα του Καΐρου να παρέχει δημόσια αγαθά σε έναν ανήσυχο πληθυσμό»¹¹⁵.

Οι σχέσεις Τουρκίας – Αιγύπτου επισκιάζονται αδιαμφισβήτητα από το συνεχή εναγκαλισμό της τελευταίας με τη λεγόμενη Μουσουλμανική Αδελφότητα¹¹⁶. Η κατάληψη της εξουσίας στην Αίγυπτο το 2013 από τον στρατάρχη και σημερινό Πρόεδρο της χώρας, Αμπντούλ Φατάχ Σαΐντ Χουσεΐν Χαλίλ αλ-Σίσι (Abdel Fattah Saeed Hussein Khalil el-Sisi), δυσχέρανε τις πολιτικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, κυρίως λόγω των τεράστιων ιδεολογικών διαφορών μεταξύ των ηγετών της αλλά και των γεωπολιτικών διαφορών που ανέκαθεν επισκίαζαν τις δύο χώρες. Αυτή η μεταστροφή στις σχέσεις των δύο χωρών προέκυψε από τα παρακάτω γεγονότα:

❖ Η Αραβική Άνοιξη, η οποία και οδήγησε το 2011 στην ανατροπή του τότε Προέδρου της χώρας, Χόσνι Σαΐντ Μουμπάρακ (Muhammad Hosni Sayid Sayid Ibrahim Mubarak), ο οποίος κατόπιν λαϊκών εξεγέρσεων αναγκάστηκε σε παραίτηση και παρέδωσε την εξουσία στο στρατό.

❖ Η ανάδειξη στην εξουσία της χώρας του Μοχάμεντ Μόρσι Ισά Ελ-Αγιάτ (Mohamed Mohamed Morsi Issa Al-Ayyat), ηγετικού στελέχους της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, ως του πρώτου δημοκρατικά εκλεγμένου Προέδρου της Αιγύπτου στη σύγχρονη ιστορία της χώρας το 2012.

❖ Η ανατροπή του Προέδρου Μόρσι το 2013, κατόπιν των εκ νέου σοβαρών μαζικών λαϊκών και πολιτικών εξεγέρσεων, με την παρέμβαση του στρατού και την κατάληψη της εξουσίας από τον στρατάρχη Σίσι, ο οποίος και εκλέχθηκε Πρόεδρος της χώρας στις εκλογές του 2014.

❖ Η επανεκλογή του Προέδρου Σίσι στις εκλογές του 2018, γεγονός που ισχυροποίησε τη θέση του ως αδιαφιλονίκητου ηγέτη της χώρας.

¹¹⁵ Βλέπε στο ίδιο.

¹¹⁶ ΤΑ ΝΕΑ, Κωνσταντίνος Χασανδρινός, *Μουσουλμανική Αδελφότητα: Το όχημα του Ερντογάν για να κυριαρχήσει και οι υπόγειες διαδρομές του δικτύου*, στο: <https://www.tanea.gr/2020/09/12/politics/mousoulmaniki-adelfotita-to-oxima-tou-erntogan-gia-na-kyriarxisei-kai-oi-ypogeies-diadromes-tou-diktyou/> (δημοσιεύτηκε στις 12/09/2020).

5.2.3 Η περίπτωση της Συρίας

Η Συρία αποτελούσε ανέκαθεν τον κορυφαίο παραγωγό πετρελαίου και φυσικού αερίου της περιοχής της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου¹¹⁷. Τα γεγονότα όμως που ξέσπασαν το Μάρτιο του 2011, στο πλαίσιο της λεγόμενης Αραβικής Άνοιξης, έχουν εξελιχθεί αναπόφευκτα σε μία τεράστια εμφύλια διαμάχη, επηρεάζοντας στενά την ασφάλεια και σταθερότητα, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η σύγκρουση στη Συρία έχει προκαλέσει (και εξακολουθεί να προκαλεί) τεράστιες απώλειες ανθρώπινων ζωών, με αποτέλεσμα τον αναγκαστικό και βίαιο σε πολλές περιπτώσεις εκτοπισμό του πληθυσμού σε διάφορες περιοχές της χώρας και σε άλλες χώρες, καθιστώντας το προσφυγικό – μεταναστευτικό ζήτημα ως ένα από τα δεσπύζοντα θέματα της περιοχής (και όχι μόνο) την τελευταία εικοσαετία¹¹⁸.

Η σπουδαιότητα της χώρας της Συρίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου φαίνεται και από τα παρακάτω στοιχεία:

❖ Η γεωγραφική της θέση και η γειτνίασή της με όλες σχεδόν τις χώρες της περιοχής της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. Συγκεκριμένα, η Συρία συνορεύει με την Τουρκία στα βόρεια, με το Ιράκ στα ανατολικά, με τον Λίβανο και τη Μεσόγειο στα δυτικά και με το Ισραήλ και την Ιορδανία στα νότια, καθιστώντας τη χώρα σημαντικό στρατηγικό παράγοντα στην περιοχή, η στρατηγική σημασία της οποίας δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να υποτιμάται¹¹⁹.

❖ Ο σημαντικός ενεργειακός πλούτος της χώρας σε πετρέλαιο και φυσικό αέριο κυρίως, καθώς επίσης και η αξιοποίηση της θέσεώς της, καθιστώντας την έναν από τους σημαντικότερους ενεργειακούς κόμβους – διαμετακομιστές¹²⁰.

¹¹⁷ U.S. Energy Information Administration (EIA), *Syria Analysis*, στο: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/SYR> (δημοσιεύτηκε στις 24/06/2015).

¹¹⁸ ΕΘΝΟΣ, Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Μέση Ανατολή - Ανατολική Μεσόγειος: Μια δύσκολη γεωπολιτική εξίσωση*, στο: https://www.ethnos.gr/apopseis/66370_mesi-anatoli-anatoliki-mesogeios-mia-dyskoli-geopolitiki-exisosi (δημοσιεύτηκε στις 13/10/2019).

¹¹⁹ OPINION, Michael Young, *History proves Syria's strategic importance should not be underestimated*, στο: <https://www.thenationalnews.com/opinion/comment/history-proves-syria-s-strategic-importance-should-not-be-underestimated-1.811201> (δημοσιεύτηκε στις 09/01/2019).

¹²⁰ FOREIGN AFFAIRS (THE HELLENIC EDITION), Γιάννης Καρκαζής, Ιωάννης Βιδάκης και Γεώργιος Μπάλτος, *Ο ενεργειακός πλούτος της Συρίας*, στο: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/69688/giannis-karkazis-ibidakis-kai-g-mpaltos/o-energeiakos-ploytos-tis-syrias?page=show> (δημοσιεύτηκε στις 17/02/2014).

❖ Η αλληλεπίδρασή της και με άλλους σημαντικούς δρώντες της περιοχής, γεγονός που προσελκύει το ενδιαφέρον τόσο των εκάστοτε μεγάλων δυνάμεων όσο και διάφορων άλλων παραγόντων¹²¹.

Οι σχέσεις Τουρκίας – Συρίας χαρακτηρίζονται από σημαντικές διακυμάνσεις και από μία απότομη μεταστροφή, κυρίως μετά την εκδήλωση της συριακής κρίσης το 2011. *«Παρά τις υφιστάμενες γεωγραφικές, οικονομικές και γεωπολιτικές αναγκαιότητες, οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών θυμίζουν αγώνα πυγμαχίας, όπου συνεχώς παίζεται ο πρώτος γύρος και οι πυγμάχοι προβαίνουν σε αμοιβαία χτυπήματα με σκοπό την εκτίμηση της ετοιμότητας του αντιπάλου»*¹²². Η Τουρκία, ελέω της εμφύλιας διαμάχης στη Συρία, αντιμετώπισε σοβαρές προκλήσεις, τόσο σε πολιτικό και ανθρωπιστικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ασφάλειας, οι οποίες επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, κομβικά γεγονότα των οποίων αποτελούν τα παρακάτω:

❖ Η αποτυχία διαμεσολάβησης της Τουρκίας στη διαμάχη της Συρίας με το Ισραήλ την περίοδο 2007 – 2008, για τον έλεγχο των υψηλής γεωστρατηγικής σημασίας Υψιπέδων του Γκολάν, όπως αυτή αναφέρθηκε και προηγουμένως στην περίπτωση της ανάλυσης του Ισραήλ, καθώς επίσης και η ανάδειξη εκ νέου του εν λόγω ζητήματος από την Τουρκία, κατόπιν της αναγνώρισης από τις ΗΠΑ της κυριαρχίας του Ισραήλ στη συγκεκριμένη περιοχή¹²³.

❖ Η μεταστροφή της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας όσον αφορά τις εξελίξεις στη Συρία, βασικές παράμετροι της οποίας ήταν αρχικά η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και ενότητας της Συρίας, ο τερματισμός της αιματοχυσίας και η ειρηνική ολοκλήρωση της διαδικασίας πολιτικής μετάβασης που θα αντιμετώπιζε τα νόμιμα αιτήματα του λαού της Συρίας¹²⁴. Στην πορεία των εξελίξεων όμως, η Τουρκία ενεπλάκη ενεργά με ενέργειες αποσταθεροποίησης και ανατροπής του Προέδρου

¹²¹ CSIS, Anthony H. Cordesman, *Syria: The Real Prizes are Iraq, the Gulf, and the Southern Flank of NATO, and the U.S. May Well Be Losing Them*, στο: <https://www.csis.org/analysis/syria-real-prizes-are-iraq-gulf-and-southern-flank-nato-and-us-may-well-be-losing-them> (δημοσιεύτηκε στις 15/10/2019).

¹²² Davutoglu, A., (2010), *Το Στρατηγικό Βάθος (Μετάφραση Ν. Ραφτόπουλος)*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, Μέρος Γ', Κεφάλαιο 10, σελ. 603.

¹²³ CNN.gr, Newsroom, *Υψίπεδα του Γκολάν: Η Τουρκία αναλαμβάνει δράση στον ΟΗΕ*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/170480/ypsipeda-toy-gkolan-h-toyrkia-analamvanei-drasi-ston-oh> (δημοσιεύτηκε στις 25/03/2019).

¹²⁴ REPUBLIC OF TURKEY, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, *Relations between Turkey–Syria*, στο: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

της Συρίας Μπασάρ αλ Άσαντ (Bashar Hafez al-Assad) και του καθεστώτος του, ενώ ήδη από το 2012 προχώρησε στην αναγνώριση του Συριακού Εθνικού Συνασπισμού {Syrian National Coalition (SNC)}, ως του μοναδικού νόμιμου εκπροσώπου της χώρας, η έδρα του οποίου βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη.

❖ Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις – επεμβάσεις της Τουρκίας στο έδαφος της Συρίας από το 2016 κι εντεύθεν, με τις κωδικές ονομασίες «Επιχείρηση Ασπίδα του Ευφράτη» {Operation Euphrates Shield (OES)}, «Επιχείρηση Κλάδος Ελαίας» {Operation Olive Branch (OOB)} και «Επιχείρηση Πηγή Ειρήνης» {Operation Peace Spring (OPS)}, το 2016, το 2018 και το 2019 αντιστοίχως.

5.2.4 Η περίπτωση της Λιβύης

Η στρατηγική θέση της Λιβύης, στην καρδιά της Μεσογείου και στην περιοχή του «Μαγκρέμπ» (Maghreb)¹²⁵, την καθιστά ως σημαντικό παράγοντα και για την περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. Για πολλούς αναλυτές, θεωρείται η χώρα «κλειδί» για την είσοδο στην περιοχή της υποσαχάριας Αφρικής¹²⁶, ενώ παράλληλα, τα σημαντικά αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου την κατατάσσουν ως τη χώρα με τα μεγαλύτερα αποθέματα πετρελαίου στην Αφρική και ως την 9^η μεγαλύτερη στον κόσμο¹²⁷.

Εντούτοις, η μακρά περίοδος πολιτικών αναταραχών και του εμφυλίου πολέμου στη χώρα, οδήγησαν σε απόλυτη κατάρρευση και αποσταθεροποίηση του κράτους, με την σύγκρουση στη Λιβύη να εξελίσσεται και να κλιμακώνεται σε έναν ολοένα και πιο επικίνδυνο γεωστρατηγικό ανταγωνισμό για επιρροή και επικράτηση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου¹²⁸.

¹²⁵ Με τον όρο «Μαγκρέμπ» (Maghreb) υποδηλώνεται η περιοχή της Βορείου – Βορειοδυτικής Αφρικής η οποία περιλαμβάνει τις χώρες του Μαρόκο, της Αλγερίας, της Τυνησίας, της Λιβύης και της Μαυριτανίας {Βλέπε στο The Maghreb Review, *The Word MAGHREB*, στο: <http://www.maghreb-studies-association.co.uk/en/allhome.html> (πρόσβαση στις 20/12/2020)}.

¹²⁶ AFRICA CENTER FOR STRATEGIC STUDIES, Africa Security Brief No. 37, Tarek Megerisi, *Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War*, στο: <https://africacenter.org/publication/geostrategic-dimensions-libya-civil-war/> (δημοσιεύτηκε στις 18/05/2020).

¹²⁷ TA NEA, TANE Team, *Πόσο πετρέλαιο έχει η Λιβύη*, στο: <https://www.tanea.gr/2020/01/18/world/poso-petrelaio-exei-i-livyi/> (δημοσιεύτηκε στις 18/01/2020).

¹²⁸ AFRICA CENTER FOR STRATEGIC STUDIES, Africa Security Brief No. 37, Tarek Megerisi, *Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War*, στο: <https://africacenter.org/publication/geostrategic-dimensions-libya-civil-war/> (δημοσιεύτηκε στις 18/05/2020).

Στοιχεία που υποδηλώνουν τη σημασία της χώρας τόσο για την περιοχή MENA όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο αποτελούν τα παρακάτω:

❖ Η γεωγραφική της θέση, οι σημαντικοί εμπορικοί δρόμοι με τους οποίους συνορεύει, τα πλούσια αποθέματα σε αργό πετρέλαιο, οι λιμενικές εγκαταστάσεις και οι τερματικοί σταθμοί εξαγωγών πετρελαίου της χώρας¹²⁹.

❖ Η έντονη δραστηριοποίηση του Ισλαμικού Κράτους {Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) ή Daesh Dā'ish (αραβικό ακρωνύμιο για το ISIS)} και η επέκταση της επιρροής του στα εδάφη της χώρας, μέσω συμμαχιών με τοπικές εξτρεμιστικές και παραστρατιωτικές ομάδες¹³⁰.

❖ Η αποσταθεροποίησή της, που οδήγησε εν τέλει στην προσέλευση και άλλων δρώντων της διεθνούς σκακιέρας (όπως η Γαλλία, η Αίγυπτος και η Τουρκία), βλέποντας την ευκαιρία να οικοδομήσουν ένα φιλικό κράτος που θα μπορούσε να είναι χρήσιμο για τα δικά τους συμφέροντα, στα πλαίσια της οικονομικής ανάπτυξης, της ασφάλειας και της χάραξης πολιτικής σε περιφερειακό επίπεδο¹³¹.

Οι σχέσεις Τουρκίας – Λιβύης μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω γεγονότα:

❖ Ο αρχικός εναγκαλισμός του Ερντογάν με το λιβυκό καθεστώς του Μουαμάρ Καντάφι (Muammar Mohammed Abu Minyar Gaddafi), ελέω της οικονομικής αλληλεξάρτησης των δύο χωρών και της δραστηριοποίησης πολλών τουρκικών εταιρειών και ανθρώπινου δυναμικού στο έδαφος της Λιβύης¹³².

❖ Η συμμετοχή της Άγκυρας στις στρατιωτικές επιχειρήσεις του NATO στη Λιβύη το 2011, με την κωδική ονομασία «Επιχείρηση Unified Protector» {Operation

¹²⁹ Ναυτικά Χρονικά, *Τι συμβαίνει στα λιμάνια της Λιβύης*, στο: <https://www.naftikachronika.gr/2020/09/08/ti-symvainei-sta-limania-tis-livvys/> (δημοσιεύτηκε στις 08/09/2020).

¹³⁰ Foreign Policy, Dan de Luce, *Why Libya Matters — Again*, στο: <https://foreignpolicy.com/2016/02/12/why-libya-matters-again/> (δημοσιεύτηκε στις 12/02/2016).

¹³¹ AFRICA CENTER FOR STRATEGIC STUDIES, *Africa Security Brief No. 37, Tarek Megerisi, Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War*, στο: <https://africacenter.org/publication/geostrategic-dimensions-libya-civil-war/> (δημοσιεύτηκε στις 18/05/2020).

¹³² Deutsche Welle, Χούλια Σενκ, *Γιατί η Τουρκία έχει εμπλακεί στη Λιβύη;*, στο: <https://www.dw.com/el/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CE%AD%CF%87%CE%B5%CE%B9-%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%AF-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BB%CE%B9%CE%B2%CF%8D%CE%B7/a-49500284?maca=gri-VEU-Volltext-Capital-11783-xml-mrss> (δημοσιεύτηκε στις 08/07/2019).

Unified Protector (OUP)), οι οποίες κατέληξαν στην ανατροπή του καθεστώτος Καντάφι, στη σύλληψη και στο θάνατο του τελευταίου από τους αντάρτες του Λιβυκού Εθνικού Μεταβατικού Συμβουλίου {National Transitional Council of Libya (NTC)}¹³³.

❖ Η προσπάθεια αύξησης της επιρροής της Άγκυρας μετά την πτώση του Καντάφι, η οποία εκδηλώθηκε με τη σύναψη συμφωνιών οικονομικής και στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών αλλά και με την υποστήριξη της παράταξης της Μουσουλμανικής Αδελφότητας της Λιβύης. Αποκορύφωμα αυτής της προσπάθειας αποτελεί η υπογραφή μνημονίου κατανόησης για τον καθορισμό ζωνών θαλασσιών δικαιοδοσιών (MoU Between the Government of the Republic of Turkey and the Government of the National Accord-State of Libya on the Maritime Jurisdiction Areas in the Mediterranean)¹³⁴ και η υπογραφή στρατιωτικής συνεργασίας στις 27 Νοεμβρίου 2019¹³⁵.

❖ Η τουρκική στρατιωτική υποστήριξη της διεθνώς αναγνωρισμένης από τον ΟΗΕ Κυβέρνησης Εθνικής Συμφωνίας της Λιβύης {Government of National Accord (GNA)}, με επικεφαλής τον Φαΐζ Μουσταφά αλ-Σαράτζ (Fayez Mustafa al-Sarraj), στην εμφύλια διαμάχη της με τις δυνάμεις του Εθνικού Στρατού της Λιβύης {Libyan National Arab Army (LNA)}, οι οποίες και πρόσκεινται στο στρατάρχη Χαλίφα Μπελκασίμ Χαφτάρ (Khalifa Belqasim Haftar). Σύμφωνα με πληροφορίες, η Άγκυρα πούλησε στρατιωτικό εξοπλισμό αξίας 350 εκατομμυρίων δολαρίων σε συμμαχικές πολιτοφυλακές μετά την επίθεση του Χαφτάρ στην Τρίπολη, ενώ παράλληλα έχει αυξήσει τη συμμετοχή της στις εμφύλιες διαμάχες, στέλνοντας πλήθος ενόπλων Σύριων ισλαμιστών μαχητών, στόλο, αεροσκάφη αλλά και στρατιωτικούς συμβούλους προς υποστήριξη της GNA. Η προγραμματισμένη ανάπτυξη στρατευμάτων και η εμπλοκή όλων των κλάδων των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (TEΔ) {Turkish Armed Forces (TAF) ή Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)} καταδεικνύουν τη δέσμευση της Τουρκίας να διαδραματίσει ηγετικό

¹³³ FOREIGN AFFAIRS (THE HELLENIC EDITION), Ivo H. Daalder & James G. Stavridis, *Τα κέρδη του NATO στη Λιβύη*, στο: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/68790/ivo-h-daalder-kai-james-g-stavridis/ta-kerdi-toy-nato-sti-libyi> (δημοσιεύτηκε στις 16/05/2012).

¹³⁴ The Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (DOALOS), Office of Legal Affairs, United Nations Secretariat, *Maritime Space: Maritime Zones and Maritime Delimitation – Turkey – Maritime boundary delimitation agreements and other material*, στο: https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf (πρόσβαση στις 20/12/2020).

¹³⁵ TO BHMA, ToBHMA Team, *Τουρκία: Το κοινοβούλιο ενέκρινε τη στρατιωτική συμφωνία με τη Λιβύη*, στο: <https://www.tovima.gr/2019/12/21/world/tourkia-to-koinovoulío-enekrine-ti-symfonia-me-ti-livyi/> (δημοσιεύτηκε στις 21/12/2019).

ρόλο στη σύγκρουση στη Λιβύη και την επίλυση της, συνυπολογίζοντας τα κόστη και τα οφέλη από τους υπόλοιπους συμμάχους και ανταγωνιστές της στην περιοχή¹³⁶.

5.3 «Παραδοσιακοί δρώντες» και «επίδοξοι επισκέπτες» της περιοχής

5.3.1 Η περίπτωση των ΗΠΑ

Η περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου βρισκόταν ανέκαθεν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, ενώ συνεχίζει να αποτελεί σπουδαίο λίκνο για μια σειρά ζωτικών συμφερόντων των ΗΠΑ. Η ολοένα και αυξανόμενη επιρροή τόσο της Ρωσίας όσο και της Κίνας στην ευρύτερη περιοχή αλλά και η φιλοδοξία της Τουρκίας να αναδειχθεί σε περιφερειακή δύναμη οδήγησαν αυτομάτως την Ουάσιγκτον στην ανάγκη επαναπροσδιορισμού της αμερικανικής αρχιτεκτονικής ασφάλειας, σε συνάρτηση και με τις ενεργειακές προοπτικές στην περιοχή¹³⁷.

Για πολλούς αναλυτές, η στρατηγική των ΗΠΑ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου έχει καθυστερήσει πολύ να αναθεωρηθεί, παρά το γεγονός ότι εξακολουθεί να διακυβεύεται μια σειρά ζωτικών συμφερόντων των ΗΠΑ. Η σπουδαιότητα της περιοχής για την στρατηγική των ΗΠΑ μπορεί να συνοψιστεί και στα παρακάτω στοιχεία¹³⁸:

- ❖ Στην επιτακτική ανάγκη επίλυσης της συριακής σύγκρουσης,
- ❖ Στην ανάγκη αναθεώρησης και επαναπροσδιορισμού των σχέσεων με την Τουρκία,
- ❖ Στο πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν και στο ενδεχόμενο επανασχεδιασμού της αμερικανής εξωτερικής πολιτικής έναντι της Τεχεράνης,

¹³⁶ Atlantic Council, Karim Mezran & Emily Burchfield, *The context of today's Libyan crisis and what to watch for*, στο: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-context-of-todays-libyan-crisis-and-what-to-watch/> (δημοσιεύτηκε στις 08/01/2020).

¹³⁷ CSIS, Jon B. Alterman, Heather A. Conley, Haim Malka & Donatienne Ruy, *Restoring the Eastern Mediterranean as a U.S. Strategic Anchor*, στο: <https://www.csis.org/analysis/restoring-eastern-mediterranean-us-strategic-anchor> (δημοσιεύτηκε στις 22/05/2018).

¹³⁸ Bruce W. Jentleson, Andrew M. Exum, Melissa G. Dalton and J. Dana Stuster, (June 2012), *Strategic Adaptation Toward a New U.S. Strategy in the Middle East*, Research Report published by Center for a New American Security (CNAS), Executive Summary, pp. 05 – 06.

❖ Στις εντάσεις μεταξύ των κρατών της περιοχής που ωθούν την αμερικανική ηγεσία στη λήψη μέτρων για διατήρηση των διπλωματικών σχέσεων με όλους τους δρώντες της περιοχής,

❖ Στη διατήρηση των παραδοσιακών συμμαχιών και σχέσεων με χώρες της περιοχής (όπως Ισραήλ και Ελλάδα) και ει δυνατόν στην ενίσχυσή τους, μέσω κυρίως των διακρατικών συμφωνιών (όπως η λεγόμενη Συμμαχία 3 + 1 που αναφέρθηκε και προηγουμένως),

❖ Στην υιοθέτηση μίας διαφοροποιημένης στρατηγικής για το πολιτικό Ισλάμ, στην ανάγκη να δοθεί προτεραιότητα για πολιτική μεταρρύθμιση και στην υποστήριξη της κοινωνικής και οικονομικής μεταρρύθμισης των χωρών της περιοχής, όχι κατ' ανάγκη με στρατιωτική παρουσία και μόνο.

Οι σχέσεις των ΗΠΑ και της Τουρκίας, ως βασικού σύμμαχου του NATO και κρίσιμου περιφερειακού εταίρου, ο οποίος είναι προς το συμφέρον των αμερικανικών συμφερόντων να διατηρηθεί αγκυροβολημένος στην ευρωατλαντική κοινότητα¹³⁹, χαρακτηρίζονται από σημαντικές διακυμάνσεις και μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω στοιχεία:

❖ Η απόρριψη, με ψήφισμα της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης, του αιτήματος της Κυβέρνησης Μπους για απόβαση και διέλευση αμερικανικών στρατευμάτων από το τουρκικό έδαφος, με σκοπό την εισβολή στο Ιράκ το 2003,

❖ Η «εκστρατεία εκδίωξης της αντιαμερικανικής φράξιας» στις τάξεις των ΤΕΔ και σε άλλους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας στην Τουρκία, όπου «μέχρι και το 2012, 9000 άνθρωποι – συμπεριλαμβανομένων καθηγητών πανεπιστημίων, δημοσιογράφων, δικηγόρων και συνδικαλιστών – είχαν φυλακιστεί με την κατηγορία της «τρομοκρατικής δράσης»»¹⁴⁰,

❖ Το δικαίωμα παραμονής στις ΗΠΑ του Μοχάμεντ Φετουλάχ Γκιουλέν (Muhammed Fethullah Gülen), πρώην ιμάμη και μουσουλμάνου κληρικού, ο οποίος αν και αρχικά αποτελούσε τον κυριότερο σύμμαχο του Προέδρου Ερντογάν, εντούτοις στην πορεία, αυτός και το επονομαζόμενο Κίνημα Γκιουλέν {Gülen hareketi ή

¹³⁹ United States Department of State, *U.S. Relations With Turkey, Bilateral Relations Fact Sheet*, στο: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-turkey/> (δημοσιεύτηκε στις 28/07/2020).

¹⁴⁰ Karaveli, H., (2019), *Τουρκία: Μοντέλο αυταρχικού κράτους – Από τον Ατατούρκ στον Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Οξύ, Κεφάλαιο 7, σελ. 243.

Fethullahci Terör Örgütü (FETÖ) κατά την τουρκική κυβέρνηση}, εξελίχθηκε σε έναν από τους κυριότερους εχθρούς του,

❖ Το γεγονός ότι η αμερικανική κυβέρνηση δεν καταδίκασε απερίφραστα το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016 καθώς εκδηλωνόταν, με τον Πρόεδρο Ομπάμα να παραμένει σιωπηλός,

❖ Η δίωξη και κράτηση εκ μέρους των τουρκικών Αρχών του Αμερικανού πάστορα Άντριου Μπράνσον (Andrew Brunson), ο οποίος βρέθηκε αντιμέτωπος με κατηγορίες για σχέδιο ανατροπής της τουρκικής κυβέρνησης και κατόπιν επιβολής οικονομικών κυρώσεων εις βάρος της Τουρκίας, αφέθηκε ελεύθερος κι επέστρεψε στις ΗΠΑ,

❖ Η ενθάρρυνση των ΗΠΑ, ήδη από τη δεκαετία του '90, των κουρδικών αυτονομιστικών τάσεων στο Ιράκ¹⁴¹ και μετέπειτα, η παροχή στρατιωτικής βοήθειας, εκπαίδευσης και υποστήριξης των μαχητών των κουρδικών πολιτοφυλακών των Μονάδων Προστασίας του Λαού {Yekîneyên Parastina Gel (YPG)} και του Κόμματος Δημοκρατικής Ένωσης {Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD)} στην περιοχή της Βόρειας Συρίας, στον αγώνα κατά του ISIS,

❖ Το οριστικό τέλος της συμμετοχής της Τουρκίας στο πρόγραμμα των υπερσύγχρονων μαχητικών αεροσκαφών πέμπτης γενιάς F – 35¹⁴², ως απάντηση στις κατ' επανάληψη προειδοποιήσεις του Αμερικανικού Πενταγώνου προς την τουρκική κυβέρνηση να μην προμηθευθεί το ρωσικό αντιαεροπορικό πυραυλικό σύστημα S – 400 και το ενδεχόμενο επιβολής περαιτέρω κυρώσεων και

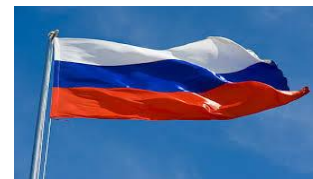
❖ Η «ειδική σχέση» των Προέδρων Τραμπ και Ερντογάν, η οποία τις περισσότερες φορές ευνοεί τον δεύτερο¹⁴³.

¹⁴¹ Karaveli, H., (2019), *Τουρκία: Μοντέλο αυταρχικού κράτους – Από τον Ατατούρκ στον Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Οξύ, Κεφάλαιο 7, σελ. 240.

¹⁴² Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Στο Πεντάγωνο τα τουρκικά F-35*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/1088765/sto-pentagono-ta-toyrkika-f-35/> (δημοσιεύτηκε στις 22/07/2020).

¹⁴³ ΕΘΝΟΣ, Newsroom, *Δημοσίευμα σοκ για τη σχέση Τραμπ-Ερντογάν - Μύδροι κατά του «πλανητάρχη»*, στο: https://www.ethnos.gr/kosmos/113013_dimosieyma-sok-gia-ti-shesi-tramp-erntogan-mydroi-kata-toy-planitarhi (δημοσιεύτηκε στις 30/06/2020).

5.3.2 Η περίπτωση της Ρωσίας¹⁴⁴

Για την Μόσχα, η περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου αποτελούσε ανέκαθεν το επιθυμητό προπύργιο της ανάσχεσης των συμφερόντων των «αντιπάλων» της (των ΗΠΑ και της ΕΕ κυρίως) και την μόνη διέξοδο της προς το Νότο και τις λεγόμενες θερμές θάλασσες, αποσκοπώντας «στην ανάσχεση των Ευρωπαϊκών συμφερόντων προς τα ανατολικά καθώς και στην επιβολή των ρωσικών ενεργειακών συμφερόντων στην ενεργειακά ελλειμματική ΕΕ»¹⁴⁵.

Το Κρεμλίνο συμμετέχει ενεργά στην περιοχή, με τις ενέργειές του να έχουν βαθιές ιστορικές ρίζες, αλλά χωρίς υπερβολές. Ήδη από το 2015, η στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας στη Συρία άλλαξε ριζικά την πορεία του εμφυλίου πολέμου της χώρας¹⁴⁶. Επίσης, επιδιώκει πολύ διαφορετικούς στόχους από αυτούς που προσπάθησαν οι ΗΠΑ να επιτύχουν υπό τους πρώην Προέδρους, Μπαράκ Χουσέιν Ομπάμα (Barack Hussein Obama) και Τζορτζ Γουόκερ Μπους (George Walker Bush). Η Ρωσία δείχνει ικανοποιημένη με τη διατήρηση του status quo στην περιοχή. Δεν ενδιαφερόταν τόσο για την προώθηση της δημοκρατίας όσο για τη σταθερότητα. Παράλληλα, οι Ρώσοι ηγέτες και κυρίως ο Πρόεδρος της χώρας, Βλαντίμιρ Βλαντίμιροβιτς Πούτιν (Vladimir Vladimirovich Putin), εξακολουθούν να βλέπουν την πολιτική των ΗΠΑ ως αποσταθεροποιητική για ολόκληρη την περιοχή.

Η Ρωσία, τα τελευταία χρόνια, και κυρίως μετά την επέμβασή της στην εμφύλια διαμάχη της Συρίας και την εμπλοκή της στη Λιβύη, έχει αναδειχθεί ως βασικός διαμεσολαβητής και στρατιωτικός παράγοντας στη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου. Το Κρεμλίνο έχει αυξήσει το κύρος του μεταξύ των κρατών της

¹⁴⁴ Carnegie Endowment for International Peace, Eugene Rumer and Andrew S. Weiss, *A Brief Guide to Russia's Return to the Middle East*, στο: <https://carnegieendowment.org/2019/10/24/brief-guide-to-russia-s-return-to-middle-east-pub-80134> (δημοσιεύτηκε στις 24/10/2019).

¹⁴⁵ Δημοσιογραφικό ενημερωτικό portal για την ενέργεια, energypress.gr, Κοψαχείλης Βασίλης, *Η Ρωσία επιστρέφει δυναμικά στην Ανατολική Μεσόγειο και «κυκλώνει» την Ε.Ε.*, στο: <https://energypress.gr/news/i-rosia-epistrefei-dynamika-stin-anatoliki-mesogeio-kai-kyklonei-tin-ee> (δημοσιεύτηκε στις 30/01/2017).

¹⁴⁶ Deutsche Welle, Ρόμαν Γκοντσαρένκο, *Πέντε χρόνια ρωσικής εμπλοκής στη Συρία*, στο: <https://www.dw.com/el/%CF%80%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B1/a-55102701> (δημοσιεύτηκε στις 30/09/2020).

περιοχής, δείχνοντας ότι μπορεί να είναι ένας αξιόπιστος εταίρος, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ. Την ίδια στιγμή, μια άλλη αξιοσημείωτη εξέλιξη αποτελεί και η άνθηση της σχέσης μεταξύ Ρωσίας και Ισραήλ, όπου κυρίως ελέω της διευρυμένης ρωσικής στρατιωτικής παρουσίας στη Συρία, η Ρωσία είναι πλέον ουσιαστικά «γείτονας» του Ισραήλ.

Οι ρωσοτουρκικές σχέσεις, παρά τα διαχρονικά αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των δύο χωρών, χαρακτηρίζονται από σημαντικές μεταπτώσεις και δύνανται να συνοψιστούν στα παρακάτω γεγονότα:

❖ Η ιστορικής σημασίας επίσημη επίσκεψη του Ρώσου Προέδρου Πούτιν στην Τουρκία το 2004 (η πρώτη, μετά από περίοδο 31 ετών), οπότε και «εγκαινιάστηκε» ένας νέος κύκλος στις σχέσεις των δύο χωρών με την υπογραφή σημαντικών συμφωνιών στον τομέα του εμπορίου, της οικονομίας και της ενέργειας¹⁴⁷,

❖ Η επίσκεψη στη Μόσχα το 2005 του τότε Πρωθυπουργού της Τουρκίας Ερντογάν, μόλις ένα μήνα μετά την επίσκεψη του Προέδρου Πούτιν, γεγονός που οδήγησε σε πλήρη «άνθηση» τις σχέσεις των δύο χωρών¹⁴⁸,

❖ Η κατάρριψη από μαχητικό αεροσκάφος F – 16 της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας {Türk Hava Kuvvetleri (THK)} του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους Sukhoi SU-24M στις 24 Νοεμβρίου 2015 εντός του εναέριου χώρου της Συρίας και σε απόσταση 1 χλμ νοτίως των τουρκο-συριακών συνόρων, έθεσε αρχικά σε κίνδυνο τις σχέσεις των δύο χωρών,

❖ Η επαναπροσέγγιση στις σχέσεις των δύο χωρών, κατόπιν της γραπτής συγγνώμης του Ερντογάν προς τον Ρώσο ομόλογό του για την κατάρριψη του μαχητικού αεροσκάφους και η έκκληση του πρώτου προς τον δεύτερο για πλήρη αποκατάσταση των σχέσεων και άρση των κυρώσεων στις 27 Ιουνίου 2016¹⁴⁹,

❖ Η καταδίκη της απόπειρας πραξικοπήματος κατά του Προέδρου Ερντογάν στις 15 Ιουλίου 2016, η οποία εκδηλώθηκε με την πλήρη στήριξη του Προέδρου

¹⁴⁷ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Ιστορική η επίσκεψη Πούτιν στην Τουρκία*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/202698/istoriki-i-episkepsi-poytin-stin-toyrkia/> (δημοσιεύτηκε στις 07/12/2004).

¹⁴⁸ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *«Ανθεί» η φιλία Ερντογάν-Πούτιν*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/205948/anthei-i-filia-erntogan-poytin/> (δημοσιεύτηκε στις 12/01/2005).

¹⁴⁹ CNN.gr, Newsroom, *Συγγνώμη του Ερντογάν στον Πούτιν για την κατάρριψη του μαχητικού*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/37263/syggnomi-toy-erntogan-ston-poytin-gia-tin-katarripsi-toy-maxitikoy> (δημοσιεύτηκε στις 27/06/2016).

Πούτιν και ενδεχομένως με την έγκαιρη πληροφόρηση της τουρκικής κυβέρνησης από τις Ρωσικές Μυστικές Υπηρεσίες για την διεξαγωγή του¹⁵⁰,

❖ Η συμφωνία για επιτάχυνση της διαδικασίας κατασκευής του αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου Turkish Stream από τη Ρωσία προς την Νότια Ευρώπη και η συμφωνία για την κατασκευή του πρώτου πυρηνικού σταθμού στο Ακούγιου (Akkuyu) της Τουρκίας (Akkuyu Nükleer Güç Santrali)¹⁵¹,

❖ Η προμήθεια και η ενεργοποίηση του ρωσικού αντιαεροπορικού πυραυλικού συστήματος S – 400¹⁵².

5.3.3 Η περίπτωση της Κίνας¹⁵³

Η υψηλή στρατηγική της Κίνας {επισήμως Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (ΛΔΚ), People's Republic of China (PRC)} έχει εκπονηθεί και εκφράζεται σύμφωνα με το δόγμα της Ειρηνικής Ανάπτυξης (Peaceful Rising), «με μακροπρόθεσμο σκοπό να επιτύχει Περιφερειακή Ηγεμονία στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας»¹⁵⁴, να προωθήσει την αναπτυξιακή της πρωτοβουλία (Σχέδιο Υποδομής «Μία Ζώνη – Ένας Δρόμος», One Belt – One Road ή Belt and Road Initiative – BRI) σε παγκόσμιο επίπεδο και γιατί όχι, να ανελιχθεί σε νέα παγκόσμια δύναμη. «Το BRI είναι ένα εργαλείο για την κινεζική διπλωματία»¹⁵⁵, για την υλοποίηση του οποίου απαιτείται η συμμετοχή πολλών χωρών της περιοχής της

¹⁵⁰ CNN.gr, Κώστας Πλιάκος, *Η Τουρκία, το πραξικόπημα και ο ρωσικός παράγοντας*, στο: <https://www.cnn.gr/focus/story/40661/h-toyrkia-to-praxikopima-kai-o-rosikos-paragontas> (δημοσιεύτηκε στις 26/07/2016).

¹⁵¹ naftemporiki.gr, Γιώργος Φωκιανός, *Ρωσία - Τουρκία: Από το ναδίρ στη συγγνώμη Ερντογάν και στα deal δισεκατομμυρίων*, στο: <https://www.naftemporiki.gr/story/1462640/rosia-tourkia-apo-to-nadir-sti-suggnomi-erntogan-kai-sta-deal-disekatommurion> (δημοσιεύτηκε στις 08/04/2019).

¹⁵² Capital.gr, Πέτρος Κράνιας, *Τουρκία: Προχωράμε με την ενεργοποίηση των S-400*, στο: <https://www.capital.gr/diethni/3494856/tourkia-proxorame-me-tin-energopoiisi-ton-s-400> (δημοσιεύτηκε στις 12/11/2020).

¹⁵³ CSIS, Jon B. Alterman, *Pivoting to Asia Doesn't Get You Out of the Middle East*, στο: <https://www.csis.org/analysis/pivoting-asia-doesnt-get-you-out-middle-east> (δημοσιεύτηκε στις 19/10/2020).

¹⁵⁴ Power Politics, Κορίλης Γιάννης, *Η Θαλάσσια Στρατηγική Της Κίνας Στη Μεσόγειο Τον 21ο Αιώνα*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B8%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BC%CE%B5/> (δημοσιεύτηκε στις 19/05/2017).

¹⁵⁵ Sigmalive, *Ρόλο σε Κίνα για διαμάχες στην Α. Μεσόγειο βλέπει το τουρκικό TRT*, στο: <https://www.sigmalive.com/news/energia/576764/rolo-se-kina-gia-diamaxes-stin-a-mesogeio-vlepei-to-tourkiko-trt> (δημοσιεύτηκε στις 05/07/2019).

Ανατολικής Μεσογείου (Ελλάδα, Τουρκία, Ισραήλ και Αίγυπτος αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα¹⁵⁶).

Η Κίνα δίνει επίσης ιδιαίτερη προσοχή στη Μέση Ανατολή, καθώς περίπου το 50% των αναγκών της σε αργό πετρέλαιο προέρχεται από εκεί. Έχοντας την αίσθηση ότι η Μέση Ανατολή ήταν πηγή ανασφάλειας λόγω της υπεροχής των ΗΠΑ στη συγκεκριμένη περιοχή, η Κίνα προσπάθησε για δεκαετίες να ενισχύσει την εγχώρια παραγωγή ενέργειας και να απομακρυνθεί από τη χρήση ρυπογόνων ενεργειακών πόρων (όπως ο εγχώριος άνθρακας), παρόλ' αυτά όμως, η Μέση Ανατολή παραμένει η μεγαλύτερη πηγή πετρελαίου της.

Η Μέση Ανατολή έχει επίσης εξαρτηθεί από την Κίνα. Η Κίνα δεν είναι μόνο μια τεράστια αγορά σε απόλυτους όρους (αντιπροσωπεύοντας περίπου το 14% της συνολικής παγκόσμιας ζήτησης πετρελαίου), αλλά έχει επίσης και τη μεγαλύτερη συνεισφορά στην παγκόσμια αύξηση της ζήτησης πετρελαίου επί δύο δεκαετίες. Καθώς οι εισαγωγές των ΗΠΑ και της Ευρώπης μειώνονται, οι εξαγωγείς που επιδιώκουν να επεκτείνουν τις πωλήσεις τους στρέφουν την προσοχή τους προς την Κίνα. Ως εκ τούτου, η Κίνα έχει καθιερώσει αυτό που αποκαλεί «ολοκληρωμένες στρατηγικές συνεργασίες» με τρεις μεγάλους παραγωγούς πετρελαίου, το Ιράν, τη Σαουδική Αραβία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ), αποτελώντας τον μεγαλύτερο διμερή εμπορικό εταίρο και των τριών.

Αλλά η Κίνα έχει κάνει πολλά περισσότερα από το να προάγει απλά και μόνο τους εμπορικούς της δεσμούς. Στέλνει έναν αυξανόμενο αριθμό ναυτικών πλοίων στη Μέση Ανατολή, επέλεξε το Τζιμπουτί (Djibouti) για την πρώτη στρατιωτική βάση της στο εξωτερικό, συμμετέχει ενεργά σε περιφερειακές αγορές όπλων (κυρίως με drones)¹⁵⁷, ενώ παράλληλα επιδιώκει να ενταχθεί σε περιφερειακά έργα υποδομής και κατασκευών, λιμάνια και συστήματα τηλεπικοινωνιών.

Οι σχέσεις Κίνας – Τουρκίας ξεκίνησαν το 1971 και προχωρούν σταθερά από τη δεκαετία του 1980 και μετά ενώ με την πάροδο των ετών, έχουν δημιουργηθεί πολλοί

¹⁵⁶ Βλέπε στο ίδιο.

¹⁵⁷ Power Politics, Νεκταρία Τσιαμτσίκια, *Η Οικονομική Διεξόδωση Της Κίνας Στη Μέση Ανατολή*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%BD%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CF%84%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%B1-6-5/> (δημοσιεύτηκε στις 22/05/2018).

μηχανισμοί διαβούλευσης μεταξύ των δύο χωρών σε διαφορετικά επίπεδα, που αφορούν τόσο σε διμερή όσο και σε περιφερειακά και παγκόσμια θέματα¹⁵⁸. Κομβικά γεγονότα των διμερών σχέσεων αποτελούν τα παρακάτω:

- ❖ Οι κατηγορίες του Ερντογάν το 2009 περί σχεδίου γενοκτονίας των Ουιγούρων¹⁵⁹ από την Κίνα¹⁶⁰,

- ❖ Τα ισχυρά πλήγματα που δέχθηκε η τουρκική οικονομία από το 2016 μέχρι και σήμερα, καθώς επίσης και η συνεχής υποτίμηση της τουρκικής λίρας, οδήγησαν τον Πρόεδρο Ερντογάν σε μία στροφή 180° στις σχέσεις του με την Κίνα, ελέω και της έλλειψης φίλων και συμμάχων από τον υπόλοιπο δυτικό κόσμο,

- ❖ Η σύναψη πολλών διμερών συμφωνιών με την Κίνα στον εμπορικό, στον οικονομικό, στον τεχνολογικό και στον αμυντικό τομέα από το 2016 και μετά¹⁶¹.

5.3.4 Η περίπτωση της ΕΕ

«Η ΕΕ εισάγει περισσότερο από το 50% της ενέργειας που καταναλώνει και αυτό την κάνει ευάλωτη στους προμηθευτές της, όπως είναι η Ρωσία»¹⁶². Αυτό το γεγονός έχει ως αποτέλεσμα την αναγκαιότητα εύρεσης νέων εναλλακτικών επιλογών. Στην προσπάθεια αυτή, και όχι πολύ μακριά από τον «χώρο δράσης της» αλλά στο υπογάστριό της, η ΕΕ διαθέτει την περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία δύναται να αποτελέσει το κομβικό και ίσως το σημαντικότερο σημείο ανεξάρτησής της από τον κύριο προμηθευτή της, την Ρωσία.

Η πολιτική της ΕΕ έναντι των χωρών της περιοχής MENA αποσκοπεί στην ενθάρρυνση της πολιτικής και οικονομικής μεταρρύθμισης σε κάθε μεμονωμένη χώρα, με σεβασμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και της περιφερειακής συνεργασίας μεταξύ

¹⁵⁸ REPUBLIC OF TURKEY, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, *Relations between Turkey and China*, στο: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-china.en.mfa> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

¹⁵⁹ Με τον όρο «Ουιγούροι» νοείται η τουρκόφωνη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Κίνας, που ζει στη βορειοδυτική επαρχία Σιντζιάνγκ (Xinjiang).

¹⁶⁰ EURO2day, Ayca Alemdaroglu και Sultan Tepe, *Ο Ερντογάν μετατρέπει την Τουρκία σε κράτος-πελάτη της Κίνας*, στο: <https://www.euro2day.gr/news/world/article/2043178/o-erntogan-metatrapei-thn-toyrkia-se-kratospelath.html> (δημοσιεύτηκε στις 26/09/2020).

¹⁶¹ Βλέπε στο ίδιο.

¹⁶² Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ενεργειακή εξάρτηση της ΕΕ: γεγονότα και αριθμοί*, στο: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/economy/20140718STO53032/energeiake-exartese-tes-ee-gegonota-kai-arithmoi> (δημοσιεύτηκε στις 24/07/2014).

των ίδιων των χωρών της περιοχής και με την ΕΕ. Ταυτοχρόνως, μέσω της ειρηνευτικής διαδικασίας στη Μέση Ανατολή, η ΕΕ υποστηρίζει ενεργά τις προσπάθειες επίλυσης της ισραηλινο – παλαιστινιακής σύγκρουσης και είναι επίσης μέλος του λεγόμενου Κουαρτέτου της Μέσης Ανατολής (ΗΠΑ, ΕΕ, Ρωσία και ΟΗΕ).

Οι σχέσεις ΕΕ – Τουρκίας, από τότε που η δεύτερη κηρύχθηκε ως υποψήφια χώρα προς ένταξη στον οργανισμό από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο {European Council (EC)} τον Δεκέμβριο του 1999, εξελίσσονται συνεχώς. Για το σκοπό αυτό, συστάθηκε η Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Τουρκία (The Delegation of the European Union to Turkey), η οποία και επιδιώκει να καλύψει τις ανάγκες που προκύπτουν από τους έντονους και πολυδιάστατους δεσμούς της ΕΕ με την Τουρκία, με περίπου 180 εμπειρογνώμονες της Τουρκίας και της ΕΕ να συνεργάζονται για την εκτέλεση αυτής της αποστολής¹⁶³. Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1^η Δεκεμβρίου 2009, η Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Τουρκία έχει τέσσερις κύριες αποστολές:

1. Στον τομέα των εξωτερικών σχέσεων, ασχολείται με την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και εκπροσωπεί την ΕΕ σε διπλωματικό επίπεδο.
2. Στον τομέα της Τελωνειακής Ένωσης μεταξύ Τουρκίας και ΕΕ, παρακολουθεί τις οικονομικές, χρηματοοικονομικές και εμπορικές εξελίξεις στην Τουρκία, καθώς και την εφαρμογή των διατάξεων της Τελωνειακής Ένωσης.
3. Στο πλαίσιο των ενταξιακών διαπραγματεύσεων, παρακολουθεί την πρόοδο της Τουρκίας όσον αφορά την εκπλήρωση των απαιτήσεων των πολιτικών κριτηρίων και του κεκτημένου και βοηθά στην ανάπτυξη των διαπραγματεύσεων.
4. Τέλος, η Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Τουρκία διατηρεί επίσης ένα ευρύ φάσμα επαφών με δημόσιες αρχές, πολιτικά κόμματα, επιχειρηματικούς κύκλους, ακαδημαϊκούς και συλλογικούς συλλόγους, οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και πολιτιστικούς φορείς. Επιπλέον, εφαρμόζει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα πληροφόρησης και επικοινωνίας που αποσκοπεί στην ενίσχυση της προβολής και της κατανόησης της ΕΕ, των αξιών της και των δραστηριοτήτων της στην Τουρκία.

¹⁶³ The Delegation of the European Union to Turkey, *EU in Turkey*, στο: <https://www.avrupa.info.tr/en/meet-eu-delegation-turkey-12> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

5.3.5 Η περίπτωση του NATO

Ένα από τα στοιχεία που καταδεικνύουν την σπουδαιότητα της περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου για τη Συμμαχία του NATO αποτελεί το γεγονός πως στην εν λόγω περιοχή «λαμβάνει χώρα ο μεγαλύτερος συνωστισμός πολεμικών πλοίων στον πλανήτη»¹⁶⁴. Η προσφάτως επικαιροποιημένη συμφωνία αμυντικής συνεργασίας ΗΠΑ – Ελλάδας, οι κοινές ασκήσεις χωρών της περιοχής (όπως η Κύπρος και η Ελλάδα) με λοιπά κράτη μέλη του NATO (όπως η Γαλλία και η Ιταλία) αλλά και η αμυντική – ενεργειακή συνεργασία κρατών της ευρύτερης περιοχής (όπως η λεγόμενη συμμαχία «3+1» Ελλάδος – Κύπρου – Ισραήλ, υπό την ομπρέλα προστασίας των ΗΠΑ) συνηγορούν στο συμπέρασμα πως η περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στα συμφέροντα της Συμμαχίας.

Την ίδια στιγμή, η περιοχή της Μέσης Ανατολής, που βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων (της Ασίας, της Αφρικής και της Ευρώπης), συνορεύει με τη νότια πλευρά του NATO και θεωρείται γεωγραφικά και στρατηγικά σημαντική για τα συμφέροντα της Συμμαχίας. Παρά το γεγονός αυτό ωστόσο, οι χώρες του NATO δεν διαμόρφωσαν ποτέ μια συνεκτική στρατηγική για τη Μέση Ανατολή. Λόγω των διαφορετικών προτεραιοτήτων τους και των αντιφατικών αντιλήψεων, τα έθνη του NATO έκριναν αδύνατο να αναπαράγουν στη Μέση Ανατολή το είδος της συνεργασίας που χαρακτήριζε τις πολιτικές τους στην Ευρώπη. Αντ' αυτού, συχνά δούλευαν σε πολλαπλούς σκοπούς, διατυπώνοντας μια πολιτική της Μέσης Ανατολής σε ad hoc εθνική βάση και όχι αναπτύσσοντας μια συνεκτική στρατηγική συμμαχίας, ενώ σε πολλές περιπτώσεις διασπάστηκαν ακόμη και δημοσίως σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων της περιοχής.

Οι σχέσεις NATO – Τουρκίας, από την ένταξη της δεύτερης στην εν λόγω Συμμαχία το 1952, διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο στην ασφάλεια της χώρας και συνέβαλαν στην ομαλή διαδικασία ένταξής της στην ευρωατλαντική κοινότητα. Η Τουρκία, αν και σε

¹⁶⁴ In.gr, Έντυπη Έκδοση Νέα, *Πεδίο βολής η Ανατολική Μεσόγειος – Περιπολούν πλοία από 44 χώρες*, στο: <https://www.in.gr/2020/03/02/politics/diplomatia/pedio-volis-anatoliki-mesogeios-peripoloun-ploia-apo-44-xores/> (δημοσιεύτηκε στις 02/03/2020).

γενικές γραμμές ανέλαβε με επιτυχία τις ευθύνες της απέναντι στην υπεράσπιση των κοινών αξιών της Συμμαχίας, εντούτοις δεν έπαψε σε πολλές περιπτώσεις να αποτελεί και «αγκάθι» για τη διατήρηση της σταθερότητας εντός αυτής. Στοιχεία που καταδεικνύουν τη σημασία της Τουρκίας για τους σκοπούς της Συμμαχίας αποτελούν και τα παρακάτω¹⁶⁵:

❖ Η ουσιαστική συμβολή της Τουρκίας στη Δύναμη Ταχείας Αντίδρασης του NATO {NATO Response Force (NRF)} και η ίδρυση στην Κωνσταντινούπολη του σχηματισμού υψηλού επιπέδου ετοιμότητας NATO Rapid Deployable Corps Turkey (NRDC – T),

❖ Η ενεργή συμμετοχή της Τουρκίας μέσα στη νέα δομή διοίκησης του NATO, όπου η αεροπορική διοίκηση στη Σμύρνη θα αντικατασταθεί από μια διοίκηση χερσαίων δυνάμεων,

❖ Η φιλοξενία από την Τουρκία του Κέντρου Συνεργασίας για την Ειρήνη (Turkish Partnership for Peace Training Center), το οποίο δημιουργήθηκε το 1998 στο Γενικό Επιτελείο Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı) σε μια προσπάθεια να συμβάλει στις προσπάθειες εκπαίδευσης και διαλειτουργικότητας των χωρών εταίρων του NATO, παρέχοντας στρατηγική και τακτική εκπαίδευση σε στρατιωτικό και πολιτικό προσωπικό από χώρες εταίρους,

❖ Η Τουρκία υποστηρίζει επίσης την περαιτέρω ενίσχυση των σχέσεων με τις χώρες του Κόλπου, μέσω της Πρωτοβουλίας Συνεργασίας της Κωνσταντινούπολης {Istanbul Cooperation Initiative (ICI)}.

¹⁶⁵ REPUBLIC OF TURKEY, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, *Turkey's Relations with NATO*, στο: <http://www.mfa.gov.tr/nato.en.mfa> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αξιοποιώντας τόσο τα δεδομένα που αναλύθηκαν στο θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας όσο και τα στοιχεία που προέκυψαν κατά την εφαρμογή των επιμέρους μοντέλων ανάλυσης (PEST, SWOT και Stakeholders) στην εξέταση της περίπτωσης της Τουρκίας, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε ορισμένες διαπιστώσεις – συμπεράσματα και σε προτάσεις που αφορούν την ενδεχομένως περαιτέρω μελλοντική εξέταση παρόμοιων ζητημάτων.

Είναι πρόδηλο το γεγονός πως στην Τουρκία, μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, συντελέστηκε ένας εν εξελίξει ακόμη μετασχηματισμός υπό την ηγεσία του Προέδρου Ερντογάν και δρομολογήθηκε μία εκ νέου πορεία επαναπροσδιορισμού της χώρας στο σύγχρονο διεθνές μεταβαλλόμενο τοπίο γενικότερα και στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου ειδικότερα. *«Η φυσιογνωμία της χώρας αλλάζει σε ισχυρή θρησκευτική και συντηρητική κατεύθυνση και επηρεάζεται ανάλογα και η συμπεριφορά της στο περιφερειακό και διεθνές γίγνεσθαι»*¹⁶⁶, την ίδια στιγμή που η πολιτική της Τουρκίας, μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας είχε και εξακολουθεί να έχει πολλαπλούς στόχους.

Αφενός, στην εγχώρια πολιτική, η αδιαμφισβήτητη παγκυριαρχία του Προέδρου Ερντογάν, η οποία επισφραγίστηκε με τη δημιουργία ενός προεδρικού συστήματος, χωρίς καμία απολύτως διάκριση εξουσιών και ύπαρξη θεσμικών αντίβαρων, έχει επαναφέρει την Τουρκία στο δρόμο ενός βαθιά συντηρητικού μουσουλμανικού προτύπου¹⁶⁷. Επιπλέον, ένα μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου της χώρας έχει βγει από το οικονομικό και κοινωνικό περιθώριο, δίχως βέβαια να έχουν εξαλειφθεί πλήρως οι επιμέρους ανισότητες¹⁶⁸. Την ίδια στιγμή όμως, η Τουρκία έχει να αντιμετωπίσει τις συνεχείς προκλήσεις που προκύπτουν τόσο στο πεδίο της οικονομίας της όσο και λόγω του ακραία πολωμένου κλίματος που ο ίδιος ο Ερντογάν έχει προτάξει στην εσωτερική πολιτική σκηνή της χώρας, κυρίως λόγω των συνεχών εκκαθαρίσεων σε όλους τους θεσμούς και στη σύμπραξη με τους εθνικιστές και το

¹⁶⁶ Φίλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Οπισθόφυλλο.

¹⁶⁷ Βλέπε στο ίδιο, *Επίμετρο*, σσ. 91 – 93.

¹⁶⁸ Βλέπε στο ίδιο, σελ. 93.

MHP (Milliyetçi Hareket Partisi, Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης) του Devlet Bahçeli (Ντεβλέτ Μπαχτσελί)¹⁶⁹.

Αφετέρου, στην εξωτερική πολιτική, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι παρά την εξαιρετική πρόταση του Ερντογάν να αναβιώσει το μεγαλείο της Οθωμανικής εποχής και να το πράξει μέσω του Ισλάμ, οι πολιτικές του έχουν αφήσει την Τουρκία συνολικά με λιγότερους συμμάχους και φίλους διεθνώς¹⁷⁰. Σήμερα, η Άγκυρα έχει έναν μόνο σύμμαχο στη Μέση Ανατολή, το Κατάρ, και εκτός από την περιφερειακή επιρροή της σε ορισμένα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων (όπως η Αλβανία), της περιοχής του Εύξεινου Πόντου και της περιοχής της Βόρειας Αφρικής, δεν απολαμβάνει τον ευρύ σεβασμό διεθνώς¹⁷¹. Την ίδια στιγμή, δεν μπορεί να θεωρήσει δεδομένη την άνευ όρων υποστήριξη των παραδοσιακών φίλων της, όπως ΗΠΑ {πόσο δε μάλλον μετά την εκλογή του Joe Biden (Τζο Μπάιντεν) ως Προέδρου των ΗΠΑ μετά τις εκλογές της 3^{ης} Νοεμβρίου 2020}, NATO και Ευρώπη (πλην της Γερμανίας)¹⁷². Τέλος, οι ιστορικοί αντίπαλοι της Τουρκίας, η Ρωσία και το Ιράν, επιδιώκουν να την αναγκάσουν να αποδεχτεί συμφωνίες εξωτερικής πολιτικής – με αμοιβαία επωφελείς συμβιβασμούς συνήθως, ενώ και η Κίνα, ως φιλόδοξη και ανερχόμενη παγκόσμια δύναμη, προσπαθεί να την ενσωματώσει στις δικές της βλέψεις¹⁷³.

Λαμβάνοντας επομένως υπόψη τα παραπάνω, αυτή η εν εξελίξει πορεία επαναπροσδιορισμού της Τουρκίας στο σύγχρονο διεθνές μεταβαλλόμενο τοπίο και ειδικότερα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, όπως έχει ήδη δρομολογηθεί μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 2016, δείχνει να περιστρέφεται γύρω από τις παρακάτω τέσσερις προοπτικές επιλογών¹⁷⁴:

1. Την επιλογή της συμπόρευσης και σύμπλευσης με τον λεγόμενο «Δρόμο του Μεταξιού» της Κίνας αλλά και της «διακεκαυμένης ζώνης επιρροής» της Ρωσίας και του Ιράν¹⁷⁵,

¹⁶⁹ Φίλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Επίμετρο, σσ. 94 – 96.

¹⁷⁰ Cagaptay, S., (2020), *Erdogan's Empire, Turkey and the Politics of the Middle East*, Great Britain: I.B. Tauris, Conclusion, pp. 288 – 289.

¹⁷¹ Βλέπε στο ίδιο.

¹⁷² Βλέπε στο ίδιο.

¹⁷³ Βλέπε στο ίδιο.

¹⁷⁴ Kayaoğlu, B., (2017), *A Farewell to the West?: Turkey's Possible Pivot in the Aftermath of the July 2016 Coup Attempt*, Hague Centre for Strategic Studies, pp. 9 – 20.

¹⁷⁵ ΕΛΙΑΜΕΠ, Άγγελος Συρίγος, *Η θέση της Τουρκίας αλλάζει*, στο: <https://www.eliamep.gr/%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82->

2. Την επιλογή της στρατηγικής επανόδου, επανεστίασης και επένδυσης στον αραβικό / μουσουλμανικό κόσμο, ο οποίος περιλαμβάνει την περιοχή MENA και την περιοχή του Κόλπου,

3. Την διπλή επιλογή είτε της παραμονής στο «δρόμο της Δύσης» είτε της απομάκρυνσής της από τις δυτικές αξίες και το δυτικό γίγνεσθαι και

4. Την επιλογή της αυτόνομης πορείας της, ως ενός νέου πόλου στο σύγχρονο πολυπολικό κόσμο, πάντοτε με ολοένα και αυξανόμενες τάσεις ηγεμονισμού και επιβολής.

Στην επόμενη δεκαετία, κατά την άποψή μου, η πολιτική της Τουρκίας σε αυτή την πορεία επαναπροσδιορισμού της θα ακροβατεί πάνω σε μια λεπτή γραμμή μεταξύ της τρίτης και της τέταρτης επιλογής που συζητήθηκε παραπάνω – από τη μία στο να παραμείνει δηλαδή πάνω στο «τρένο της Δύσης» και από την άλλη στο να ακολουθήσει μια ανεξάρτητη και επιθετική πολιτική. Αυτή η υπόθεση βασίζεται σε μια ρεαλιστική εκτίμηση της τουρκικής συμπεριφοράς, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία που προέκυψαν στα παραπάνω επιμέρους Κεφάλαια από τα μοντέλα ανάλυσης της χώρας.

Διατηρώντας τους κύριους δυτικούς της δεσμούς, ως ενεργού κράτους μέλους του NATO και ως υποψήφιου μέλους προς ένταξη στη ΕΕ – η Τουρκία θα ήταν σε πολύ καλύτερη θέση να επιδιώξει τα περιφερειακά και παγκόσμια συμφέροντά της. Χωρίς τις πολιτικές και οικονομικές διασυνδέσεις της με τις χώρες της Δύσης, η Τουρκία δεν θα ήταν τόσο δελεαστική για τους μη Δυτικούς εταίρους της (όπως Ρωσία, Κίνα και Ιράν) ούτε θα αναλάμβανε τόσους κινδύνους στις διεθνείς της υποθέσεις. Αλλά τι θα σήμαινε η αναβίωση της «αυτονομίας στη Δύση» και η μεταστροφή της Τουρκίας;

Υποθέτοντας ότι ο Πρόεδρος Ερντογάν διατηρεί τον αυταρχισμό του υπό έλεγχο και η τουρκική εγχώρια αναταραχή δεν ξεφεύγει από τον έλεγχο, αυτό το σενάριο θα σήμαινε συνέχιση της συναλλακτικής σχέσης μεταξύ Τουρκίας και Δύσης. Οι δύο πλευρές θα συνεχίζουν να παζαρεύουν για πολλά και ποικίλα θέματα, όπως η πρόσβαση του NATO σε βάσεις του τουρκικού εδάφους {όπως η τουρκική βάση İncirlik (Ιντσιρλίκ)}, η υποστήριξη των ΗΠΑ για κουρδικές ομάδες σε αντιδιαστολή με την τουρκική υποστήριξη για ένοπλες θρησκευτικές ομάδες στη Συρία και η διαπραγμάτευση – οικονομική συμφωνία ΕΕ –

[%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B6%CE%B5%CE%B9/](#) (πρόσβαση στις 08/01/2021).

Τουρκίας για το προσφυγικό – μεταναστευτικό ζήτημα σχετικά με το πόσο θα έπρεπε να πληρώσει η ΕΕ στην Άγκυρα για να κρατήσει πρόσφυγες από τη Συρία και το Ιράκ.

Την ίδια στιγμή, τόσο οι ΗΠΑ όσο και η ΕΕ θα μειώσουν τις αντιρρήσεις τους για ενδεχόμενες υπερβολικές απαιτήσεις του Ερντογάν. Φυσικά, η αυτονομία της Τουρκίας στο πλαίσιο του δυτικού κόσμου δεν θα ήταν ούτε εύκολη ούτε ευχάριστη. Η Τουρκία πιθανότατα δεν θα είναι τόσο σταθερή και αξιόπιστη συνεργάτης όσο ήταν στη δεκαετία του 1990 και του 2000 και ίσως προκύψουν συγκλονιστικά περιστατικά, όπως η κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού αεροσκάφους τον Νοέμβριο του 2015, η απόπειρα πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 ή ακόμη περαιτέρω ανησυχητικές εξελίξεις, όπως η τουρκική επέμβαση στη Συρία.

Βεβαίως αν η Τουρκία συμμετείχε σε έναν σκληρό άξονα μακριά από τη Δύση, όπως αυτός της σύμπλευσης ενδεχομένως με την Κίνα, τη Ρωσία και το Ιράν, η αξιοπιστία της θα αποτελούσε επίσης ανησυχία για τους νέους εταίρους της, οι οποίοι θα μπορούσαν να αμφισβητήσουν τους πιθανούς πονοκεφάλους που θα μπορούσαν να προκύψουν από την συμπόρευσή τους με την Τουρκία ή εάν αυτή θα μπορούσε να επιστρέψει ξανά στη Δύση. Σε κάθε περίπτωση πάντως, ένα πράγμα είναι σίγουρο: τα μελλοντικά γεγονότα δεν θα είναι εύκολα για τον λαό της Τουρκίας, της Δύσης αλλά και του υπόλοιπου κόσμου.

Ως κατακλείδα της παρούσας εργασίας, η Τουρκία ανέκαθεν βρισκόταν στο επίκεντρο των εξελίξεων στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου, αποτελώντας αφενός ένα «γεωπολιτικό οικόπεδο στο οποίο η Δύση δεν θα ήθελε να απεμπολήσει την επιρροή της»¹⁷⁶ και αφετέρου πόλο έλξης για τους λοιπούς δρώντες του διεθνούς συστήματος. Μόνο και μόνο για το λόγο αυτό επομένως, θα εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο μελέτης και αφορμή για πολλές μελλοντικές έρευνες.

¹⁷⁶ Φύλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, Επίμετρο, σελ. 91.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- **Ελληνικά Βιβλία**

Κουσκουβέλης, Η. (2004), *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Θουκυδίδης, *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, μτφ: Άγγελος Βλάχος, τόμ. Α 23, Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2008.

Τεάζης, Χ., (2013), *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση στην Τουρκία – Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν: Η άνοδος των «μη προνομιούχων»*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

Ζαφειρόπουλος, Κ., (2015), *Πώς γίνεται μια επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Φύλης, Κ., (2017), *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

Ηρακλείδης, Α., (2019), *Διεθνείς Σχέσεις, Θεωρητικές Προσεγγίσεις στα σύγχρονα διεθνή προβλήματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Αγγελετόπουλος Γ. και Αρεταίος Ε., (2019), *Τουρκία – Το τρένο του μεγάλου εκσυγχρονισμού*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.

- **Ελληνόγλωσσα Βιβλία**

Davutoglu, A., (2010), *Το Στρατηγικό Βάθος (Μετάφραση Ν. Ραφτόπουλος)*, Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.

Halliday, F., (2011), *Η Μέση Ανατολή στις Διεθνείς Σχέσεις, Ισχύς, Πολιτική και Ιδεολογία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ξιφαράς.

Heywood, A., (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή (Μετάφραση & Επιμέλεια: Χρήστος Φραγκονικολόπουλος και Φίλιππος Προέδρου)*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Baylis J., Smith S. & Owens P., (2013), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις (Μετάφραση & Επιμέλεια: Δήμητρα Ασημακοπούλου, Ελένη Ψευτελή και Ελένη Κοτσυφού)*, Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο, Πέμπτη Έκδοση.

Karaveli, H., (2019), *Τουρκία: Μοντέλο αυταρχικού κράτους – Από τον Ατατούρκ στον Ερντογάν*, Αθήνα: Εκδόσεις Οξύ.

J. David Creswell and John W. Creswell, (2019), *Σχεδιασμός Έρευνας: Προσεγγίσεις Ποιοτικών, Ποσοτικών και Μεικτών Μεθόδων (Επιστημονική Επιμέλεια: Ηλίας Σαντουρίδης και Τζένη Παγγέ)*, Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

- **Ξενόγλωσσα Βιβλία**

Altınordu, A., (2019), «*A Midsummer Night's Coup: Performance and Power in Turkey's 15 July Coup Attempt*», στο: Feride Çiçekoğlu and Ömer Turan (επιμ.), *The Dubious Case of a Failed Coup, Militarism, Masculinities, and 15 July in Turkey*, Singapore: Palgrave Macmillan.

Cagaptay, S., (2020), *Erdogan's Empire, Turkey and the Politics of the Middle East*, Great Britain: I.B. Tauris.

- **Διεθνής Αρθρογραφία και Διεθνείς Μελέτες**

Herz, J. (1950), *Idealist Internationalism and the Security Dilemma*, World Politics.

Herz, J., (1951), *Political Realism and Political Idealism*, Chicago: University of Chicago Press.

Shipping, T., (2009), *The Security Dilemma: A Conceptual Analysis*, Security Studies.

Siyaves, A., (2016), *The July 15 Coup Attempt in Turkey: The Erdogan–Gulen Confrontation and the Fall of Moderate Political Islam*, Critique, Journal of Socialist Theory, 44:4.

Kayhan S. & Kar M., (Autumn 2016), «*Resilience of the Turkish Financial System to Failed Coup Attempt*», Bilig (Journal of Social Sciences of the Turkish World), No. 79.

Kayaoğlu, B., (2017), *A Farewell to the West?: Turkey's Possible Pivot in the Aftermath of the July 2016 Coup Attempt*, Hague Centre for Strategic Studies.

Haugom, L. (2019), «*The Turkish Armed Forces and Civil-military Relations in Turkey after the 15 July 2016 Coup Attempt*», Scandinavian Journal of Military Studies, 2(1).

Taskinsoy, J., (2020), *COVID-19 Could Cause Bigger Cracks in Turkey's Fragile Crisis Prone Economy*, Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS).

- **Ελληνικές και Ξένες Ιστοσελίδες**

Η Καθημερινή, Ζωρζέτ Ζολώτα, *Διαφθορά, γραφειοκρατία και πολιτικές συγκρούσεις απωθούν τις ξένες επενδύσεις στην Τουρκία*, στο: <https://www.kathimerini.gr/114227/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/diaf8ora-grafeiokratia-kai-politikes-sygkroyseis-apw8oyn-tis-3enes-ependyseis-sthn-toyrkia> (δημοσιεύτηκε στις 22/03/2002).

BBC Greek.com, Πάνος Χαρίτος, *Συνεχίζονται οι ισραηλινές επιχειρήσεις*, στο: http://www.bbc.co.uk/greek/worldnews/story/2004/10/041004_gaza1.shtml (δημοσιεύτηκε στις 04/10/2004).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Ιστορική η επίσκεψη Πούτιν στην Τουρκία*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/202698/istoriki-i-episkepsi-poytin-stin-toyrkia/> (δημοσιεύτηκε στις 07/12/2004).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *«Ανθεί» η φιλία Ερντογάν-Πούτιν*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/205948/anthei-i-filia-erntogan-poytin/> (δημοσιεύτηκε στις 12/01/2005).

DW.com, Κώστας Συμεωνίδης, *"Θερμό επεισόδιο" Τουρκίας – Ισραήλ στο Νταβός*, στο: <https://www.dw.com/el/%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BC%CF%8C-%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%83%CF%8C%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%81%CE%B1%CE%AE%CE%BB-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B2%CF%8C%CF%82/a-3989955> (δημοσιεύτηκε στις 30/01/2009).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Associated Press, *Παγκόσμια δύναμη στις κατασκευές η Τουρκία*, στο: <https://www.kathimerini.com.cy/gr/afierwmata/1-oikonomia/23413/?ctype=ar> (δημοσιεύτηκε στις 15/07/2010).

FOREIGN AFFAIRS (THE HELLENIC EDITION), Ivo H. Daalder & James G. Stavridis, *Τα κέρδη του NATO στη Λιβύη*, στο: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/68790/ivo-h-daalder-kai-james-g-stavridis/ta-kerdi-toy-nato-sti-libyi> (δημοσιεύτηκε στις 16/05/2012).

FOREIGN AFFAIRS (THE HELLENIC EDITION), Γιάννης Καρκαζής, Ιωάννης Βιδάκης και Γεώργιος Μπάλτος, *Ο ενεργειακός πλούτος τής Συρίας*, στο: <https://www.foreignaffairs.gr/articles/69688/giannis-karkazis-ibidakis-kai-g-mpaltos/o-energeiakos-ploytos-tis-syrias?page=show> (δημοσιεύτηκε στις 17/02/2014).

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ενεργειακή εξάρτηση της ΕΕ: γεγονότα και αριθμοί*, στο: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/economy/20140718STO53032/energeia-ke-exartese-tes-ee-gegonota-kai-arithmoi> (δημοσιεύτηκε στις 24/07/2014).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, AFP, HURRIYET, *Διπλωματικό επεισόδιο Τουρκίας – Ισραήλ*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/802657/diplomatiko-epeisodio-toyrkias-israil/> (δημοσιεύτηκε στις 07/02/2015).

Εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», Χρύσα Λιάγγου, *Τα αποθέματα, ο Λεβιάθαν και οι αγωγοί EastMed και «Ποσειδών»*, στο: <https://www.kathimerini.gr/808428/article/epikairothta/kosmos/ta-apothemata-o-levia8an-kai-oi-agwgoi-eastmed-kai-poseidwn> (δημοσιεύτηκε στις 22/03/2015).

U.S. Energy Information Administration (EIA), *Syria Analysis*, στο: <https://www.eia.gov/international/analysis/country/SYR> (δημοσιεύτηκε στις 24/06/2015).

Δημοσιογραφικό ενημερωτικό portal για την ενέργεια, energypress.gr, Yuri M. Zhukov, *Το θεόσταλτο δώρο στην Αίγυπτο*, στο: <https://energypress.gr/news/theostalto-doro-stin-aigypto> (δημοσιεύτηκε στις 29/09/2015).

Foreign Policy, Dan de Luce, *Why Libya Matters — Again*, στο: <https://foreignpolicy.com/2016/02/12/why-libya-matters-again/> (δημοσιεύτηκε στις 12/02/2016).

BBC News, *Mavi Marmara: Why did Israel stop the Gaza flotilla?*, στο: <https://www.bbc.com/news/10203726> (δημοσιεύτηκε στις 27/06/2016).

CNN.gr, Newsroom, *Συγγνώμη του Ερντογάν στον Πούτιν για την κατάρριψη του μαχητικού*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/37263/syggnomi-toy-erntogan-ston-poytin-gia-tin-katarripsi-toy-maxitikoy> (δημοσιεύτηκε στις 27/06/2016).

Reporter, *Τα πραξικοπήματα στην Τουρκία. Έξι πραξικοπήματα σε λιγότερο από 60 χρόνια*, στο: <http://www.reporter.com.cy/international/article/85467/> (δημοσιεύτηκε στις 16/07/2016).

CNN.gr, Κώστας Πλιάκος, *Η Τουρκία, το πραξικόπημα και ο ρωσικός παράγοντας*, στο: <https://www.cnn.gr/focus/story/40661/h-toyrkia-to-praxikopima-kai-o-rosikos-paragontas> (δημοσιεύτηκε στις 26/07/2016).

Al Jazeera Turk, *Timeline of the July 15 coup attempt: Turkey's longest night*, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=6Uu8DwF8Hm8&t=64s> (δημοσιεύτηκε στις 03/08/2016).

Δημοσιογραφικό ενημερωτικό portal για την ενέργεια, energypress.gr, Κοψαχείλης Βασίλης, *Η Ρωσία επιστρέφει δυναμικά στην Ανατολική Μεσόγειο και «κυκλώνει» την Ε.Ε.*, στο: <https://energypress.gr/news/i-rosia-epistrefei-dynamika-stin-anatoliki-mesogeio-kai-kyklonei-tin-ee> (δημοσιεύτηκε στις 30/01/2017).

Power Politics, Κορίλης Γιάννης, *Η Θαλάσσια Στρατηγική Της Κίνας Στη Μεσόγειο Τον 21ο Αιώνα*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B8%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%83%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BC%CE%B5/> (δημοσιεύτηκε στις 19/05/2017).

Power Politics, Γιάννης Παγάνης, *Η Ενεργειακή Στρατηγική – Πολιτική Της Τουρκίας*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%>

[%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82/](#) (δημοσιεύτηκε στις 22/06/2017).

insider.gr, *Η αυτοκινητοβιομηχανία της Τουρκίας σε 8 αριθμούς*, στο: <https://www.insider.gr/epiheiriseis/aytokinito/67013/i-aytokinitoviomihania-tis-toyrkias-se-8-arithmoys> (δημοσιεύτηκε στις 12/11/2017).

Stone News, Πέτρος Τζεφέρης, *Ο ορυκτός πλούτος της Τουρκίας*, στο: <https://stonenews.eu/el/o-oryktos-ploutos-tis-tourkias/> (δημοσιεύτηκε στις 08/12/2017).

Euractiv, *Η βοήθεια της ΕΕ «μετά βίας» έχει χτυπήσει τη διαφθορά στην Τουρκία*, στο: <https://www.euractiv.gr/section/i-eyropi-kai-o-kosmos/news/i-voitheia-tis-ee-meta-vias-echei-chtypisei-ti-diafthora-stin-toyrkia/> (δημοσιεύτηκε στις 15/03/2018).

Sigmalive, ΚΥΠΕ, *Η στρατιωτική δύναμη των χωρών της Μεσογείου σε αριθμούς*, στο: <https://www.sigmalive.com/news/international/505361/i-stratiotiki-dynami-ton-xoron-tis-mesogeiou-se-arithmous> (δημοσιεύτηκε στις 02/05/2018).

CSIS, Jon B. Alterman, Heather A. Conley, Haim Malka & Donatienne Ruy, *Restoring the Eastern Mediterranean as a U.S. Strategic Anchor*, στο: <https://www.csis.org/analysis/restoring-eastern-mediterranean-us-strategic-anchor> (δημοσιεύτηκε στις 22/05/2018).

Power Politics, Νεκταρία Τσιαμτσίκια, *Η Οικονομική Διείσδυση Της Κίνας Στη Μέση Ανατολή*, στο: <https://powerpolitics.eu/%CE%BD%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CF%84%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%B1-6-5/> (δημοσιεύτηκε στις 22/05/2018).

Deutsche Welle, Γιούλια Χαν / Μαρία Ρηγούτσου, *Πέντε χρόνια από τις διαμαρτυρίες στο Γκεζί*, στο: <https://www.dw.com/el/%CF%80%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C-%CF%84%CE%B9%CF%82-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%84%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B3%CE%BA%CE%B5%CE%B6%CE%AF/a-43958199> (δημοσιεύτηκε στις 28/05/2018).

Το Ποντίκι, *Στη μέγερνη των διεθνών οίκων αξιολόγησης η Τουρκία - Διαδοχικά «χαστούκια» από Moody's, S&P και Fitch*, στο: <http://www.topontiki.gr/article/286112/sti-meggeni-ton-diethnon-oikon-axiologisis-i-toyrkia-diadohika-hastoykia-apo-moodys> (δημοσιεύτηκε στις 18/08/2018).

In.gr, Κωνσταντίνος Φύλης, *Η ρήξη Ισραήλ – Τουρκίας και η Ελλάδα*, στο: <https://www.in.gr/2018/12/31/apopsi/riksi-israil-tourkias-kai-ellada/> (δημοσιεύτηκε στις 31/12/2018).

OPINION, Michael Young, *History proves Syria's strategic importance should not be underestimated*, στο: <https://www.thenationalnews.com/opinion/comment/history-proves-syria-s-strategic-importance-should-not-be-underestimated-1.811201> (δημοσιεύτηκε στις 09/01/2019).

CNN.gr, Newsroom, *Ερντογάν: Ο Νετανιάχου είναι ένας τύραννος που σφαγιάζει παιδιά*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/169016/erntogan-o-netanioxoy-einai-enas-tyrannos-poy-sfagiazei-paidia> (δημοσιεύτηκε στις 13/03/2019).

CNN Greece, Newsroom, *Μήνυμα στην Τουρκία το κοινό ανακοινωθέν της Τριμερούς στο Ισραήλ*, στο: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/169927/minyma-stin-toyrkia-to-koino-anakoinothen-tis-trimeroyis-sto-israil> (δημοσιεύτηκε στις 20/03/2019).

CNN.gr, Κατερίνα Αग्रιμανάκη, *Υψίπεδα του Γκολάν: Η γεωστρατηγική σημασία της περιοχής και οι συνέπειες της απόφασης Τραμπ*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/170248/ypsipeda-toy-gkolan-h-geostratigiki-simasia-tis-perioxis-kai-oi-synepeies-tis-apofasis-tramp> (δημοσιεύτηκε στις 23/03/2019).

CNN.gr, Newsroom, *Υψίπεδα του Γκολάν: Η Τουρκία αναλαμβάνει δράση στον ΟΗΕ*, στο: <https://www.cnn.gr/kosmos/story/170480/ypsipeda-toy-gkolan-h-toyrkia-analamvanei-drasi-ston-ohe> (δημοσιεύτηκε στις 25/03/2019).

naftemporiki.gr, Γιώργος Φωκιανός, *Ρωσία - Τουρκία: Από το ναδίρ στη συγγνώμη Ερντογάν και στα deal δισεκατομμυρίων*, στο: <https://www.naftemporiki.gr/story/1462640/rosia-tourkia-apo-to-nadir-sti-suggnomi-erntogan-kai-sta-deal-disekatommurion> (δημοσιεύτηκε στις 08/04/2019).

Sigmalive, *Ρόλο σε Κίνα για διαμάχες στην Α. Μεσόγειο βλέπει το τουρκικό TRT*, στο: <https://www.sigmalive.com/news/energia/576764/rolo-se-kina-gia-diamaxes-stin-a-mesogeio-vlepei-to-tourkiko-trt> (δημοσιεύτηκε στις 05/07/2019).

Πολίτης, Πάνος Ιγνατίου, *Τι θέλει η Τουρκία από την Κίνα;*, στο: <https://politis.com.cy/apopseis/ti-thelei-i-toyrkia-apo-tin-kina/> (δημοσιεύτηκε στις 08/07/2019).

Deutsche Welle, Χούλια Σενκ, *Γιατί η Τουρκία έχει εμπλακεί στη Λιβύη;*, στο: <https://www.dw.com/el/%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%AF-%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1-%CE%AD%CF%87%CE%B5%CE%B9-%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%BB%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CE%AF-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%BB%CE%B9%CE%B2%CF%8D%CE%B7/a-49500284?maca=gri-VEU-Volltext-Capital-11783-xml-mrss> (δημοσιεύτηκε στις 08/07/2019).

ΕΘΝΟΣ, Κωνσταντίνα Μπότσιου, *Μέση Ανατολή - Ανατολική Μεσόγειος: Μια δύσκολη γεωπολιτική εξίσωση*, στο: https://www.ethnos.gr/apopseis/66370_mesi-anatoli-anatoliki-mesogeios-mia-dyskoli-geopolitiki-exisosi (δημοσιεύτηκε στις 13/10/2019).

CSIS, Anthony H. Cordersman, *Syria: The Real Prizes are Iraq, the Gulf, and the Southern Flank of NATO, and the U.S. May Well Be Losing Them*, στο: <https://www.csis.org/analysis/syria-real-prizes-are-iraq-gulf-and-southern-flank-nato-and-us-may-well-be-losing-them> (δημοσιεύτηκε στις 15/10/2019).

Carnegie Endowment for International Peace, Eugene Rumer and Andrew S. Weiss, *A Brief Guide to Russia's Return to the Middle East*, στο: <https://carnegieendowment.org/2019/10/24/brief-guide-to-russia-s-return-to-middle-east-pub-80134> (δημοσιεύτηκε στις 24/10/2019).

Η Καθημερινή, Βασίλης Νέδος, *Εργαλειοποίηση του προσφυγικού από την Άγκυρα*, στο: <https://www.kathimerini.gr/1052950/article/epikairothta/politikh/ergaleiopoihsh-toy-prosfygikoy-apo-thn-agkyra> (δημοσιεύτηκε στις 22/11/2019).

Tornos News, Σοφία Κοντογιάννη, *Οι δημόσιες υποδομές της Τουρκίας εκσυγχρονίζονται – Όλα τα σημαντικά έργα*, στο: <https://www.tornosnews.gr/tornos/kosmos/40688-oi-dhmosies-ypodomes-ths-toyrkias-eksygchronizontai-ola-ta-shmantika-erga.html> (δημοσιεύτηκε στις 25/11/19).

iefimerida.gr, Newsroom, *Πώς η Τουρκία έγινε «υπερδύναμη» στα βομβαρδιστικά drones -Ο Guardian αποκαλύπτει*, στο: <https://www.iefimerida.gr/kosmos/h-toyrkia-yperdynami-sta-drones-me-bretaniki-tehnologia> (δημοσιεύτηκε στις 28/11/2019).

Huffington Post, Αργύριος Χατζηηλίας, *Η επιρροή του ισραηλινού λόμπι στην αμερικανική εξωτερική και εσωτερική πολιτική*, στο: <https://www.huffingtonpost.gr/entry/e-epirroe-toe->

[israelinoe-lompi-sten-amerikanike-exoterike-kai-esoterike-politike_gr_5dfc93ebe4b0b2520d08e786](#) (δημοσιεύτηκε στις 20/12/2019).

TO BHMA, ToBHMA Team, *Τουρκία: Το κοινοβούλιο ενέκρινε τη στρατιωτική συμφωνία με τη Λιβύη*, στο: <https://www.tovima.gr/2019/12/21/world/tourkia-to-koinovouliao-enekrine-ti-symfonia-me-ti-livyi/> (δημοσιεύτηκε στις 21/12/2019).

4 Τροχοί, Χρήστος Αποστολόπουλος, *Η ανατομία της αυτοκινητοβιομηχανίας στην Τουρκία*, στο: <https://www.4troxoi.gr/epikairota/kosmos/i-anatomia-tis-aytokinitobiomihantias-stin-toyrkia> (δημοσιεύτηκε στις 29/12/2019).

Atlantic Council, Karim Mezran & Emily Burchfield, *The context of today's Libyan crisis and what to watch for*, στο: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-context-of-todays-libyan-crisis-and-what-to-watch/> (δημοσιεύτηκε στις 08/01/2020).

TA NEA, TANEA Team, *Πόσο πετρέλαιο έχει η Λιβύη*, στο: <https://www.tanea.gr/2020/01/18/world/poso-petrelaio-exei-i-livyi/> (δημοσιεύτηκε στις 18/01/2020).

Economy Today, *Ο πληθυσμός της Τουρκίας αυξάνεται συνεχώς*, στο: https://economytoday.sigmalive.com/oikonomia/kosmos/15222_o-plithysmos-tis-toyrkias-ayxanetai-synehos (δημοσιεύτηκε στις 05/02/2020).

Global Analysis, *Turkey vs Greece military power comparison 2020*, στο: <https://www.youtube.com/watch?v=Mta03-BAqvg&t=1s> (δημοσιεύτηκε στις 15/02/2020).

News Break, Νίκος Κιτσάκος, *«Ερντογανισμός»: Η πολιτική του τρόμου*, στο: <https://www.newsbreak.gr/amyna/77667/erntoganismos-i-politiki-toy-tromoy/> (δημοσιεύτηκε στις 17/02/2020).

Η Καθημερινή, *Ισχυρή ανάκαμψη καταγράφει η τουρκική οικονομία*, στο: <https://www.kathimerini.gr/1066888/article/oikonomia/die8nhhs-oikonomia/isxyrh-anakamyh-katagrafei-h-toyrkikh-oikonomia> (δημοσιεύτηκε στις 28/02/2020).

In.gr, Έντυπη Έκδοση Νέα, *Πεδίο βολής η Ανατολική Μεσόγειος – Περιπολούν πλοία από 44 χώρες*, στο: <https://www.in.gr/2020/03/02/politics/diplomatia/pedio-volis-anatoliki-mesogeios-peripoloun-ploia-apo-44-xores/> (δημοσιεύτηκε στις 02/03/2020).

Capital.gr, Πέτρος Κράνιας, *Ο κοροναϊός μπορεί να "τελειώσει" την τουρκική οικονομία*, στο: <https://www.capital.gr/diethni/3437035/o-koronaaios-mporei-na-teleiose-tin-tourkiki-oikonomia> (δημοσιεύτηκε στις 12/03/2020).

BESA Center, Burak Bekdil, *Are the Kurds the Next Kingmakers in Turkey?*, στο: <https://besacenter.org/perspectives-papers/turkey-kurds-kingmakers/> (δημοσιεύτηκε στις 11/05/2020).

AFRICA CENTER FOR STRATEGIC STUDIES, Africa Security Brief No. 37, Tarek Megerisi, *Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War*, στο: <https://africacenter.org/publication/geostrategic-dimensions-libya-civil-war/> (δημοσιεύτηκε στις 18/05/2020).

naftemporiki.gr, ΑΜΠΕ, *Τουρκία - Ισραήλ σε διαδικασία αποκατάστασης των διμερών σχέσεων*, στο: <https://m.naftemporiki.gr/story/1601569/tourkia-israil-se-diadikasia-apokatastasis-ton-dimeron-sxeseon> (δημοσιεύτηκε στις 22/05/2020).

ΕΘΝΟΣ, Newsroom, *Δημοσίευμα σοκ για τη σχέση Τραμπ-Ερντογάν - Μύδροι κατά του «πλανητάρχη»*, στο: https://www.ethnos.gr/kosmos/113013_dimosieyma-sok-gia-ti-shesi-tramp-erntogan-mydroi-kata-toy-planitarhi (δημοσιεύτηκε στις 30/06/2020).

TRT, *Τέταρτη επέτειος της καταστολής της απόπειρας πραξικοπήματος της FETÖ*, στο: <https://www.trt.net.tr/greek/tourkia/2020/07/15/tetarte-epeteios-tes-katastoles-tes-apopeiras-praxikopematos-tes-feto-1455153> (δημοσιεύτηκε στις 15/07/2020).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Νίκος Ευσταθίου, *15η Ιουλίου 2016, η πιο μακριά νύχτα του Ταγίπ Ερντογάν*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/1088361/15i-iolylioy-2016-i-pio-makria-nychta-toy-tagip-erntogan/> (δημοσιεύτηκε στις 20/07/2020).

SLpress.GR, Μελάς Κώστας, *Τουρκική πολεμική βιομηχανία: success story ή απατηλό όραμα;*, στο: <https://slpress.gr/oikonomia/toyrkiki-polemiki-viomichania-success-story-i-apatilo-orama/> (δημοσιεύτηκε στις 20/07/2020).

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Newsroom, *Στο Πεντάγωνο τα τουρκικά F-35*, στο: <https://www.kathimerini.gr/world/1088765/sto-pentagono-ta-toyrkika-f-35/> (δημοσιεύτηκε στις 22/07/2020).

iefimerida, Newsroom, *Ο Ερντογάν αλλάζει το όνομα της γέφυρας του Βοσπόρου -Θα λέγεται «Μαρτύρων της 15ης Ιουλίου»*, στο: <https://www.iefimerida.gr/news/280232/o-erntogan-allazei-onoma-tis-gefyra-toy-vosporoy-tha-legetai-martyron-tis-15is-iolylioy> (δημοσιεύτηκε στις 26/07/2020).

United States Department of State, *U.S. Relations With Turkey, Bilateral Relations Fact Sheet*, στο: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-turkey/> (δημοσιεύτηκε στις 28/07/2020).

autogreeknews.gr, *Ποια αυτοκίνητα φτιάχνονται στην Τουρκία;*, <https://www.autogreeknews.gr/nea/biomihanika-nea-paragwgi-autokinitwn/poia-aytokinita-ftiachnontai-stin-toyrkia> (δημοσιεύτηκε στις 13/08/2020).

Capital.gr, *Ερντογάν: Αποφασισμένη η Τουρκία να γίνει παγκόσμιο κέντρο τεχνολογίας*, στο: <https://www.capital.gr/diethni/3477217/erntogan-apofasismeni-i-tourkia-na-ginei-pagkosmio-kentro-texnologias> (δημοσιεύτηκε στις 29/08/2020).

Ναυτικά Χρονικά, *Τι συμβαίνει στα λιμάνια της Λιβύης*, στο: <https://www.naftikachronika.gr/2020/09/08/ti-symvainei-sta-limania-tis-livvys/> (δημοσιεύτηκε στις 08/09/2020).

ΤΟ ΒΗΜΑ, Μαραβέγιας Ναπολέον, *Είναι η τουρκική οικονομία υπό κατάρρευση;*, στο: <https://www.tovima.gr/2020/09/09/opinions/einai-i-tourkiki-oikonomia-ypo-katarreysi/> (δημοσιεύτηκε στις 09/09/2020).

ΤΑ ΝΕΑ, Κωνσταντίνος Χασανδρινός, *Μουσουλμανική Αδελφότητα: Το όχημα του Ερντογάν για να κυριαρχήσει και οι υπόγειες διαδρομές του δικτύου*, στο: <https://www.tanea.gr/2020/09/12/politics/mousoulmaniki-adelfotita-to-oxima-tou-erntogan-gia-na-kyriarxisei-kai-oi-ypogeies-diadromes-tou-diktyou/> (δημοσιεύτηκε στις 12/09/2020).

EURO2day, Ayca Alemdaroglu και Sultan Tepe, *Ο Ερντογάν μετατρέπει την Τουρκία σε κράτος-πελάτη της Κίνας*, στο: <https://www.euro2day.gr/news/world/article/2043178/o-erntogan-metatrapei-thn-toyrkia-se-kratospelath.html> (δημοσιεύτηκε στις 26/09/2020).

Deutsche Welle, Ρόμαν Γκοντσαρένκο, *Πέντε χρόνια ρωσικής εμπλοκής στη Συρία*, στο: <https://www.dw.com/el/%CF%80%CE%AD%CE%BD%CF%84%CE%B5-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%81%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%BB%CE%BF%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CF%83%CF%85%CF%81%CE%AF%CE%B1/a-55102701> (δημοσιεύτηκε στις 30/09/2020).

CSIS, Jon B. Alterman, *Pivoting to Asia Doesn't Get You Out of the Middle East*, στο: <https://www.csis.org/analysis/pivoting-asia-doesnt-get-you-out-middle-east> (δημοσιεύτηκε στις 19/10/2020).

insider.gr, *Βουτιά 20ετίας για την τουρκική λίρα*, στο: <https://www.insider.gr/agores/nomismata/147917/sto-megalytero-sell-apo-1999-ehei-epidothei-i-toyrkiki-lira> (δημοσιεύτηκε στις 27/10/2020).

Capital.gr, Πέτρος Κράνιας, *Τουρκία: Προχωράμε με την ενεργοποίηση των S-400*, στο: <https://www.capital.gr/diethni/3494856/tourkia-proxorame-me-tin-energopoiisi-ton-s-400> (δημοσιεύτηκε στις 12/11/2020).

naftemporiki.gr, *Φρένο στα προενταξιακά κονδύλια της ΕΕ προς την Τουρκία*, στο: <https://www.naftemporiki.gr/story/1658291/freno-sta-proentaksiaka-kondulia-tis-ee-pros-tin-tourkia> (δημοσιεύτηκε στις 13/11/2020).

OECD, *Exchange rates (indicator)*, στο: <https://data.oecd.org/conversion/exchange-rates.htm> (πρόσβαση στις 20/11/2020).

OECD, *International trade, foreign direct investment and global value chains, Turkey Trade and Investment Statistical Note*, στο: <http://www.oecd.org/investment/TURKEY-trade-investment-statistical-country-note.pdf> (πρόσβαση στις 20/11/2020).

The World Bank, World Development Indicators database, *Country Profile of Turkey*, στο: https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=TUR (πρόσβαση στις 07/12/2020).

Worldometer, *Turkey Population (2020)*, στο: <https://www.worldometers.info/world-population/turkey-population/> (πρόσβαση στις 07/12/2020).

Global Fire Power Index, *Turkey Military Strength (2020)*, στο: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=turkey (πρόσβαση στις 07/12/2020).

Global Firepower – World Military Strength, Global Firepower Index, 2020 *Military Strength Ranking*, στο: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp> (πρόσβαση στις 07/12/2020).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Περιφερειακή και Αστική Ανάπτυξη στην ΕΕ, Περιφερειακή Πολιτική, Χρηματοδότηση, *Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας (ΜΠΒ)*, στο: https://ec.europa.eu/regional_policy/el/funding/ipa/ (πρόσβαση στις 10/12/2020).

ΕΛΙΑΜΕΠ, Δρ. Δημήτρης Τριανταφύλλου, *Επανεξετάζοντας την Ανατολική Μεσόγειο*, στο:
<https://www.eliamep.gr/%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CE%BE%CE%B5%CF%84%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BC%CE%B5%CF%83%CF%8C%CE%B3/> (πρόσβαση στις 15/12/2020).

CIA, The World Factbook, *Turkey*, στο: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/turkey/> (πρόσβαση στις 15/12/2020).

Offshore Technology, *Karish and Tanin Field Development, Mediterranean Sea*, στο: <https://www.offshore-technology.com/projects/karish-tanin-field-development-mediterranean-sea/> (πρόσβαση στις 15/12/2020).

Dinfo.gr, Οι 10 ισχυρότερες μουσικές υπηρεσίες, στο:
<https://www.dinfo.gr/%CE%BF%CE%B9-10-%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%85%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%82-%CE%BC%CF%85%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82->

[%CF%85%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82/](#)
(πρόσβαση στις 15/12/2020).

NATO, Martin van Creveld, *To NATO, το Ισραήλ και η ειρήνη στη Μέση Ανατολή*, στο: <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue4/greek/art4.html> (πρόσβαση στις 15/12/2020).

REPUBLIC OF TURKEY, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, *Relations between Turkey–Syria*, στο: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%E2%80%93syria.en.mfa> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

The Maghreb Review, *The Word MAGHREB*, στο: <http://www.maghreb-studies-association.co.uk/en/allhome.html> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

The Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (DOALOS), Office of Legal Affairs, United Nations Secretariat, *Maritime Space: Maritime Zones and Maritime Delimitation – Turkey – Maritime boundary delimitation agreements and other material*, στο: https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_%28HC%29_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf (πρόσβαση στις 20/12/2020).

REPUBLIC OF TURKEY, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, *Relations between Turkey and China*, στο: <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-china.en.mfa> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

The Delegation of the European Union to Turkey, *EU in Turkey*, στο: <https://www.avrupa.info.tr/en/meet-eu-delegation-turkey-12> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

REPUBLIC OF TURKEY, MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS, *Turkey's Relations with NATO*, στο: <http://www.mfa.gov.tr/nato.en.mfa> (πρόσβαση στις 20/12/2020).

ΕΛΙΑΜΕΠ, Άγγελος Συρίγος, *Η θέση της Τουρκίας αλλάζει*, στο: <https://www.eliamep.gr/%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B6%CE%B5%CE%B9/>. (πρόσβαση στις 08/01/2021).

- **Άλλες πηγές**

Μουδούρος, Ν., (2014), *Τουρκικό πολιτικό Ισλάμ και προεδρικό σύστημα: Μια «μελλοντική» συζήτηση*, Λευκωσία: Ινστιτούτο Ερευνών ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ (ΙΝΕΠ), Κείμενο Εργασίας 3.

Bruce W. Jentleson, Andrew M. Exum, Melissa G. Dalton and J. Dana Stuster, (June 2012), *Strategic Adaptation Toward a New U.S. Strategy in the Middle East*, Research Report published by Center for a New American Security (CNAS).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟΥ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ 15^{ης} ΙΟΥΛΙΟΥ 2016

A/A	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΚΑΙ ΩΡΑ	ΓΕΓΟΝΟΣ
1	15 16:00 Ιουλ 16	Η ΜΙΤ ενημερώνει το Γενικό Επιτελείο των Ενόπλων Δυνάμεων της Τουρκίας (ΓΕΕΔ, TSK Gnkur. Bşk.lığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı) ότι «θα πραγματοποιηθεί επιχείρηση με 3 ελικόπτερα».
2	15 21:00 Ιουλ 16	Όταν διέρρευσε η μυστική απόπειρα, η οργάνωση YSK, που σχεδίαζε αρχικά να πραγματοποιήσει το πραξικόπημα στις 03:00, έπρεπε να ξεκινήσει τις ενέργειές της νωρίτερα.
3	15 22:00 Ιουλ 16	Οι γέφυρες Boğaziçi Köprüsü και Fatih Sultan Mehmet Köprüsü στον κόλπο του Βοσπόρου στην Κωνσταντινούπολη αποκλείονται από στρατιώτες. Την ίδια στιγμή, μαχητικά αεροσκάφη τύπου F16 της Τουρκικής Πολεμικής Αεροπορίας (THK, Türk Hava Kuvvetleri) εκτελούν χαμηλές πτήσεις πάνω από την πρωτεύουσα της Τουρκίας, Άγκυρα.
4	15 22:50 Ιουλ 16	Φάλαγγες ερπυστριοφόρων οχημάτων που δρουν κατ' εντολήν των πραξικοπηματιών καταγράφονται σε σημεία της Κωνσταντινούπολης από δημοσιογράφο του καναλιού Al Jazeera Turk. Ο λοχίας Ömer Halisdemir σκοτώνει έναν εκ των επικεφαλής του πραξικοπήματος, Στρατηγό Semih Terzi, ο οποίος ήθελε να καταλάβει την έδρα της Διοίκησης των Τουρκικών Ειδικών Δυνάμεων (OKK, Özel Kuvvetler Komutanlığı), πυροβολώντας τον στο κεφάλι.

A/A	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΚΑΙ ΩΡΑ	ΓΕΓΟΝΟΣ
5	15 23:00 Ιουλ 16	Οι συνωμότες του πραξικοπήματος εκτελούν στοχευμένα πυρά σε πολίτες που αντιστέκονταν στο Çengelköy (περιοχή της Κωνσταντινούπολης) και στο πλήθος που συγκεντρώθηκε μπροστά από τον Μητροπολιτικό Δήμο της Κωνσταντινούπολης στο Sarayhane.
6	15 23:03 Ιουλ 16	Ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας, Binali Yıldırım (Μπινάλι Γιλντιρίμ) μιλάει στο κανάλι NTV μέσω τηλεφώνου, ανακοινώνοντας ότι «μια ομάδα εντός του στρατού πραγματοποιεί πραξικόπημα».
7	15 23:24 Ιουλ 16	Οι πραξικοπηματίες βομβαρδίζουν το Κέντρο Εκπαίδευσης Ειδικών Επιχειρήσεων στο Gölbaşı στην Άγκυρα
8	15 23:45 Ιουλ 16	Απαγορεύεται η εναέρια κυκλοφορία στο Διεθνές Αεροδρόμιο Ατατούρκ (Atatürk Havalimanı) της Κωνσταντινούπολης. Την ίδια στιγμή, ακούγονται πυροβολισμοί έξω από το ΓΕΕΔ και ένα ελικόπτερο εκτελεί πυρά σε όσους περιμένουν έξω.
9	15 23:50 Ιουλ 16	Οι πολίτες άρχισαν να πλημμυρίζουν τους δρόμους.
10	16 00:09 Ιουλ 16	Ένα ελικόπτερο εκτελεί πυρά στο κτίριο της ΜΙΤ στην Άγκυρα, με το προσωπικό της Υπηρεσίας να ανταποδίδει τα πυρά και τις μάχες να συνεχίζονται καθ' όλη τη διάρκεια της νύχτας.
11	16 00:13 Ιουλ 16	Η παρουσιάστρια ειδήσεων του κρατικού τηλεοπτικού καναλιού TRT, Tijen Karas, αναγκάζεται βιαίως να διαβάσει την επίσημη δήλωση των πραξικοπηματιών σε ζωντανή μετάδοση.
12	16 00:37 Ιουλ 16	Ο Πρόεδρος Ερντογάν, ο οποίος βρισκόταν στη Μαρμαρίδα για διακοπές με την οικογένειά του, απευθύνεται στο έθνος σε ένα ζωντανό βίντεο μέσω του κινητού τηλεφώνου της δημοσιογράφου του καναλιού CNN Turk Ankara, Hande Fırat. Ο Ερντογάν καλεί το λαό «να βγει στους δρόμους».

A/A	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΚΑΙ ΩΡΑ	ΓΕΓΟΝΟΣ
13	16 00:40 Ιουλ 16	Τα τζαμιά αρχίζουν να απαγγέλλουν την προσευχή Salah, καλώντας τους πολίτες να αντιταχθούν στο πραξικόπημα. Ο Πρόεδρος Ερντογάν φεύγει από το ξενοδοχείο όπου βρισκόταν στην περιοχή της Μαρμαρίδας.
14	16 00:50 Ιουλ 16	Στις συνοικίες Ümraniye και Çamlıca της Κωνσταντινούπολης, ο λαός βγαίνει στους δρόμους, ανταποκρινόμενος στο κάλεσμα του Προέδρου Ερντογάν. Το πλήθος αρχίζει να μαζεύεται γύρω από την Προεδρική Κατοικία στο Kisikli. Την ίδια στιγμή, το πρακτορείο ειδήσεων της Ανατολίας ανακοινώνει ότι ο Αρχηγός του ΓΕΕΔ, Hulusi Akar (Χουλουσί Ακάρ), βρίσκεται όμηρος στα χέρια των πραξικοπηματιών. Ο Αρχηγός της ΤΗΚ, Abidin Ünal (Αμπιντίν Ουνάλ), συλλαμβάνεται από τους συνωμότες του πραξικοπήματος. Ανάμεσα στις άλλες προσωπικότητες που κρατούνται όμηροι από τους συνωμότες του πραξικοπήματος ήταν ο Αναπληρωτής Αρχηγός του ΓΕΕΔ, Yaşar Güler (Γιασάρ Γκιουλέρ), ο Αρχηγός των Χερσαίων Δυνάμεων (TKK, Türk Kara Kuvvetleri) Salih Zeki Çolak (Σαλίχ Ζεκί Τσολάκ) και ο Αρχηγός της Τουρκικής Χωροφυλακής (JGK, Jandarma Genel Komutanlığı), Galip Mendi (Γκαλίπ Μεντί).
15	16 00:57 Ιουλ 16	Οι πραξικοπηματίες προσπαθούν να καταλάβουν τις εγκαταστάσεις της Υπηρεσίας του δορυφορικού σταθμού Turksat. Δύο φρουροί ασφαλείας σκοτώνονται ενώ το κτίριο βομβαρδίζεται.
16	16 01:00 Ιουλ 16	Οι πραξικοπηματίες επιτίθενται στο ξενοδοχείο όπου διέμενε ο Πρόεδρος Ερντογάν στην περιοχή της Μαρμαρίδας. Την ίδια στιγμή, υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι των Τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΤΕΔ) που δεν συμμετείχαν στην απόπειρα πραξικοπήματος αρχίζουν να κάνουν δηλώσεις στα τηλεοπτικά κανάλια.
17	16 01:01 Ιουλ 16	Ελικόπτερα που ελέγχονται από τους πραξικοπηματίες εκτελούν πυρά στο Αρχηγείο της Αστυνομίας της Άγκυρας.

A/A	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΚΑΙ ΩΡΑ	ΓΕΓΟΝΟΣ
18	16 01:08 Ιουλ 16	Ο Διοικητής της 1ης Στρατιάς του Τουρκικού Στρατού (BO, Birinci Ordu), Στρατηγός Ümit Dündar (Ουμίτ Ντουντάρ) δηλώνει για τους πραξικοπηματίες: «Αντιπροσωπεύουν μια μικρή ομάδα. Λαμβάνουμε τις απαραίτητες ενέργειες και προφυλάξεις με άλλες μονάδες».
19	16 01:39 Ιουλ 16	Ο Πρόεδρος της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης της Τουρκίας (TBMM, Türkiye Büyük Millet Meclisi) İsmail Kahraman (Ισμαήλ Καχραμάν) καθώς και οι βουλευτές των κομμάτων AKP, CHP (Cumhuriyet Halk Partisi, Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα) και MHP (Milliyetçi Hareket Partisi, Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης) αρχίζουν να συγκεντρώνονται στο Κοινοβούλιο.
20	16 01:40 Ιουλ 16	Οι πραξικοπηματίες πυροβολούν πολίτες που προσπάθησαν να τους σταματήσουν στη γέφυρα Boğaziçi Köprüsü. Στην Άγκυρα, άρματα μάχης συνθλίβουν αυτοκίνητα και προκαλούν αναταραχές.
21	16 01:49 Ιουλ 16	Ο Διοικητής των OKK, Στρατηγός Zekai Aksakalli (Ζεκαί Αξακαλί) δηλώνει για τους πραξικοπηματίες: «Αυτοί οι τυχοδιώκτες δεν θα πετύχουν. Αντιμετωπίζουμε ένα προδοτικό δίκτυο του λεγόμενου παράλληλου κράτους. Θα έχουμε την κατάσταση υπό έλεγχο σύντομα. Έχουμε χάσει μερικούς στη μάχη και άλλοι τραυματίζονται, αλλά έχουμε την κατάσταση στα χέρια μας».
22	16 01:50 Ιουλ 16	Μερικοί από το στρατιωτικό προσωπικό, το οποίο συμπεριλήφθηκε στην απόπειρα του πραξικοπήματος με το πρόσχημα ότι ήταν για λόγους εκπαίδευσης και ασκήσεως, αρχίζουν να παραδίδουν τον οπλισμό τους και να εγκαταλείπουν τα στρατιωτικά οχήματα που χρησιμοποιούσαν.
23	16 02:20 Ιουλ 16	Οι πραξικοπηματίες επιτίθενται στην έδρα των Ειδικών Δυνάμεων της Αστυνομίας στην περιοχή του Gölbaşı στην Άγκυρα. Πενήντα αστυνομικοί σκοτώνονται κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων.

A/A	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΚΑΙ ΩΡΑ	ΓΕΓΟΝΟΣ
24	16 02:30 Ιουλ 16	Οι πραξικοπηματίες, που κατέλαβαν το κρατικό τηλεοπτικό κανάλι TRT, απομακρύνονται από το κτίριο από πολίτες και την αστυνομία. Το TRT επιστρέφει σε κανονική μετάδοση. Την ίδια στιγμή, οι πραξικοπηματίες προσπαθούν να εισέλθουν ταυτόχρονα στο κτίριο της ΜΙΤ και στο Προεδρικό Συγκρότημα.
25	16 02:42 Ιουλ 16	Η πρώτη βόμβα ρίχτηκε στο Κοινοβούλιο. Ο Πρόεδρος της TBMM και οι βουλευτές των κομμάτων έπρεπε να καταφύγουν στο καταφύγιο του κτιρίου, το οποίο βομβαρδίστηκε επτά φορές καθ' όλη τη διάρκεια της νύχτας.
26	16 03:00 Ιουλ 16	Όταν οι κάτοικοι του Kahramankazan (πρώην Kazan – περιοχή στην πεδιάδα του Akinçi στην Άγκυρα) έμαθαν ότι τα αεροπλάνα που βομβαρδίζουν την Άγκυρα απογειώθηκαν από την κοντινή βάση Akinçi, σπεύδουν στη βάση, με τους στρατιώτες να πυροβολούν εναντίον τους. Την ίδια στιγμή, οι πραξικοπηματίες συνέχιζαν την επίθεσή τους στο ξενοδοχείο όπου νόμιζαν ότι έμενε ο Πρόεδρος Ερντογάν.
27	16 03:15 Ιουλ 16	Πυροβολισμοί ακούστηκαν πάλι στο ΓΕΕΔ.
28	16 03:20 Ιουλ 16	Το αεροπλάνο του Προέδρου Ερντογάν προσγειώνεται στο Διεθνές Αεροδρόμιο Ατατούρκ (Atatürk Havalimanı) της Κωνσταντινούπολης, με τον ίδιο να δηλώνει, εν μέσω επευφημιών από το τεράστιο πλήθος που 'χε συγκεντρωθεί για να τον υποδεχθεί: «Είναι μια προδοτική επιχείρηση. Είναι μια ανταρσία, και θα πληρώσουν ακριβά για αυτήν την προδοσία εναντίον του έθνους. Αυτό μπορώ να σας πω τώρα».
29	16 06:00 Ιουλ 16	Οι στρατιώτες στη γέφυρα Boğaziçi Köprüsü, που αποτέλεσε το πρώτο από τα καίρια σημεία που κατέλαβαν υπό τον έλεγχό τους οι πραξικοπηματίες, ξεκινούν να παραδίδουν τον οπλισμό τους και να συμμορφώνονται με τις υποδείξεις των αρχών, εγκαταλείποντας τις προσπάθειές τους. Το πλήθος πανηγυρίζει με σημαίες και επευφημίες, καταλαμβάνοντας τα στρατιωτικά οχήματα.

A/A	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΚΑΙ ΩΡΑ	ΓΕΓΟΝΟΣ
30	16 06:43 Ιουλ 16	Ακόμη μία βομβιστική επίθεση εκδηλώνεται στο Προεδρικό Συγκρότημα στο Beştepe (περιοχή της Άγκυρας), με πλήθος διαδηλωτών να βρίσκεται πλησίον της περιοχής.
31	16 06:52 Ιουλ 16	Ο Διοικητής της ΒΟ, Στρατηγός Ümit Dündar (Ουμίτ Ντουντάρ), ο οποίος δεν συμμετείχε στο πραξικόπημα, τοποθετείται προσωρινά ως Αναπληρωτής Αρχηγός του ΓΕΕΔ.
32	16 07:00 Ιουλ 16	Έκδηλώνεται έκρηξη από βόμβα που ρίχτηκε από ένα στρατιωτικό αεροπλάνο στη διασταύρωση όπου βρίσκεται η Διοίκηση της JGK, κοντά στο Προεδρικό Συγκρότημα στην Άγκυρα.
33	16 07:50 Ιουλ 16	Ο Υπουργός Εσωτερικών της Τουρκίας, Efkan Âlâ, απέλυσε 29 συνταγματάρχες και 5 στρατηγούς που συμμετείχαν στην προσπάθεια πραξικοπήματος.
34	16 08:32 Ιουλ 16	Διοργανώνεται επιχείρηση εναντίον της Αεροπορικής Βάσης στην περιοχή της πεδιάδας Akinci στην Άγκυρα. Απελευθερώνεται ο Αρχηγός του ΓΕΕΔ Hulusi Akar (Χουλουσί Ακάρ). Την ίδια στιγμή, οι πραξικοπηματίες σε ολόκληρη τη χώρα άρχισαν να διαλύονται και να παραδίδονται στις αστυνομικές αρχές, ενώ εκείνοι που αντιστάθηκαν στην παράδοση εξουδετερώθηκαν κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων που εκτελέστηκαν.

Παρατηρήσεις: Το χρονικό του αποτυχημένου πραξικοπήματος της 15^{ης} Ιουλίου 2016 στην Τουρκία συντάχθηκε με στοιχεία που αντλήθηκαν τόσο από στρατιωτικές πηγές όσο και από στοιχεία του Al Jazeera {*Timeline of the July 15 coup attempt: Turkey's longest night*, στο: <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/15/turkeys-failed-coup-attempt-all-you-need-to-know> (δημοσιεύτηκε στις 15/07/2017)}.